

**Харківський національний університет внутрішніх справ
Сумська філія
Харківського національного університету внутрішніх справ
Науково-дослідний інститут
вивчення проблем злочинності
імені академіка В.В. Сташиса Національної академії
правових наук України
Кримінологічна асоціація України**

*20-річчю заснування
Харківського національного університету внутрішніх справ
присвячується*

**СУЧАСНІ ПРОБЛЕМИ
КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ
ОХОРОНИ ОСОБИСТИХ ПРАВ І СВОБОД
ЛЮДИНИ ТА ГРОМАДЯНИНА**

**ЗБІРНИК МАТЕРІАЛІВ
«круглого столу»
17-18 жовтня 2014 року**

ХАРКІВ-СУМИ, 2014

УДК 343.2(477)(075.8)
ББК 67.9(4УКР)305
С89

Друкується відповідно до рішення правління Кримінологічної асоціації України від 23 вересня 2014 року, рішення вченої ради Сумської філії Харківського національного університету внутрішніх справ від 10 вересня 2014 року, протокол № 14

Сучасні проблеми кримінально-правового забезпечення охорони особистих прав і свобод людини та громадянина : Збірник матеріалів «круглого столу» [17-18 жовтня 2014 року, м. Суми] / Харківський нац. ун-т внутр. справ; Сумська філія Харківського нац. ун-т внутр. справ; Наук.-дослід. ін-т вивч. пробл. злочинності ім. акад. В. В. Сташиса НАПрН України; Кримінологічна асоціація України. – Х. : Золота миля, 2014. – 130 с.

Збірник матеріалів «круглого столу» висвітлює широке коло сучасних проблем кримінально-правового забезпечення охорони особистих прав і свобод людини та громадянина.

У збірнику представлені наукові повідомлення вчених, фахівців з кримінального права та кримінології, здобувачів, ад'юнктів, аспірантів, слухачів та курсантів, присвячені проблемам протидії злочинності та боротьби з нею, удосконалення національного законодавства, його наближення до кращих європейських стандартів.

Для науковців, працівників правоохоронних органів, правників, аспірантів, ад'юнктів, здобувачів вищих навчальних закладів України, а також усіх, хто цікавиться проблемними питаннями кримінальної юстиції.

УДК 343.2(477)(075.8)
ББК 67.9(4УКР)305

Публікації наведено в авторській редакції.

Оргкомітет не завжди поділяє погляди авторів публікацій.

- © Харківський національний університет внутрішніх справ, 2014
- © Сумська філія Харківського національного університету внутрішніх справ, 2014
- © Науково-дослідний інститут вивчення проблем злочинності імені академіка В.В. Сташиса Національної академії правових наук України, 2014
- © Кримінологічна асоціація України, 2014

ОРГАНІЗАТОРИ «КРУГЛОГО СТОЛУ»:

- Кримінологічна асоціація України
- кафедра кримінального права та кримінології факультету підготовки фахівців для підрозділів слідства Харківського національного університету внутрішніх справ;
- Сумська філія Харківського національного університету внутрішніх справ;
- Науково-дослідний інститут вивчення проблем злочинності імені академіка В.В. Сташиса Національної академії правових наук України;
- науковий гурток кафедри кримінального права та кримінології факультету підготовки фахівців для підрозділів слідства Харківського національного університету внутрішніх справ;
- науковий гурток кафедри юридичних дисциплін Сумської філії Харківського національного університету внутрішніх справ

ЗМІСТ:

Байлов Антон Володимирович, Шеремета Роман Русланович ДИТИНА ЯК ВИЗНАЧАЛЬНИЙ ЕЛЕМЕНТ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВОЇ ХАРАКТЕРИСТИКИ НЕНАЛЕЖНОГО ВИКОНАННЯ ОБОВ'ЯЗКІВ ЩОДО ОХОРОНИ ЖИТТЯ ТА ЗДОРОВ'Я ДІТЕЙ У КОНТЕКСТІ СТАТТІ 137 КРИМІНАЛЬНОГО КОДЕКСУ УКРАЇНИ	8
Батиргареева Владислава Станіславівна ПРАВО НА СМЕРТЬ У КОНТЕКСТІ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВОЇ ОХОРОНИ ЖИТТЯ: ДО ПОСТАНОВКИ ПИТАННЯ	13
Беніцький Андрій Сергійович ЩОДО РОЗУМІННЯ ОПОСЕРЕДКОВАНОГО (НЕПРЯМОГО) ШЛЯХУ ОТРИМАННЯ ЗЛОЧИННИХ ДОХОДІВ.....	20
Бульба Ірина Валеріївна КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВІ ЗАСАДИ ЗАПОБІГАННЯ ОРГАНІЗОВАНИЙ ЕКСТРЕМІСТСЬКІЙ ДІЯЛЬНОСТІ	24
Войтенко Аліна Вадимівна ОСОБЛИВОСТІ КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ОСІБ ПОХИЛОГО ВІКУ ...	28
Волошин Вадим Сергійович ОСНОВНІ ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ НЕФОРМАЛЬНОЇ СУБКУЛЬТУРИ «СКІНХЕДИ» В УКРАЇНІ ТА ЇХ ВПЛИВ НА ДОТРИМАННЯ ПРАВ І СВОБОД ГРОМАДЯН	31
Воронцова Дар'я Олегівна ЩОДО ВПЛИВУ БІОЛОГІЧНИХ ФАКТОРІВ НА ФОРМУВАННЯ ОСОБИ ЗЛОЧИНЦЯ ТА НЕОБХІДНІСТЬ ВРАХУВАННЯ ЇХ ПРИ ПРИЗНАЧЕННІ ПОКАРАННЯ	35
Галаган Владислав Вадимович ПРОБЛЕМИ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ОХОРОНИ ЖИТТЯ ТА ЗДОРОВ'Я ЛЮДИНИ ВІД НЕЗАКОННОГО ПРОВЕДЕННЯ НАД НЕЮ ДОСЛІДІВ	37
Горшков Дмитро Вікторович НАУКОВЕ ОБҐРУНТУВАННЯ ПРЕДМЕТУ НЕЗАКОННОГО ЗАВОЛОДІННЯ	

ТРАНСПОРТНИМ ЗАСОБОМ ЯК ЗАХИСТ ОСОБИСТИХ ПРАВ ЛЮДИНИ ТА ГРОМАДЯНИНА.....	42
Грицай Аліна Валеріївна РОЗВИТОК МІЖНАРОДНОГО ТА НАЦІОНАЛЬНОГО ЗАКОНОДАВСТВА У СФЕРІ ПРОТИДІЇ ТОРГІВЛІ ЛЮДЬМИ	46
Дубович Олеся Валеріївна ОСОБА БЕЗ ВИЗНАЧЕНОГО МІСЦЯ ПРОЖИВАННЯ ЯК НАСИЛЬНИЦЬКИЙ ЗЛОЧИНЕЦЬ І МОЖЛИВА ЖЕРТВА НАСИЛЬНИЦЬКОГО ЗЛОЧИНУ	51
Завальна Жанна Вікторівна ПРИНЦИП ВІДКРИТОСТІ ТА ПРОЗОРОСТІ ЯК ЗАСІБ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЗАХИСТУ ПРАВА НА ІНФОРМАЦІЮ	54
Захарченко Тетяна Олексіївна ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА ПОРУШЕННЯ ВСТАНОВЛЕНОГО ЗАКОНОМ ПОРЯДКУ ТРАНСПЛАНТАЦІЇ ОРГАНІВ АБО ТКАНИН ЛЮДИНИ	56
Карпінець Юлія Олексіївна ПОРУШЕННЯ ВСТАНОВЛЕНОГО ЗАКОНОМ ПОРЯДКУ ТРАНСПЛАНТАЦІЇ ОРГАНІВ АБО ТКАНИН ЛЮДИНИ: КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВІ АСПЕКТИ	60
Колесник Марина Олександрівна ЗАСТОСУВАННЯ ЗАКОНОДАВСТВА ПРО ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА ВТЯГНЕННЯ НЕПОВНОЛІТНІХ У ЗЛОЧИННУ ЧИ ІНШУ АНТИГРОМАДСЬКУ ДІЯЛЬНІСТЬ ЯК ЗАСІБ ЗАПОБІГАННЯ ЗЛОЧИННОСТІ НЕПОВНОЛІТНІХ.....	65
Кумановський Михайло Володимирович ЕКОЛОГІЧНА БЕЗПЕКА ЯК РОДОВИЙ ОБ'ЄКТ ЗЛОЧИНІВ ПРОТИ ДОВКІЛЛЯ ...	71
Лавріненко Яна Анатоліївна ОКРЕМІ ПИТАННЯ ГЕНДЕРНОЇ РІВНОСТІ У КРИМІНАЛЬНОМУ ЗАКОНОДАВСТВІ УКРАЇНИ	75
Левченко Наталія Ігорівна ДЕЯКІ АСПЕКТИ КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА ПОРУШЕННЯ ТРУДОВИХ ПРАВ ЛЮДИНИ І ГРОМАДЯНИНА	78
Литвинов Олексій Миколайович ДО ПИТАННЯ ПРО КРИМІНОЛОГІЧНУ ЕКСПЕРТИЗУ	84

Ліщина Ельвіра Сергіївна УМИСНЕ ВБИВСТВО МАТІР'Ю СВОЄЇ НОВОНАРОДЖЕНОЇ ДИТИНИ: ПРОБЛЕМИ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ОХОРОНИ ЇЇ ЖИТТЯ	88
Мальована Інесса Юріївна, Трікаш Наталія Вікторівна ДО ПИТАННЯ ПРО ЗЛОЧИНИ, ВЧИНЕНІ З МОТИВІВ НАЦІОНАЛЬНОЇ, РАСОВОЇ ЧИ РЕЛІГІЙНОЇ НЕТЕРПИМОСТІ	93
Митрофанов Ігор Іванович ОКРЕМІ ПИТАННЯ РЕАЛІЗАЦІЇ КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА ЗАРАЖЕННЯ ВЕНЕРИЧНОЮ ХВОРОБОЮ	100
Нетеса Наталія Володимирівна ЩОДО ОКРЕМИХ ПИТАНЬ ВИЗНАННЯ ЖИТТЯ ТА ЗДОРОВ'Я ЛЮДИНИ ОБ'ЄКТАМИ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВОЇ ОХОРОНИ	105
Остапенко Яна Сергіївна ДО ПРОБЛЕМИ ВИЗНАЧЕННЯ ЗМІСТУ ПРЕДМЕТА СЛУЖБОВОГО ПІДРОБЛЕННЯ	108
Панкратова Вікторія Олегівна РОЛЬ ПРИНЦИПУ ПРАВОВОЇ ВИЗНАЧЕНОСТІ У СФЕРІ ОХОРОНИ ПРАВ І СВОБОД ЛЮДИНИ І ГРОМАДЯНИНА	112
Петренко Юрій Ігорович ПРИВЕДЕННЯ У ВІДПОВІДНІСТЬ СТАТТІ 127 КРИМІНАЛЬНОГО КОДЕКСУ УКРАЇНИ ДО ПОЛОЖЕНЬ КОНВЕНЦІЇ ПРОТИ КАТУВАНЬ ТА ІНШИХ ЖОРСТОКИХ, НЕЛЮДСЬКИХ АБО ТАКИХ, ЩО ПРИНИЖУЮТЬ ГІДНІСТЬ, ВИДІВ ПОВОДЖЕННЯ І ПОКАРАННЯ	115
Погосян Левон Ашотович КЛАСИФІКАЦІЯ КІБЕРЗЛОЧИНЦІВ ЯК ЗАСІБ ЗАХИСТУ ОСОБИСТИХ ПРАВ І СВОБОД ЛЮДИНИ ТА ГРОМАДЯНИНА	118
Полтава Катерина Олександрівна ГЕНДЕРНИЙ АСПЕКТ У ДЕТЕРМІНАЦІЇ АВТОТРАНСПОРТНИХ ЗЛОЧИНІВ (ч. 2, 3 ст. 286 КК УКРАЇНИ).....	122
Пономарьова Тетяна Ігорівна ЗВІЛЬНЕННЯ НЕПОВНОЛІТНІХ ВІД ПОКАРАННЯ ТА ЙОГО ВІДБУВАННЯ В	

УКРАЇНИ ТА ШВЕЙЦАРІЇ: ПОРІВНЯЛЬНИЙ АСПЕКТ	125
Рибалка Катерина Петрівна КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВЕ СТАНОВИЩЕ ДИТИНИ: ЇЇ ЗАХИЩЕНІСТЬ ТА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ	129
Русаков Андрій Вікторович, Зеленохатов Ілля Едуардович ІНСТИТУТ РЕСТИТУЦІЇ ЯК ЕФЕКТИВНИЙ ЗАСІБ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ОХОРОНИ ОСОБИСТИХ ПРАВ І СВОБОД ЛЮДИНИ ТА ГРОМАДЯНИНА.....	133
Садикова Яна Михайлівна ДО ПИТАННЯ ПРО ВИЗНАЧЕННЯ РОЗМІРУ ШКОДИ У РАЗІ ВЧИНЕННЯ ЗЛОЧИНУ, ПЕРЕДБАЧЕНОГО СТ. 176 КК УКРАЇНИ.....	136
Семенов Ігор Володимирович ДЕЯКІ ПРОБЛЕМИ ВИЗНАЧЕННЯ ЗМІСТУ ПІДСТАВ КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА ПОРУШЕННЯ ПРАВ НЕПОВНОЛІТНІХ ТА НЕПРАЦЕЗДАТНИХ ОСІБ НА УТРИМАННЯ	139
Соловйова Людмила Михайлівна ДО ПИТАННЯ ПРО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ОСНОВНИХ ПРАВ ЛЮДИНИ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ УКРАЇНИ	143
Танько Андрій Валерійович ПОГРОЗА АБО НАСИЛЬСТВО ЩОДО ПРАЦІВНИКІВ ПРАВООХОРОННИХ ОРГАНІВ: ХАРАКТЕРИСТИКА ОБ'ЄКТА ПОСЯГАННЯ	148
Чернякова Анастасія Василівна КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВА ХАРАКТЕРИСТИКА ЗЛОЧИНУ, ПЕРЕДБАЧЕНОГО СТ. 151 КРИМІНАЛЬНОГО КОДЕКСУ УКРАЇНИ «НЕЗАКОННЕ ПОМІЩЕННЯ В ПСИХІАТРИЧНИЙ ЗАКЛАД»	152
Чумак Володимир Валентинович ДЕРЖАВНА РЕЄСТРАЦІЯ ШЛЮБУ З ОСОБАМИ, ЗАСУДЖЕНИМИ ДО ПОЗБАВЛЕННЯ ВОЛІ	157
Шаповалова Вікторія Геннадіївна ПРАВО НА НЕОБХІДНУ ОБОРОНУ У НАЦІОНАЛЬНОМУ ТА ЗАРУБІЖНОМУ КРИМІНАЛЬНОМУ ЗАКОНОДАВСТВІ	161

Байлов Антон Володимирович,

доцент кафедри кримінального права та кримінології факультету підготовки фахівців для підрозділів слідства Харківського національного університету внутрішніх справ, кандидат юридичних наук,
доцент,

Шеремета Роман Русланович,

слухач магістратури факультету підготовки фахівців для підрозділів слідства Харківського національного університету внутрішніх справ

**ДИТИНА ЯК ВИЗНАЧАЛЬНИЙ ЕЛЕМЕНТ
КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВОЇ ХАРАКТЕРИСТИКИ
НЕНАЛЕЖНОГО ВИКОНАННЯ ОBOB'ЯЗКІВ ЩОДО
ОХОРОНИ ЖИТТЯ ТА ЗДОРОВ'Я ДІТЕЙ У КОНТЕКСТІ
СТАТТІ 137 КРИМІНАЛЬНОГО КОДЕКСУ УКРАЇНИ**

Проблема потерпілого від злочину в кримінальному праві, яка має комплексний і міжгалузевий характер, й досі залишається актуальною, недостатньо розробленою.

Потерпілий від злочину – це соціальний суб'єкт (фізична чи юридична особа, держава, інше соціальне утворення або суспільство в цілому), блага, праву чи інтересу якого, що знаходиться під охороною кримінального закону, злочином заподіюється шкода або створюється загроза заподіяння такої. [1, с. 7]

З'ясування суті того чи іншого виду потерпілого має значення для встановлення соціальної природи відповідного злочину; з'ясування його характеру та ступеня суспільної небезпечності; вирішення питань про криміналізацію чи декриміналізацію діяння, диференціацію кримінальної відповідальності; розмежування злочинів, їх кваліфікації; призначення покарання; а також для вирішення питань чинності закону про кримінальну відповідальність у просторі та звільнення від кримінальної відповідальності. [2, с. 35-36]

На сучасному етапі розвитку кримінально-правової науки відсутня єдність у визначенні потерпілого від злочину. Недарма Л. Таубер зазначав: «...вважати, що це поняття не піддається визначенню, - все одно, що заперечувати його логічне існування. Поняття потерпілого, - продовжував учений, - слід визнати не неясним, а лише нез'ясованим; таким, що не суперечить природі кримінального права, а навпаки, - з необхідністю з неї випливає». [3, с.74] Заперечити зазначене твердження просто неможливо. Його істинність підтверджується постійними науковими дослідженнями з даної проблема-

тики, яку аналізували такі вчені як: П. П. Андрушко, С. В. Анощенко, В. С. Батиргареева, В. Е. Батюкова, Ю. В. Баулін, А. Б. Блага, В. І. Борисов, Д. Б. Булгаков, В. В. Голіна, О. М. Джужа, П. А. Дубовец, А. А. Жижиленко, М. І. Загородніков, В. С. Зеленський, В. О. Коновалова, А. Н. Красиков, Г. П. Краснюк, В. Ю. Кузьміна, Л. А. Лозанович, Є. М. Моїсєєв, В. В. Панкратов, Т. І. Присяжнюк, М. В. Радченко, М. В. Сенаторов, Б. В. Сидоров, В. В. Сташис, А. В. Сумачов, В. Я. Тацій, І. Н. Туктарова, В. О. Туляков, І. В. Фаргієв, М. Д. Шаргородський, В. Ю. Шепітько, Н. М. Ярмиш та ін.

Потерпілим від злочину є соціальний суб'єкт (фізична особа, юридична особа та в окремих випадках її структурні підрозділи – філіали й представництва, організації, що виконують статутні завдання без створення юридичної особи, та держава), чий встановлений й охоронюваний законні інтереси порушуються злочинним діянням шляхом заподіяння шкоди майнового, фізичного, морального, соціального та ін. характеру».[4, с. 52] Аналізуючи норми Особливої частини КК України, можна виділити такі ознаки потерпілого, як: правове становище, соціальна роль, стать, вік, стан здоров'я, стосунки із суб'єктом злочину чи особливий стан потерпілого тощо.

У теорії кримінального права існує декілька класифікацій потерпілих від злочинів. Так, М.В. Сенаторов за основу класифікації потерпілих від злочину брав три підстави, а саме: (а) за соціальними ознаками; (б) за ознаками заподіяної потерпілому шкоди; (в) за ознаками вчиненого щодо нього злочину. [2, с.72] А.В. Савченко запропонував класифікувати потерпілого за наступними критеріями: за об'єктом злочинного посягання (потерпілий від убивства; потерпілий від зґвалтування; потерпілий від крадіжки тощо); 2) за типом поведінки потерпілого від злочину (потерпілий з правомірною поведінкою; потерпілий з неправомірною поведінкою; потерпілий з нейтральною поведінкою); 3) за формою вини злочинного посягання (потерпілий від навмисного злочину; потерпілий від необережного злочину). [5, с. 87] У науковій літературі виділяють й інші класифікації потерпілих від злочину, які можуть видозмінюватись із урахуванням подальшого розвитку суспільних відносин, наукового розвитку кримінального права, проведенням нових досліджень даної проблематики. Підтримуємо позицію тих авторів, які класифікують потерпілих від злочину залежно від істотних ознак за наступними групами: за соціальною ознакою; за ознакою заподіяної потерпілому шкоди; за ознакою вчиненого щодо нього злочину. [1, с. 8]

Стаття 137 Кримінального кодексу України (далі - КК) передбачає кримінальну відповідальність за неналежне виконання обов'язків щодо охорони життя та здоров'я дітей. Аналіз цієї статті дає підстави дійти висновку, що дитина є визначальним елементом кримінально-правової характеристики неналежного виконання обов'язків щодо охорони життя та здоров'я дітей. Спробуємо надати кримінально-правову характеристику потерпілого від злочину, передбаченого ст. 137 КК.

Суспільна небезпечність цього злочину полягає в тому, що особи, які займаються вихованням та навчанням дітей, несумлінно виконують свої обов'язки, унаслідок чого спричиняється шкода здоров'ю неповнолітніх або смерть. [6, с. 442] Даною нормою передбачено, що суб'єкт злочину своїми діями чи бездіяльністю спричиняє істотну шкоду, смерть або інші тяжкі наслідки потерпілому, який у даному випадку є неповнолітнім (дитиною). Генезис цієї норми свідчить про те, що в кримінальному законі, який діяв до 2001 року, остання була відсутня. Правовий статус дитини визначається статтею 6 Сімейного кодексу України, де фактично вказано, що дитина – це особа віком до вісімнадцяти років. Поряд із цим також зазначається, що малолітньою вважається дитина до досягнення нею чотирнадцяти років, а неповнолітньою – у віці від чотирнадцяти до вісімнадцяти років. [7]

Отже, потерпілим від неналежного виконання обов'язків щодо охорони життя та здоров'я дітей є неповнолітня фізична особа, чії встановлені й охоронювані законом права, свободи й законні інтереси порушуються шляхом невиконання або неналежного виконання професійних або службових обов'язків і, як наслідок, заподіюють шкоду фізичного та морального характеру. Крім того, потерпілий від злочину, передбаченого ст. 137 КК, має ряд специфічних ознак, як-от: вік (а саме неповноліття), виконання відносно потерпілого професійного або службового обов'язку (обов'язок може полягати у вихованні дитини в школі, тренуванні в спортивній секції тощо), спричинення потерпілому істотної шкоди або смерті чи іншого більш тяжкого злочину (істотна шкода здоров'ю потерпілого може виявлятися в отруєннях дітей, розповсюдженні серед них різних інфекційних захворювань; інші тяжкі наслідки.).

За соціальною ознакою потерпілим від вищезазначеного злочину є тільки фізична особа, тобто ні держава, ні юридична особа, ні інші соціальні утворення не можуть бути потерпілими від цього злочину. У даному випадку до фізичної особи застосовується вікове об-

меження і вказується на його соціальний статус – статус неповнолітнього.

За ознакою заподіяної шкоди потерпілим від злочину, передбаченого ст. 137 КК, є потерпілий, якому заподіяна фізична або психічна шкода. Істотна шкода здоров'ю потерпілого може носити як фізичний (отруєння дітей, розповсюдження серед них різних інфекційних захворювань, спричиненні різного роду травм, які викликали настання легкого тілесного ушкодження, що спричинило короткочасний розлад здоров'я або незначну втрату працездатності тощо), так і психічний (спричинення психічної травми, яка викликала настання легкого тілесного ушкодження, що спричинило короткочасний розлад здоров'я або незначну втрату працездатності) характеру. Під іншими тяжкими наслідками в контексті ч. 2 ст. 137 КК слід розуміти заподіяння середньої тяжкості або тяжкі тілесні ушкодження одному або кільком неповнолітнім (дані ушкодження також можуть мати як фізичний, так і психічний характер). Проте, в даному випадку мова може йти й про економічну(майнову шкоду). У ст. 35 Цивільного кодексу України зазначено, що повна цивільна дієздатність може бути надана фізичній особі, яка досягла шістнадцяти років і працює за трудовим договором. [7] У трудовому законодавстві також зазначено, що неповнолітня особа може працювати за трудовим договором, тому вона має право на оплату праці та має власний дохід. У зв'язку з цим вона може зазнавати різного роду обмежень, що можуть полягати в невиплаті зароблених коштів, позбавленні доходів, тобто зазнавати економічної шкоди, але за умови, що це спричиняє настання істотної шкоди, смерті або інших тяжких наслідків. Тобто неповнолітній разом із фізичною шкодою може зазнавати економічну (майнову шкоду).

Для кваліфікації ряду злочинів має значення встановлення будь-яких ознак потерпілих: представник влади, жінка в стані вагітності, організація, яка користується міжнародним захистом тощо. У відповідності із зазначеною підставою, усіх потерпілих слід розділяти на потерпілих із загальними ознаками і потерпілих із спеціальними ознаками. Аналіз ст. 137 КК дає підстави дійти висновку, що потерпілим від цього злочину може бути лише дитина, тобто неповнолітня особа. Але, вважаємо за доцільне акцентувати увагу на термінах «діти» та «неповнолітній». Так, у 2013 році народним депутатом України О.В. Журавським був запропонований законопроект №2638 від 26.03.2013 р. про внесення ряду змін до ст. 137 КК[8]. Однією із пропозицій законопроекту, була заміна поняття «неповнолітній» уза-

гальнюючим поняттям «діти». Слід зауважити, що термін «діти» лише зазначений у назві ст. 137 КК, а у диспозиції та частині другій цієї статті вживається термін «неповнолітній». С точкою зору О.В. Журавського можна погодитися, але слід констатувати, що терміном «неповнолітній» оперують низка інших статей Особливої частини КК, зокрема ч.3 ст. 120, ч. 2 ст. 140, ст. 141, ч. 3 ст. 152 КК та ін. А тому з метою уніфікації термінів кримінального законодавства вважаємо, що більш слушною є позиція, згідно з якою в ст. 137 КК слід вживати саме термін «неповнолітній». У зв'язку з чим назву ст. 137 викласти в наступній редакції: «Неналежне виконання обов'язків щодо охорони життя та здоров'я неповнолітнього».

Таким чином, вищевикладене дозволяє зробити наступні висновки:

1. Потерпілим від неналежного виконання обов'язків щодо охорони життя та здоров'я дітей є неповнолітня фізична особа, якій заподіяна фізична або психічна шкода, що призвела до суспільно небезпечних наслідків у вигляді істотної шкоди, смерті або інших тяжких наслідків. Встановлено, що разом із фізичною шкодою неповнолітній може зазнавати економічну (майнову шкоду).

2. З метою уніфікації термінів чинного кримінального законодавства пропонуємо внести зміни до ст. 137 КК, а саме назву цієї статті викласти у наступній редакції: «Неналежне виконання обов'язків щодо охорони життя та здоров'я неповнолітнього»

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Сенаторов М.В. Потерпілий від злочину в кримінальному праві: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня юрид. наук : спец. 12.00.08 «Кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право» / М. В. Сенаторов. – Харків, 2005. – 20 с.
2. Сенаторов М.В. Потерпілий від злочину в кримінальному праві / ред. В.І. Борисова.// Сенаторов Микола Володимирович – Х.: Право, 2006. – 208 с.
3. Таубер Л.Я. Жалоба потерпевшего при преступлениях неофициальных. [Електронний ресурс]: Л.Я. Таубер, Харьков, 1909. – режим доступу – http://lib.rin.ru/book/zhaloba-poterpevshego-pri-prestuplenijah-neoficialnyh_lja-tauber/text/. – Заголовок з екрану.
4. Потерпілий від злочину (міждисциплінарне правове дослідження) / ред. Ю.В.Бауліна, В.І.Борисова. – Х. : Кроссрууд, 2008. – 364 с.
5. Кримінальне право України. Загальна частина: Підручник. (Ю. В. Александров, В. І. Антипов, М. В. Володько та ін.). Вид. 3-тє, переробл. та допов./ За ред. М. І. Мельника, В. А. Клименка.- К.: Юридична думка, 2004. – 408 с.

7. Кримінальний кодекс України: Науково-практичний коментар / Ю. В. Баулін, В. І. Борисов, С. Б. Гавриш та ін.; За заг. ред. В. В. Сташиса, В. Я. Тація. — К.: Концерн “Видавничий Дім “Ін Юре”, 2003. — 1196 с.
8. Сімейний Кодекс України [Електронний ресурс] : Відомості Верховної Ради України. — 2002. — № 21-22. — ст. 135. — Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2947-14>. - Заголовок з екрану.
9. Проект Закону про внесення змін до Кримінального кодексу України щодо відповідальності за неналежне виконання обов’язків стосовно охорони життя та здоров’я дітей [Електронний ресурс] : Верховна Рада України. офіційний веб-портал. — режим доступу: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=46308. — Заголовок з екрану.

=====

Батиргарєва Владислава Станіславівна,

заступник директора з наукової роботи Науково-дослідного інституту вивчення проблем злочинності імені академіка В.В. Сташиса Національної академії правових наук України, доктор юридичних наук, старший науковий співробітник

ПРАВО НА СМЕРТЬ У КОНТЕКСТІ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВОЇ ОХОРОНИ ЖИТТЯ: ДО ПОСТАНОВКИ ПИТАННЯ

Ще у XVI ст. французький письменник і філософ епохи Відродження Мішень де Монтень написав, що природа призначила нам лише один шлях появи на світ, однак указала тисячі способів, як піти з життя. Отже, проблеми смерті, зокрема, можливості прийняття самостійного рішення зупинити власне біологічне існування, завжди турбувала людство. Вона займала уми як наших предків, так й за наших часів це питання продовжує широко обговорюватися у соціумі.

Якщо говорити мовою юриспруденції і якщо проблему ставити у площині саме можливості людини розпоряджатися власним життям (виключаючи нещасні випадки, випадки насильницької смерті, смерті як природної біологічної причини закінчення життя), то ми маємо справу ні з чим іншим, як із правом людини на смерть. У цьому зв’язку виникає принаймні три запитання: по-перше, де місце останнього в ієрархії людських базових прав і як співвідноситься воно із правом на життя, яке сьогодні закріплюється у конституційних документах, мабуть, будь-якої цивілізованої країни; по-друге, які можливі форми реалізації, умовно назвемо, права на смерть; по-третє, участь та роль інших осіб у реалізації цього права, включаючи

питання можливої їх юридичної відповідальності. Одразу зауважимо, що з методологічної точки зору, відповіді на два останні запитання цілком залежать від відповіді на запитання перше.

У певній мірі словосполучення «право на смерть» звучить дещо парадоксально, незвично, оскільки на протязі століть передумовою існування й реалізації усіх інших людських прав виступало найголовніше, фундаментальне та непохитне з них – право на життя. Загалом будь-які із коли-небудь проголошених прав людини і громадянина розглядаються як продовження, розгортання, розширення або конкретизація засадничого права – права на життя, оскільки всі вони обов'язково є всього лише одним із проявів права життя, пов'язаним із задоволенням будь-яких життєвих потреб, інтересів, прагнень тощо. І дійсно, за канонами багатьох релігійних течій і моральних засад організації та існування соціумів добровільний відхід із життя – самовбивство – суворо засуджувалося. Водночас прояви героїзму людини (наприклад, на війні та в інших екстремальних ситуаціях) навіть ціною власного життя суспільством завжди сприймалися як соціально схвалювані поступки. Прикладами розпорядження власним життям є й альтруїстичні самогубства, самогубства-наслідування, а також акти свідомого самопожертвування в ім'я будь-якої суспільної або релігійної ідеї (наприклад, численні акти самоспалення в Тибеті як прояв релігійного руху за незалежність цієї території від Китаю).

Зовсім перестає бути риторичним запитання щодо наявності права розпоряджатися власним життям, тобто реалізації права на смерть, коли йдеться про еутаназію, яка, як справедливо відмічається дослідниками, є однією з найбільш актуальних і невирішених медико-деонтологічних, етико-філософських та юридичних проблем сучасності [1, с. 199].

Ще 25 років тому у філософській літературі зауважувалося, що «...соціально-етичні та морально-гуманістичні аспекти проблеми смерті привертають до себе зростаючу увагу не лише у зв'язку з усе більш широким усвідомленням й загостренням особистісних дилем й альтернатив буттю, а й з успіхом біомедичних досліджень, зокрема, реаніматології, що здатна повернути до життя людей, у тому числі навіть тих, хто знаходився у стані клінічної смерті» [2]. Наведене висловлювання є цікавим для нас насамперед у плані моральності постановки проблеми щодо існування у людини права вибору, як розпорядитися своїм життям, а саме як закінчити своє життя. Звісно ж, сучасне цивілізоване суспільство намагається облаштувати своє

буття у такий спосіб, щоб подібне питання навіть ніколи не поставало у житті пересічної людини. І такий стан речей є константою нормального існування й всебічного розвитку людини. Але у житті окремих людей внаслідок різних причин такі питання все ж таки виникають. На жаль, подібних ситуацій сьогодні чимало. А тому порушена тематика не є чимось буденним й абстрактним.

Що ж таке право на смерть? Складова права на життя, тобто природне, хоча й своєрідне, продовження реалізації права на життя у вигляді певного способу завершення (розпорядження) останнього, неприйнятний антипод праву на життя, що не повинно навіть обговорюватися, чи самостійне право особи?

Дійсно, є така позиція, що право на життя логічно передбачає і право на смерть, оскільки останнє є складовою права на життя [1, с. 201]. Однак, на наш погляд, навряд чи це так: із припиненням життя втрачають сенс всі вітальні, фізичні права людини, у тому числі й право на життя як таке. Крім того, якщо визнати, що право на смерть є складовою права на життя, то подібний підхід призведе до приниження цінності останнього, коли конституційна вказівка на «невід'ємність» права на життя кожної людини, про що наголошується у назві ст. 28 Конституції України, стане зайвою ознакою.

Щодо повного відкидання випадків можливого розпорядження людиною своїм життям та розцінювання таких ситуацій як неприйнятних антиподів відмітимо, що сьогодні немає жодного суспільства, яке б повністю забороняло у той чи інший правовий спосіб подібні дії. Так, лише в лічених країнах кримінально караною вважається спроба суїциду (наприклад, Індія, Сінгапур). У Великій Британії спроба самогубства вважалася кримінально караним діянням і призводила до тюремного ув'язнення до 1961 р. [3]; в Ірландії щодо таких випадків діяв кримінальний закон до 1993 р. [4]. Зараз подібна поведінка у цих країнах декриміналізована. До речі, за даними Всесвітньої організації охорони здоров'я, щорічно у світі вчиняється понад 800 тис. самогубств [5]. У той самий час активна евтаназія¹ не вважається кримінально караним діянням у низці держав, оскільки вона є офіційно дозволеною (Нідерланди, Бельгія, Люксембург, швейцарський кантон Цюрих, такі штати США, як Орегон та Вашингтон). Пасивна евтаназія є легальною в Швеції, Фінляндії, Франції [6, с. 14]. Отже, йдучи від протилежного, добровільний вибір людини закінчити своє фізичне існу-

¹ Примітка. Про форми евтаназії йтиметься нижче.

вання не можна розцінювати як феномен, який не має права на самостійне обговорення й відповідну рефлексію суспільства на нього. До того ж право не оперую такими категоріями, як «антипод». Якщо це було б так, то тоді не можна було б навіть підіймати це питання, оскільки це є табу, а значить, його просто не існує. Такої позиції, напевно, й дотримуються противники постановки й існування права на смерть. Як зазначає В.К. Грищук, якщо право людини на життя визнане на міжнародно-правовому рівні, то право людини на смерть, необхідність визнання якого обстоюють ряд вчених і практиків, не знаходить підтримки як на міжнародно-правовому рівні, так і на рівні більшості цивілізованих держав [7].

Уявляється, що право на смерть – це самостійне, окреме право людини щодо припинення життя за власним розсудом. До речі, у 1977 р. у штаті Каліфорнія (США) був прийнятий перший у світі Закон «Про право людини на смерть». У цьому році у штаті Орегон прийнято аналогічний Закон під назвою «Про право на гідну смерть». Отже, якщо все ж таки визнати, що таке право у людини існує, то, вочевидь, автоматично виникає й питання про форми його реалізації, хоча, ще раз відмітимо, що противників такої позиції чимало.

Зауважимо, що у тих чи інших державах законом обмежуються форми реалізації права на смерть. Зазначене перш за все стосується евтаназії¹, яку іноді називаються правом на гідну смерть. Іноді реалізація цього права не можлива без «залучення» сторонніх осіб. Ось у таких випадках і постає гостро питання про межу припустимості цієї участі без порушення приписів кримінального закону. Фактично йдеться принаймні про кримінально-правову оцінку найбільш поширених форм реалізації зазначеного права у контексті кримінально-правової охорони життя.

Вчені, які досліджують проблему евтаназії, неодноразово зверталися до аналізу її форм. При цьому прийнято розрізняти дві форми – активну й пасивну. У спеціальній літературі, присвяченій цій проблематиці, визначено такі форми активної евтаназії: 1)

¹ *Примітка.* Евтаназія – це умисні дії чи бездіяльність медичних працівників (або інших осіб), які здійснюються ними за наявності письмово оформленого клопотання пацієнта (або «заява на випадок смерті») або ж усного клопотання, якщо фізичний стан унеможливорює письмову форму клопотання пацієнта, який перебуває у стані, коли усвідомлює значення своїх дій і може керувати ними, з дотриманням законодавчо установлених умов, з метою припинення його фізичних, психічних і моральних страждань, у результаті яких реалізується право на гідну смерть. (Докладніше див.: [1, с. 199]).

«вбивство з милосердя», що має місце в тих випадках, коли, наприклад, лікар або інша особа, спостерігаючи страждання іншої безнадійно хворої особи і не будучи в змозі їх усунути, вводять їй надмірну дозу медичного препарату, в результаті чого настає смерть; 2) «самогубство, асистоване лікарем», коли лікар допомагає невиліковній хворій людині припинити життя; 3) «власно активна евтаназія», що може здійснюватися без допомоги лікаря, коли пацієнт сам вмикає прилад, який сприяє настанню легкої й безболісної смерті. У свою чергу, пасивна евтаназія зводиться до припинення медичної допомоги невиліковному хворому з метою позбавлення його страждань, що призводить до смерті такої особи¹.

Згідно із вітчизняним законодавством будь-яка форма евтаназії на сьогоднішній день в Україні заборонена. У ст. 52 Основ законодавства про охорону здоров'я України зазначено, що медичні працівники зобов'язані надавати допомогу у повному обсязі хворому, який знаходиться в критичному для життя стані. Крім того, у п. 3 цієї статті міститься пряма заборона щодо здійснення евтаназії, тобто навмисного прискорення смерті або умертвіння невиліковно хворого з метою припинення його страждань. Навіть Цивільний кодекс України згадує про евтаназію: «Забороняється задоволення прохання фізичної особи про припинення її життя» (ч. 4 ст. 281). Таким чином, знову ж таки виникає запитання про кримінально-правову оцінку дій, пов'язаних із порушенням заборон, що встановлюються українським законом у цій сфері.

Як бачимо, у перших двох формах активної евтаназії є необхідними конкретні дії не лише самого хворого, який бажає припинити своє життя, а й інших осіб. При активній евтаназії у вигляді «вбивства з милосердя» (перша умовна виділена форма) дії винної особи є умисними. Вчинене діяння залежно від конкретних обставин кваліфікується на загальних засадах як просте або навіть кваліфіковане убивство (відповідно за ч.1 або ч. 2 ст. 115 КК України). До речі, кримінальним законом багатьох країн ця форма активної евтаназії вважається умисним убивством при пом'якшуючих обставинах (країни Західної Європи, Азії, Південної Америки). В деяких державах, де законом не передбачається такого спеціального складу злочину, мотиви вчинення подібного діяння розцінюються в якості пом'якшуючої

¹ Олейник А. Этические И правовые аспекты эвтаназии // Юрид. практика. – 2001. – 28 нояб. – № 48 (206). Цит. за: [8, с. 10].

покарання обставини, а саме як вчинення злочину із співчуття (наприклад, деякі колишні радянські республіки – РФ, Казахстан, Литва, Таджикистан).

Що стосується так званого асистованого самогубства за участю медичного працівниками або іншої особи у випадках, наприклад, надання хворобу необхідних для самогубства ліків або засобів, то підстав кримінальної відповідальності зазначених осіб, як відмічається в літературі, немає, оскільки медичний працівник або інша особа є пособниками самогубства, яке згідно з чинним кримінальним законодавством злочином не вважається [7].

Третя форма активної евтаназії, на наш погляд, взагалі є самогубством у власному смислі слова, спроба здійснення якого на теперішній час не є кримінально караною за українським законом. Тому в подібних випадках взагалі знімається питання про евтаназію, оскільки, по суті, це є евтаназія «власноруч» як різновид самогубства.

Достатньо складним є питання про кримінальну відповідальність особи, що бере участь при пасивній евтаназії, припиняючи надання медичної допомоги невиліковному хворому. У таких випадках йдеться про бездіяльність винного. Щодо кримінально-правової оцінки таких випадків більшість учених пропонує кваліфікувати зазначені дії за ст. 136 («Ненадання допомоги особі, яка перебуває в небезпечному для життя стані») чи ст. 139 («Ненадання допомоги хворому медичним працівником»). Але кваліфікація дій винних за цими статтями уявляється безперечною. Насамперед це пов'язано з тим, що в доктрині кримінального права немає єдиної позиції щодо суб'єктивної сторони злочинних дій, передбачених даними статтями. Справа в тому, що вченими пропонуються різні комбінації форм вини стосовно, власне, діяння у виді бездіяльності та наслідків цієї бездіяльності. Якщо бездіяльність однозначно характеризується умисною формою вини, то стосовно наслідків стверджується, що має місце тільки необережність, або необережність (у різних видах) і навіть непрямої умисел. Це, по-перше.

По-друге, при пасивній евтаназії правомірно поставити запитання, чи завжди бездіяльність пов'язана з ненаданням саме медичної допомоги? Якщо з боку будь-якої особи хворій людині, нехай навіть і на прохання останньої, не надаються їжа, вода, не здійснюються будь-які санітарно-гігієнічні маніпуляції, що призводить до смерті людини, то чи можна такі дії відносити до поняття «ненадання медичної допомоги». Отже, при пасивній евтаназії слід вирішити

проблему: про ненадання якої допомоги йдеться – медичної або будь-якої іншої ?

Напевно, ці запитання можна «зняти», якщо: по-перше, під час визначення пасивної евтаназії не робити розмежування між видами умисного ненадання допомоги (медичної або іншої) хворому будь-то медичним працівником або іншою особою, а по-друге, виходячи із кінцевої мети таких дій винного – позбавити конкретну людину життя (навіть і на її прохання) – ненадання допомоги, що призвело до смерті людини, кваліфікувати як умисне убивство (при наявності відповідних обставин – як просте або кваліфіковане). Така кваліфікація видається найбільш «оптимальною» при теперішньому стані законодавства. Однак це зовсім не виключає можливість *de lege ferenda* закріпити у кримінальному законі привілейований склад злочину, за яким кваліфікувалися б випадки умисного вбивства хворої людини із співчуття до неї, тобто фактичної евтаназії, звісно ж, при умові, що евтаназія й надалі буде заборонена в Україні.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Ворона В. Право на евтаназію як складова права людини на життя // Право України. – 2010. – № 5. – С. 199-205.
2. Фролов И.Т., Араб-Оглы Э.А., Арефьева Г.С. и др. Введение в философию : учебник. – М. : Политиздат, 1989. – 639 с.
3. When suicide was illegal [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.bbc.co.uk/news/magazine-14374296>. – Заголовок з екрана.
4. Criminal Law (Suicide) Act, 1993 // Irish Statute Book. Government of Ireland [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.irishstatutebook.ie/1993/en/act/pub/0011/sec0002.html#sec2>. – Заголовок з екрана.
5. ВОЗ: каждый год в мире совершается 800 тыс. самоубийств [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://www.bbc.co.uk/russian/rolling_news/2014/09/140904_rn_wos_suicides.shtml. – Загл. с экрана.
6. Кліванська А. Право на евтаназію // Юрид. вісн. України. – 2014. – № 28 (941). – 13-19 лип. – С. 14.
7. Гришук В. Евтаназія: кримінально-правові проблеми [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.lawyer.org.ua/?w=r&i=&d=321>. – Заголовок з екрана.
8. Городній М. М. Релігійний компонент в контексті акультурації права // Юрид. наук. електронний журнал. – 2014. – № 3. – С. 8-11.

=====

Беніцький Андрій Сергійович,

доцент кафедри кримінального процесу Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е.О. Дідоренка, кандидат юридичних наук, доцент

ЩОДО РОЗУМІННЯ ОПОСЕРЕДКОВАНОГО (НЕПРЯМОГО) ШЛЯХУ ОТРИМАННЯ ЗЛОЧИННИХ ДОХОДІВ

Згідно із ч. 1 ст. 209 КК предметом відмивання є "кошти або інше майно", які були одержані внаслідок вчинення суспільно небезпечного протиправного діяння, що передувало легалізації (відмиванню) доходів. У ст. 209 КК використовується термін "доходи". Як зазначено в примітці 2 до статті 209 КК, легалізація (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом, визнається вчиненою у великому розмірі, якщо предметом злочину були кошти або інше майно на суму, що перевищує шість тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян. В диспозиції ст. 306 КК міститься формулювання "доходів (коштів і майна)". Отже, законодавець під "доходами" має на увазі "кошти або інше майно".

Під коштами слід розуміти фінансові кошти, включаючи грошові кошти як у національній, так і в іноземній валюті. Під "іншим майном" – такі об'єкти цивільного права, як рухоме та нерухоме майно, право на майно, інформація, результати інтелектуальної діяльності, у тому числі виключні права на них. Поняття "доходи, одержані злочинним шляхом" розкривається в п. 1 ч. 1 ст. 1 Закону України від 28 листопада 2002 року "Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, або фінансуванню тероризму". Це будь-яка економічна вигода, одержана внаслідок вчинення суспільно небезпечного діяння, що передує легалізації (відмиванню) доходів, яка може складатися з матеріальної власності чи власності, що виражена в правах, а також включати рухоме чи нерухоме майно та документи, які підтверджують право на таку власність або частку в ній [4].

Аналіз судово-слідчої практики у справах, порушених за ознаками легалізації доходів, здобутих злочинним шляхом, показав, що перед слідчими України виникають складнощі при визначенні предмета злочинів, передбачених статтями 209 та 306 КК. Наприклад, постає питання: чи можна розглядати видозмінене майно як предмет відмивання?

Уважаємо, що для розуміння предмета відмивання необхідно звернутися до положень міжнародно-правових документів. Згідно з п. "е" ст. 2 (терміни) Конвенції ООН проти корупції 2003 р. під "доходом від злочину" розуміється будь-яке майно, придбане або отримане безпосередньо чи опосередковано в результаті вчинення будь-якого злочину [3]. В міжнародно-правових документах, спрямованих на протидію використанню або відмиванню наркодоходів звертається увага, що під терміном "доходи" необхідно розуміти кошти та майно, яке було не тільки безпосередньо отримане в результаті предикатного злочину у сфері незаконного обігу наркотиків, але й обміняне на доходи від таких злочинів. Так, згідно з п. "р" ст. 1 (визначення) Віденської конвенції 1988 р. під доходами розумілася будь-яка власність, отримана або придбана прямо або непрямо внаслідок вчинення правопорушення, визнаного таким відповідно до пункту 1 статті 3. Поняття власності розкривалося в п. "q" ст. 1 цієї конвенції. Під нею малися на увазі активи будь-якого роду, матеріальні або нематеріальні, рухомі або нерухомі, відчутні або невідчутні, а також юридичні документи або акти, які посвідчують право на такі активи або участь у них [5].

На опосередкований характер отримання майна, що передуює відмиванню, указує у своїх документах ФАТФ. Так, під терміном "доходи" ФАТФ розуміє будь-яке майно, яке походить або отримане прямо або опосередковано від вчинення злочину [7].

Цікаве формулювання використовується для визначення предмета відмивання в Палермській конвенції 2000 р. Відповідно до пп. 3 та 5 ст. 12 (конфіскація та арешт) цієї конвенції доходом від злочину може бути майно, у яке були перетворено або видозмінено доходи, отримані внаслідок вчинення злочину, а також майно, до якого було приєднано доходи від злочину [6].

Типовий закон про взаємну правову допомогу в питаннях кримінального правосуддя (2007 рік) визначає доходи від злочину таким чином: доходи від злочину означають будь-яке майно, придбане чи отримане прямо або опосередковано в результаті вчинення будь-якого злочину або протиправної діяльності незалежно від того, де знаходиться таке майно або де скоєно цей злочин – в межах чи за межами (назва держави) (стаття 22, пункт 5) [9, с. 14–15]. У Типових законодавчих положеннях ООН проти організованої злочинності у пункті "f" ст. 3 (визначення та терміни) вказано, що "доходи від злочину" означають будь-яке майно, придбане чи отримане, прямо або опосередковано в результаті вчинення будь-якого злочину. [Доходи

від злочину можуть генеруватися злочинами, вчиненими як у межах території, так і за її межами] [9, с. 13]. Відповідно до п. "А" статті 1.3 Типового законодавства про відмивання грошей та фінансування тероризму "злочинні доходи" означають будь-які кошти або майно, отримані прямо або непрямо [8, с. 7].

Цікаво зазначити, що відповідно до ст. 11 Договору держав – учасниць Співдружності Незалежних Держав "Про протидію легалізації (відмиванню) злочинних доходів та фінансуванню тероризму" ці держави "приймають нормативні правові акти, що дозволяють забезпечити конфіскацію злочинних доходів, включаючи майно, одержане внаслідок легалізації (відмивання) злочинних доходів..." [2]. Під "майном, одержаним унаслідок легалізації (відмивання) злочинних доходів" можна розуміти видозмінене майно. Отже, Договір указує на можливість розглядати таке майно як предмет відмивання.

Терміни "перетворені", "видозмінені", "приєднані" уживаються для позначення процесу зміни стану майна, яке після вчинення злочину могло зазнати певних змін, унаслідок чого їх первинний вигляд став іншим.

Як зрозуміло з наведених міжнародно-правових норм, опосередкований (непрямий) шлях отримання майна означає зміну його первинного вигляду. Так, на вкрадені грошові кошти можна придбати транспортний засіб, який згодом обміняти на квартиру. У цьому випадку кошти, транспортний засіб і квартира є доходом, отриманим злочинним шляхом.

Незважаючи на те, що в ст. 209 КК не зазначається, чи може бути предметом відмивання видозмінене майно, під термінами "кошти", "інше майно" та "доходи", що вживаються в диспозиції правової норми, необхідно розуміти не тільки безпосередньо одержане в результаті злочину майно, але й обміняне на доходи від основного злочину.

Схожу позицію займає судова практика України. Так, *наприклад, колегією суддів Судової палати Верховного Суду України з кримінальних справ при розгляді кримінальної справи № 05-5162 км 03 за касаційною скаргою І., засудженого за ч. 5 ст. 27, ч. 2 ст. 205; ч. 2 ст. 209 КК, було встановлено, що в період із 26 вересня до 2 листопада 2001 року І. на грошові кошти, здобуті злочинним шляхом, придбав 4565733 дол. США [1].* Колегія суддів зазначила, що "стосовно диспозиції ст. 209 КК предметом цього злочину є грошові кошти, здобуті злочинним шляхом, якщо вони прямо або опосередковано

(курсив наш. – А.Б.) отримані внаслідок кримінально караного діяння" [1]. Під опосередковано отриманим майном колегія суддів, скоріше за все, розуміла грошові кошти в іноземній валюті, які було куплено засудженим І. у період з 26 вересня до 2 листопада 2001 року.

Таким чином, під термінами "кошти", "інше майно" та "доходи", що вживаються в диспозиціях статей 209 та 306 КК, необхідно розуміти не тільки безпосередньо одержане внаслідок вчинення предикатного злочину, але також і те, що було видозмінено, тобто те, що отримано внаслідок опосередкованого (непрямого) шляху (наприклад обміняне на доходи від основного злочину). Терміни "перетворення", "видозмінення", "приєднання" в міжнародних документах, спрямованих на протидію відмиванню злочинних доходів, уживаються для позначення процесу зміни стану майна, яке після вчинення злочину могло зазнати певних змін, унаслідок чого його первинний вигляд було змінено.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Архів Верховного Суду України. Ухвала колегії суддів Судової палати Верховного Суду України з кримінальних справ від 19 лютого 2004 р. № 05-516 км 03.
2. Договор государств – участников Содружества Независимых Государств о противодействии легализации (отмыванию) преступных доходов и финансированию терроризма от 5 октября 2007 года [Електронний ресурс] // Сайт : "СоюзПравоИнформ". – Режим доступу до документа : http://base.spininform.ru /show_doc.fwx?rgn=19177. – Дата доступу : 10.07.2014.
3. Закон України від 18 жовтня 2006 року № 251-V "Про ратифікацію Конвенції Організації Об'єднаних Націй проти корупції // Відомості Верховної Ради України. – 2006. – 15 грудня. – № 50. – Ст. 496.
4. Закон України від 28 листопада 2002 р. № 249-IV "Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, або фінансуванню тероризму" [Електронний ресурс] // Сайт : "Верховна Рада України". – Режим доступу до документа : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws /show/249-15>. – Дата доступу : 10.07.2014.
5. Конвенції ООН про боротьбу проти незаконного обігу наркотичних засобів і психотропних речовин (Відень, 1988 р.) [Електронний ресурс] // Сайт : "Верховна Рада України". – Режим доступу до документа : http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/995_096. – Дата доступу : 10.07.2014.

6. Конвенція Організації Об'єднаних Націй проти транснаціональної організованої злочинності // Офіційний вісник України. – 2006. – 19 квітня. – № 14. – С. 340. – Ст. 1056, код акту 35837/2006.
7. Рекомендации ФАТФ. Международные стандарты по противодействию отмыванию денег, финансированию терроризма и финансированию распространения оружия массового уничтожения / [пер. с англ.] – М. : Вече, 2012. – С. 160.
8. Типовое законодательство об отмывании денег и финансировании терроризма // Управление Организации Объединенных Наций по наркотикам и преступности. – Нью-Йорк, 2005. – 1 декабря. – С. 7.
9. Типовые законодательные положения против организованной преступности // Управление Организации Объединенных Наций по наркотикам и преступности. – Вена, Нью-Йорк, 2013. – Июнь. – С. 15–16.

=====

Бульба Ірина Валеріївна,

курсант 3-го курсу факультету підготовки фахівців для підрозділів слідства Харківського національного університету внутрішніх справ
Науковий керівник: Байлов Антон Володимирович, доцент кафедри кримінального права та кримінології факультету підготовки фахівців для підрозділів слідства Харківського національного університету внутрішніх справ, кандидат юридичних наук, доцент

КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВІ ЗАСАДИ ЗАПОБІГАННЯ ОРГАНІЗОВАНИЙ ЕКСТРЕМІСТСЬКІЙ ДІЯЛЬНОСТІ

На сучасному етапі історичного розвитку однією з найбільших загроз для національної безпеки й соціально-економічної стабільності України є організована злочинність. Злочини, вчинені організованою групою осіб, не тільки тягнуть за собою тяжкі, іноді навіть невивправні наслідки, але й створюють обстановку знервованості громадян, їх невпевненості у своїй безпеці й можливостях державної влади щодо її забезпечення.

Українською тенденцією останнім часом є зростання жорстокості, законспірованості, екстремізму суб'єктів злочинної діяльності. Останній не рідко здійснюється під егідою політичних лозунгів, расизму, релігійної та національної нетерпимості. Екстремізм поширений серед різних вікових категорій населення, до того ж він є масовим, антисоціальним явищем, що дезорганізовує нормальне, повсякденне суспільне життя.

Дослідженням даного явища займалися такі відомі вчені, як: Г. А. Агеев, Ю. М. Антонян, В. Г. Баженов, І. І. Варамеєнко, М. Н. Гернет, А. І. Долгова, А. А. Козлов, В. М. Кудрявцев та ін.

У різних країнах і в різні часи було представлено багато юридичних та наукових визначень поняття «екстремізм». Єдиного визначення на сьогоднішній день не існує.

Співкоординатор Міжнародного Руху із захисту прав народів В. Д. Трофимов-Трофимов визначає дане поняття наступним чином: «*Екстремізм* - це ідеологія допустимості використання крайніх заходів, екстремумів соціальної поведінки, для отримання бажаного ефекту»[1]. Тобто це демонстрація жорстокої форми вирішення конфліктів. Зростанню екстремізму зазвичай сприяють соціально-економічні кризи, різке падіння життєвого рівня основної маси населення, тоталітарний політичний режим із придушенням владою опозиції, переслідуванням інакомислення, суттєві недоліки в законодавстві. Але це не обов'язкові фактори, що спричиняють екстремістські спалахи серед населення. Достатньо буде лише групи осіб (2-х і більше), які бажають висловити своє невдоволення, нетерпимість, неприязнь саме в такій радикальній, безкомпромісній формі. Екстремістська діяльність часто пов'язана з насильством, хоча групи екстремістів можуть відрізнитися за перевагою насильницької або ненасильницької тактики, що допускається рівнем насильства, віддається перевага мішеням для своїх насильницьких дій (від інфраструктури та військового персоналу до мирних громадян і навіть дітей). Знову ж таки, певні групи швидше здійснять безпосередні й епізодичні форми насильства (наприклад, підриви «терористів-смертників»), тоді як домінуючі групи схильні до більш структурованих або інституційних форм насильства (на кшталт таємного використання тортур).

Дослідник В. В. Устинов зазначає, що *екстремізм* – це агресивна поведінка (настрій) особистості в нетерпимості до думки опонента, орієнтованої на загальноприйнятих у суспільстві нормах, схильність до крайніх (силових) варіантів вирішення проблеми; неприйняття консенсусу як цінного, ділового інструменту в повсякденній діяльності [2, с. 16]. Із цього визначення можна зробити висновок, що таке явище, як екстремізм, є відхиленням від прийнятих у суспільстві ціннісно-нормативних стандартів (так звана девіантна поведінка), до того ж екстремісти категорично не визнають компромісних шляхів вирішення суперечок.

Відповідно до модельного закону, розробленого Міжпарламентською асамблеєю СНД, *екстремістська діяльність* – діяльність суспільного чи релігійного об'єднання, ЗМІ або іншої організації, фізичної особи з планування, організації, підготовки або вчинення дій, спрямованих на: ... розпалювання соціальної, расової, національної чи релігійної ворожнечі; пропаганду винятковості, зверхності або неповноцінності людини (соціальної групи) за ознакою соціальної, расової, національної, етнічної, релігійної чи мовної приналежності або ставлення до релігії; порушення прав, свобод і законних інтересів людини та громадянина, залежно від соціальної, расової, національної, етнічної, релігійної чи мовної приналежності або ставлення до релігії; перешкоджання здійсненню громадянами їх виборчих прав і права на участі у референдумі або порушення таємниці голосування, поєднані з насильством чи погрозою його застосування; ... учинені з мотивів політичної, ідеологічної, расової, національної чи релігійної ненависті або ворожнечі чи з мотивів ненависті або ворожнечі щодо якої-небудь соціальної групи, а також з помсти за правомірні дії інших осіб, з метою приховати інший злочин або пом'якшити його вчинення; ... публічні заклики до здійснення зазначених діянь або масове поширення завідомо екстремістських матеріалів, а також їх виготовлення чи зберігання з метою масового поширення; фінансування зазначених діянь або інше сприяння в їх організації, підготовці та здійсненні, зокрема шляхом надання фінансових коштів, нерухомості, навчальної, поліграфічної та матеріально-технічної бази, телефонного, факсимільного й інших видів зв'язку, а також надання інформаційних послуг[3].

Аналізуючи модельний закон Міжпарламентської асамблеї СНД, визначаємо, що діяльність організованих груп, які вчиняють злочинні дії екстремістського характеру, полягає в наступному:

- 1) розпалюванні вогнища ненависті або ворожнечі, що прирівнюється до приниження людської гідності;
- 2) приниженні гідності людини або групи людей за ознаками статі, раси, національності, приналежності до тієї чи іншої соціальної групи, релігійних поглядів;
- 3) приниженні людської гідності шляхом публічного розголосу, опублікування в засобах масової інформації, інформаційно-телекомунікаційних мережах, у тому числі і в мережах Інтернет;
- 4) перешкоджанні здійсненню громадянами їхніх виборчих прав і права на участь у референдумі або порушення таємниці

мниці голосування, поєднані з насильством чи погрозою його застосування;

- 5) публічних закликах до здійснення вищезазначених діянь або масове поширення завідомо екстремістських матеріалів, а так само їх виготовлення або зберігання з метою масового поширення.
- 6) фінансуванні зазначених діянь або інше сприяння в їх організації, підготовці та здійсненні, зокрема шляхом надання фінансових коштів, нерухомості, навчальної, поліграфічної та матеріально-технічної бази, телефонного, факсимільного й інших видів зв'язку, надання інформаційних послуг.

Участь у діяльності екстремістського товариства полягає в добровільному входженні в нього з готовністю до вчинення злочинів екстремістського характеру як результату виконання завдань керівництва даного товариства. Вільне членство в такому товаристві без здійснення активних дій щодо вчинення злочинів екстремістської спрямованості та їх підготовки не утворює складу участі в екстремістському товаристві. Злочини такої форми повинні визнаватися закінченими з моменту фактичного вступу в екстремістське товариство з готовністю виконувати завдання керівництва незалежно від того, чи оформлене членство в товаристві яким-небудь чином.

Із метою протидії екстремістській діяльності й проведення профілактичних заходів щодо запобігання організованій злочинності, підтримуючи позицію деяких правників з цього приводу, пропонуємо криміналізувати таке антисоціальне явище, як екстремізм, а саме доповнити чинне кримінальне законодавство України новою статтею «Організація суспільного об'єднання екстремістського направлення», виклавши її в такій редакції:

«Стаття 161¹. Організація суспільного об'єднання екстремістського направлення.

1. Створення політичного, релігійного товариства чи іншої організаційно-правової форми суспільних об'єднань, діяльність яких пов'язана із вчиненням злочинів, передбачених ст. 161 цього Кодексу, чи інших злочинів невеликої або середньої тяжкості з екстремістських мотивів, а також участь у діяльності таких об'єднань, -

карається обмеженням волі на строк від двох до п'яти років або позбавленням волі на той самий строк.

2. Участь у діяльності екстремістського товариства з інших мотивів і при відсутності прямого умислу на досягнення цілей такої злочинної організації, -

карається позбавленням волі на строк до трьох років, із позбавленням права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю на строк до одного року або без такого.

3. Діяння, передбачені частиною першою цієї статті, вчинені організованою групою, щодо неповнолітніх осіб або особою з використанням службового становища, -

караються позбавленням волі на строк п'ять років.

4. Особа, яка добровільно припинила участь у діяльності суспільного об'єднання екстремістського напрямлення, звільняється від кримінальної відповідальності, якщо в її діях не міститься склад іншого злочину».

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Трофимов-Трофимов В. Д. Екстремізм. [Електронний ресурс] – Режим доступу: [ttrifimov.ru/2011/07/ekstremizm /](http://ttrifimov.ru/2011/07/ekstremizm/) (2011). – Заголовок з екрану.
2. Устинов В.В. Обвиняется терроризм: книга / Владимир Васильевич Устинов. – М.: ОЛМА-ПРЕСС, 2002. – 416 с.
3. Модельний закон щодо протидії екстремізму [прийнятий на тридцять другому пленарному засіданні Міжпарламентської Асамблеї держав-учасників СНД] (Постанова № 32-9 від 14 травня 2009 р.). [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/997_151. – Заголовок з екрану.

=====

Войтенко Аліна Вадимівна,

студентка 3-го курсу Сумської філії Харківського національного університету внутрішніх справ

Науковий керівник: Колесник Марина Олександрівна, старший викладач кафедри юридичних дисциплін Сумської філії Харківського національного університету внутрішніх справ

ОСОБЛИВОСТІ КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ОСІБ ПОХИЛОГО ВІКУ

Стаття 2 Кримінального кодексу України визначає підставу кримінальної відповідальності [1]. Такою підставою є вчинення особою суспільно небезпечного діяння, яке містить склад злочину, пе-

редбаченого Кримінальним кодексом України. Якщо у злочину відсутній хоча б один з елементів, то прийнято вважати, що відсутній склад злочину.

Одним із структурних елементів складу злочину є його суб'єкт, обов'язковою ознакою якого є осудність. Кримінальній відповідальності підлягає особа, яка на момент вчинення злочину усвідомлювала суспільно небезпечний характер своїх дій та була здатна керувати ними.

Проблема вікової осудності є досить актуальною. Старіння населення, складна соціально-економічна ситуація, підвищена латентність таких злочинів, погіршення демографічної ситуації слугують причинами збільшення кількості геронтологічних злочинів. Це, у свою чергу, зумовлює нагальну необхідність проведення комплексних досліджень причин, умов, стану протидії та шляхів підвищення ефективності заходів запобігання геронтологічній злочинності, у той час, коли такі дослідження в нашій країні практично відсутні. Питання геронтологічної злочинності були темою для досліджень таких науковців як В.В. Антипов, В.М Бурдін, В.Г. Павлов, П.В. Разумов, О.Д. Сітковська, М.С. Таганцев, В.В. Тирський та ін.

Проаналізувавши чинний кримінальний закон, можна зробити висновок, що він потребує удосконалення з питань врегулювання особливостей відповідальності осіб похилого віку та кримінально-правової охорони вказаних осіб від злочинних посягань.

У ст. 10 Закону України «Про основні засади соціального захисту ветеранів праці та інших громадян похилого віку в Україні» від 16 грудня 1993 року зазначено, що «громадянами похилого віку визнаються: чоловіки у віці 60 і жінки у віці 55 років і старші, а також особи, яким до досягнення загального пенсійного віку залишилося не більше півтора року» [2]. У той же час кримінальне законодавство України не дає поняття особи похилого віку та не визначає максимального віку кримінальної відповідальності. Будь-яка особа похилого віку, яка вчинила злочин, буде визнана суб'єктом певного злочину [3]. Саме встановлення у законодавстві верхньої вікової межі кримінальної відповідальності є неприйнятним, оскільки особливості психофізіологічних змін у людей пізнього віку є суто індивідуальними, на відміну від нижньої.

Аналіз динаміки злочинів, вчинених особами похилого віку, демонструє тенденцію до стабільного їх зростання, хоча частка таких осіб у структурі суспільства є порівняно невеликою (близько 25 %). Результати досліджень засвідчують, що якщо у 2001 році особами

похилого віку було вчинено 1,75 % від загальної кількості злочинів, то за сім-вісім років – вже 2,75 %. Якщо у 2001 році проти вказаної категорії осіб було вчинено 9,75 % від загальної кількості злочинів, то за відповідний період їх кількість зросла до 13 %.

Геронтологічна злочинність має широкий діапазон. Їх характерною ознакою є досить високі кількісні показники насильницьких злочинів. Умисні вбивства, вчинені вказаною категорією осіб, у структурі злочинності осіб похилого віку складають 11,7 %; більшість злочинів даного виду вчинені у сімейно-побутовій сфері. Питома вага засуджених похилого віку за злочини проти власності склала 36,4 %. Злочини проти статевої свободи та статевої недоторканості особи у загальній структурі злочинності осіб похилого віку складають 8,8 %; хуліганства – 8 %. Встановлено, що лише 1,6 % злочинів особи похилого віку вчинили у групі. З іншого боку – доволі поширеним явищем є усвідомлений вибір злочинцем в якості жертви осіб похилого чи старечого віку. Найпоширенішим мотивом вчинення таких злочинів є корисливий мотив.

Стосовно особливостей покарання, слід зазначити, що Кримінальний кодекс у ч. 3 ст. 56, ч. 2 ст. 57, ч. 3 ст. 61 засвідчує заборону застосування громадських, виправних робіт та обмеження волі до осіб, які досягли пенсійного віку [1]. На перший погляд це носить гуманний характер, але в той же час це підштовхує суд до призначення їм невинуватого суворого покарання (арешту, позбавлення волі). Відповідно особи похилого віку опиняються у гіршому, ніж інші особи, становищі при вирішенні питання про призначення їм покарання.

Кількісні показники злочинів, вчинених з боку та відносно осіб похилого віку, демонструють тенденцію до стабільного зростання.

Специфічними особливостями злочинності осіб похилого віку є наступні: 1) питома вага в структурі злочинності є порівняно незначною (в межах 2-3 %); 2) чим старішими стають злочинці, тим нижчою є їх злочинна активність, яка поступово зводиться до нуля; 3) особи похилого віку є схильними до вчинення насильницьких злочинів проти особи і вчиняють їх вони, як правило, в сімейно-побутовій сфері; 4) у структурі злочинності осіб похилого віку найбільшою є кількість злочинів проти власності; 5) частка злочинів, що їх особи похилого віку вчиняють у групі, є мізерною (1,6 %).

Характерні особливості злочинності щодо осіб похилого віку полягають в наступному: 1) негативна динаміка даного виду злочинності; 2) найпоширенішим мотивом вчинення таких злочинів є

корисливий мотив; 3) поширеним явищем є усвідомлений вибір злочинцем в якості жертви осіб похилого та старечого віку та ін.

Особі злочинця похилого віку притаманні особливості, які обумовлені насамперед психофізіологічними змінами, що супроводжують процес старіння організму. Особи похилого віку належать до найбільш віктимних груп населення. Підвищена віктимність вказаної категорії осіб зумовлена їх фізичними та психологічними особливостями, незадовільним захистом з боку держави.

Сьогодення диктує нагальну потребу посилення кримінально-правової охорони найменш захищених осіб. Диференціація кримінальної відповідальності за злочини проти осіб похилого та старечого віку дозволить призначати винним більш суворе і адекватне вчиненим ними злочинам покарання.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Кримінальний кодекс України від 5 квітня 2001 року // Відомості Верховної Ради України. – 2001. – № 25-26. – Ст. 131.
2. Про основні засади соціального захисту ветеранів праці та інших громадян похилого віку в Україні : Закон України від 16 грудня 1993 року // Відомості Верховної Ради України. – 1994. – № 4. – Ст. 18.
3. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України [3-те вид., перероб. та доповн.]. / [За ред. М.І. Мельника, М.І. Хавронюка]. – К. : Атіка, 2005. – 1064 с.

=====

Волошин Вадим Сергійович,

курсант 3-го курсу факультету підготовки фахівців для підрозділів
слідства

Харківського національного університету внутрішніх справ
Науковий керівник: Фіалка Михайло Ігорович, доцент кафедри
кримінального права та кримінології факультету підготовки фахівців
для підрозділів слідства Харківського національного університе-
ту внутрішніх справ, кандидат юридичних наук, доцент

ОСНОВНІ ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ НЕФОРМАЛЬНОЇ СУБКУЛЬТУРИ «СКІНХЕДИ» В УКРАЇНІ ТА ЇХ ВПЛИВ НА ДОТРИМАННЯ ПРАВ І СВОБОД ГРОМАДЯН

На сучасному етапі розвитку суспільства все більше і більше злочинів вчиняються молоддю. На це впливає багато різних факто-

рів і одним із них є вплив неформальних молодіжних рухів. Слід зазначити, що певна їх частина це не безневинні особи, а вуличні хулігани, дебошири, наркомани та рецидивісти, що представляють реальну загрозу охоронюваних законом прав і свобод людини та громадянина. Дослідити ці течії можна розробити певні методи попередження вступу та скоєння злочинів молодіжними субкультурами.

Найбільш розповсюдженими на даний час неформальними молодіжними субкультурами є: *емо, готи, панки, растамани, металісти та скінхеди*. Кожна з перерахованих субкультур залишає свій відбиток, та формує антисоціальну та антиздорову модель поведінки її членів. Так наприклад у субкультурі емо пропагується самогубство та само пошкодження як засіб самовираження. Субкультура готів у чистому вигляді не несе суттєвих негативних наслідків, але окремі її течії, такі як антихристи (дияволопоклонники) у своїх ритуалах використовують тварин, а іноді навіть людей для жертвоприношення, також зустрічаються випадки канібалізму та наруги над могилами. Растамани пропагують марихуано-куріння та вживання наркотиків. Скінхеди вважаються однією з найбільш агресивно налаштованих субкультур, основною ідеєю є панування однієї домінуючої раси, щодо розповсюджених негативних проявів: вживання алкогольних напоїв, влаштування масових бійок та безпорядків [1].

Отже з усіх вище перерахованих субкультур пропоную зупинитись та детальніше розглянути таку субкультуру як скінхеди.

Скінхеди, скіни (від англ. *skin* – шкіра і *head* – голова) – збірна назва представників молодіжної субкультури, яка сформувалася в Лондоні в кінці 60-х років двадцятого сторіччя. Виникла у результаті злиття британських модів і ямайських рудбоїв [2, с. 31]. Згодом цей напрям швидко розповсюдився по Європі та країнах СНД де стрімко почав набирати популярності та значного поширення серед молоді.

Скінхеди – це групи міської молоді, котрі живуть за своїм законам, зі своїм власним стилем музики, відмінними знаками, своєї модою у одязі і концепцією «чоловічої дружби». Скінхеди, переважно, чоловіки, але у лавах трапляються й жінки. Політичні ідеї ніби беручи «плем'я» грають другорядну роль. Деяким групам вдалося створити справжні банди «політичних солдатів», що є небезпечно зброю у політичній боротьбі. Деякі партії використовують подібні банди найманцями, щоб забезпечити проведення своїх мітингів, для розклеювання плакатів та інших другорядних завдань.

Загалом у скінхедів фашистської ідеології, вирізняють окремі підгрупи, яких налічується близько п'яти:

- «Червоні бритоголові» (RedSkins);
- «Бритоголові антифашисти» (SHARP);
- «Червоні скінхеда-анархісти» (RASH);
- «Гей-скини» (GSM -GaySkinheadMovement);
- «Аполітичні бритоголові» [3].

У загальній більшості представники даної течії – це агресивно налаштована молодь, яка виражає свій протест над націоналістичними поглядами та не визнає інші раси як рівних членів суспільства.

З кримінологічної точки зору, для розробки методів попередження правопорушень, та вступу людей до цієї субкультури треба розглянути хто і чому стає прихильниками цієї течії.

Скінхеда мають свою особливу вікову ієрархію:

- «малолітки» – являє собою підлітків 13-15 років, які найчастіше просто наслідують манери, погляди та поведінку старших товаришів. Відрізняються активним використанням нацистської символіки;

- «молодняк» – виступають підлітки 15-17 років, які беруть участь у зборах та неонацистських мітингах, та більш менш можуть висловити основні ідеї цього руху;

- «старшаки» – беруть участь у мітингах та маніфестах, сходках, мають свої чітко сформовані погляди та переконання, можуть їх чітко викласти та проводять своєрідну агітаційну роботу серед підлітків;

- «старі скінхеда» – складають найменшу частину руху, середній вік починаючи з 20 років. Мають найбільш ідеалізовані стійкі політичні погляди, беруть активну участь у всіх скін-мітингах. Перебувають у скін-русі близько 5-10 років. «Старі скінхеда» вважаються хранителями принципів та традицій бритоголових, тому є тлумачами для основної маси скінхедів;

- «модники» – ця течія скінів не несе ніяких радикальних намірів і є досить інертною, в основному наслідує стилем одягу та музики.

Учасниками даних рухів в пріоритеті є молодь проживаюча у містах, а також молодь яка приїжджає на навчання. В основному цю течію складають чоловіки віком 16-23 рр., з середньою або середньою спеціалізованою освітою. Також особливістю є те, що даний рух складається саме з домінуючої нації країни де він з'являється. Най-

численніші групи скінхедів були зафіксовані у Києві, Дніпропетровську, Донецьку, Запоріжжі, Львові, Севастополі, Чернігові та Автономній Республіці Крим.

Дані про соціальне походження скінхедів недостатні, але зібрана інформація вказує на те, що скінхеди – це діти хронічних алкоголіків і кримінальників; діти колишніх високооплачуваних робочих, інженерів, яких реформи 90-их перетворили на купу безробітних або низькооплачуваних робітників. Це діти людей, які пережили певну психологічну драму (розлучення батьків) й моральний приниження, часті депресії.

За даними Управління моніторингу дотримання прав людини в органах внутрішніх справ Міністерства внутрішніх справ на 2009р., на українських теренах найактивнішими та найагресивнішими вважаються ультраправі групи, що належать до руху «Біла влада – скінхед спектрум» (White Power — Skinhead Spektrum), українська філія світової екстремістської мережі «Кров і честь» (Blood & Honour), воєнізована неонацистська секта «Світова церква творця Рутенія» (World Church of the Creator Ruthenia, WCOTC). Їх об'єднує загальна ідеологія расизму та націоналізму, яка діє на принципах установлення переваги над особами інших рас та національностей. В Україні, за офіційними даними МВС України на 2009 р., на обліку столичної міліції перебуває поки що 510 осіб віком від 14 до 27 років, які себе визнають скінхедами, із них 31 особа має судимість за хуліганство, грабежі й злочини, пов'язані з незаконним обігом наркотиків. Зазвичай вони об'єднані у групи чисельністю 20-50 осіб без чіткої структури та організаційної побудови [4].

Взагалі для скін руху характерні злочини вчинені з мотивів расової національної чи релігійної нетерпимості, а також: прояви актів вандалізму та хуліганства; грабежі та розбої; злочини пов'язані з незаконним обігом наркотиків; рідко але зустрічаються випадки вбивств.

Також слід зазначити, що у злочинах вчинених скінхедами дуже високий рівень латентності, тому що більшість іноземців не звертаються до правоохоронних органів. Залишається невідомою також реальна кількість злочинів, скоєних стосовно нелегальних мігрантів, статус яких уже сам по собі означає безкарність для нападників і страх для «нелегалів» виявити себе. Все це не дає змоги нам побачити справжню картину злочинів скоєних скінхедами.

Отже ми бачимо, що такий неформальний молодіжний рух, як скінхеди заслуговує особливої уваги та подальшому глибокому

аналізі. Це дасть змогу виробити нові методи та програми по попередженню вступу молоді до цього та інших подібних кримінально направлених молодіжних субкультур. На нашу думку такі дії значно зменшать вчинення злочинів серед молоді, та суттєво зменшать загальну криміногенну обстановку в країні.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Молодіжні неформальні течії та субкультури [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://ty-molodyi.com.ua/temi-scho-hvilyuyut-poltavsku-molod/molodizhni-neformalni-techii-ta-subkulturi.html>
2. Молодіжні субкультури або неформали: погляд на проблему // Упорядник: Л.Л. Халецька. – Полтава: ПОІППО, 2008. – 53 с.
3. Писанюк О. Скінхеди (опитування) [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://wiki.kspu.kr.ua/index.php/Скінхеди>
4. Філоненко С. Расизм. Виклик екстремістів [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.viche.info/journal/1143/>

=====

Воронцова Дар'я Олегівна,

студентка 3-го курсу Інституту підготовки кадрів для органів прокуратури України Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого

Науковий керівник: Пащенко Олександр Олександрович, доцент кафедри кримінального права Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого, кандидат юридичних наук, доцент

ЩОДО ВПЛИВУ БІОЛОГІЧНИХ ФАКТОРІВ НА ФОРМУВАННЯ ОСОБИ ЗЛОЧИНЦЯ ТА НЕОБХІДНІСТЬ ВРАХУВАННЯ ЇХ ПРИ ПРИЗНАЧЕННІ ПОКАРАННЯ

Якщо розглядати злочин як акт вибіркової людської поведінки, що регулюється соціальними законами, необхідно визнати соціальну зумовленість не тільки його змісту, але і його походження. Визнання соціальної природи злочинності та її причин не означає, що відкидається вплив біологічних властивостей людини на її поведінку. У структурі особистості біологічні властивості є необхідним компонентом.

Перші спроби пояснити поведінку злочинця з біологічних позицій були зроблені ще в другій половині ХХ ст. в антропологічній теорії Ч. Ламброзо та його послідовників. Значний резонанс серед

радянських кримінологів у 70-ті рр. викликала публікація І. С. Ноя, який писав: «Незалежно від середовища людина може не стати ні злочинцем, ні героєм, якщо народиться з іншою програмою поведінки»[1].

Пізніше вітчизняний кримінолог В. П. Ємельянов зробив висновок: «Лише певна сукупність економічних, ідеологічних, соціальних, біологічних чинників дає реакцію, названу злочином... Причина злочинності – це синтез різноманітних явищ соціального і біологічного характеру...»[2].

Позиція більшості сучасних кримінологів ґрунтується на тому, що біологічне виступає ніби підґрунтям у формуванні особи та її взаємин у системі злочинця.

За статистичними даними більшість злочинів вчиняються особами, що мають межові стани психіки, зокрема психопатії, в межах осудності. Психічні аномалії – це такі розлади психічної діяльності особи, які не виключають осудності, але спричиняють особистісні зміни, які можуть мати криміногенне значення. Такі аномалії ускладнюють соціальну адаптацію індивіда і зменшують його здатність усвідомлювати власні дії й керувати ними. У несприятливому оточенні притаманна психопатам вибуховість, підвищена емоційна збудливість може призвести до вчинення злочинів. Так, за даними судово-психіатричної експертизи, 30% злочинців є особами із психічними аномаліями, які вчинили злочини в «межових станах».

Також, відомо, що серед неповнолітніх правопорушників чимало осіб із затримками інтелектуального розвитку. Вони формально досягли віку кримінальної відповідальності, осудні, але не здатні правильно оцінювати соціальну значущість своєї поведінки, прийняти правильне рішення при виборі варіанту поведінки. На нашу думку, встановлення невідповідності біологічного і розумового віку може визначатися судом як обставина, що пом'якшує вину злочинця, у виняткових випадках - виключає можливість його кримінального покарання [3].

Успадковується також фізична організація особи. Це має важливе, а іноді вирішальне значення для формування особи злочинця. Також, життя надає нам приклади природженої схильності до вчинення злочинів. Це, наприклад, випадки вчинення злочинів неповнолітніми в ранньому віці, коли недоцільно стверджувати про вплив соціального середовища. Спостерігається підвищена кримінальна активність серед певних національних груп. Наприклад, мігрантів з Кавказу, Середньої Азії, циган на теренах колишнього СРСР, чорнош-

кірих та іммігрантів з країн Латинської Америки у США. Дані випадки неможливо пояснити виключно соціальними факторами. Проте ця тема залишається практично недослідженою через побоювання звинувачень у расизмі. На нашу думку, необхідно закріпити на законодавчому рівні, що дані обставини повинні враховуватися при призначенні покарання.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Ной И. С. Методологические проблемы советской криминологии. – Саратов, 1975. – С. 107.
2. Емельянов В. П. Преступность лиц с психическими аномалиями. – Саратов, 1980. – С. 33.
3. Александров Ю.В. Криминология : Курс лекций / Ю.В. Александров, А.П. Гель, Г.С. Семаков; МАУП. – Київ : МАУП, 2002. – 296с.
4. Ткачук В. Про взаємозв'язок умов розвитку особистості злочинця та його протиправної поведінки // Юридична Україна : Правовий часопис / Київський регіональний центр Ак. правових наук України; СП "Юрінком Інтер". – Київ, 2007. – № 3. – С. 84-89.

=====

Галаган Владислав Вадимович,

курсант 3-го курсу факультету підготовки фахівців для підрозділів слідства Харківського національного університету внутрішніх справ
Науковий керівник: Байлов Антон Володимирович,
доцент кафедри кримінального права та криминології факультету підготовки фахівців для підрозділів слідства Харківського національного університету внутрішніх справ, кандидат юридичних наук, доцент

ПРОБЛЕМИ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ОХОРОНИ ЖИТТЯ ТА ЗДОРОВ'Я ЛЮДИНИ ВІД НЕЗАКОННОГО ПРОВЕДЕННЯ НАД НЕЮ ДОСЛІДІВ

У світлі останніх подій Україна як самостійна суверенна держава стала на шлях побудови європейського демократичного суспільства, у якому необхідну й невід'ємну роль відіграє забезпечення конституційних прав і свобод людини. Важливим показником рівня розвитку країни є ступінь розвитку й порядок функціонування біомедицини, адже вона є галуззю медицини, що вивчає теоретичні положення про організм людини, його будову і функції в нормі та

патології, патологічні стани, методи їх діагностики, корекції та лікування, тобто дає змогу для вироблення нових та вдосконалення вже існуючих методів лікування тих чи інших хвороб. У зв'язку із стрімким розвитком біомедицини в останній час вважаємо за доцільне провести аналіз злочину, передбаченого ст. 142 Кримінального кодексу України (далі - КК).

Теоретичними проблемами кримінальної відповідальності за незаконне проведення дослідів над людиною займалися відомі вчені, такі як: О. О. Гуменна, В. О. Єгорова, І. І. Карпець, І. А. Концевіч, В. М. Пашков, Д. В. Пристанков, О. Г. Рогова, С. Г. Стеценко, К. І. Сурилова, Г. В. Холлендер, Н. М. Ярмиш та ін.

Згідно з ч. 3 ст. 28 Конституції України жодна людина без її вільної згоди не може бути піддана медичним, науковим чи іншим дослідом. Основоположними міжнародно-правовими актами, що регулюють принципи й порядок проведення медичних дослідів над людиною є Нюрнбергський кодекс 1947 року та Гельсінська декларація Всесвітньої медичної асоціації «Етичні принципи медичних досліджень за участю людини у якості об'єкта дослідження» 1964 року.

На національному рівні положення, закріплені міжнародними актами, знайшли своє відображення в Законі України «Основи законодавства про охорону здоров'я» від 19.11.1992 р., Законі України «Про лікарські засоби» від 04.04. 1996 р. та інших галузевих нормативно-правових актах.

Об'єктом злочину, передбаченого ст. 142 КК, є життя та здоров'я особи.

Об'єктивна сторона цього злочину характеризується: 1) діями у вигляді незаконного проведення медико-біологічних, психологічних або інших дослідів над людиною; 2) наслідками у вигляді створення небезпеки для її життя чи здоров'я; 3) причинним зв'язком між вказаними діями та наслідками.[1, С. 67]

Аналіз ознак об'єктивної сторони даного злочину дає підстави зробити висновки, які потребують певного обґрунтування.

По-перше, відповідальність за незаконне проведення дослідів над людиною настає лише за наявності наслідків у вигляді створення небезпеки для її життя й здоров'я, і тому кримінальний закон використовує лише одну ознаку незаконності проведення дослідів: відсутність переважного успіху над ризиком завдання шкоди життю та здоров'ю особи. Як же тоді бути з дослідом, які не створюють загрози життю та здоров'ю піддослідного, але проводяться з пору-

шенням встановлених щодо їх процедури вимог? Маються на увазі, наприклад, дослідження без наявності суспільно корисної мети або за відсутності добровільної згоди піддослідного, або проведеного щодо забороненої категорії осіб. Керуючись принципом «Nullum crimen, nulla poena, sine lege» (немає злочину, немає покарання без вказівки на це в законі), можна дійти висновку, що вищезазвані випадки не становлять суспільної небезпеки, а тому за їх вчинення не передбачена кримінальна відповідальність.

З нашої точки зору, дана позиція законодавця є необачною, оскільки хоч зазначені діяння первинно і не становлять загрозу для життя та здоров'я особи, але є неправомірними, крім того це підтверджується нормами чинного міжнародного законодавства. У зв'язку з чим пропонуємо передбачити кримінальну відповідальність за порушення встановленого законом порядку проведення дослідів над людиною незалежно від того, створювало це небезпеку для її життя або здоров'я чи ні. Вважаємо, що дана новація зменшить ризик проведення дослідів над людиною, які хоч і не створюють небезпеку життю чи здоров'ю піддослідного, але за своїми ознаками порушують процесуальний зміст їх проведення (без згоди піддослідного щодо заборонених категорій осіб, за відсутності суспільної корисності мети тощо).

По-друге, потребують аналізу сама назва та зміст статті 142 КК «Незаконне проведення дослідів над людиною», оскільки не можна допускати неправильного тлумачення медичних термінів, які містяться в диспозиції. На наш погляд, є некоректним використання терміну «дослід над людиною». Це пояснюється тим, що абсолютна більшість джерел, що вважаються міжнародними стандартами у сфері біомедицини, не передбачає взагалі термін «дослід», а використовує термін «експеримент (дослідження)». Тому з метою уникнення розбіжностей у термінології пропонуємо використовувати термін «експеримент (дослідження), об'єктом якого є людина», адже це дозволить забезпечити внутрішньодержавну та міжнародну термінологічну уніфікацію.

По-третє, ще одним завданням є встановлення ознак, що вказують на незаконність проведення медичних експериментів. Проаналізувавши нормативно-правову базу та праці відомих учених, підтримуємо точку зору С.В. Гізімчука та В.О. Єгорової, які найбільш слушно визначають умови, при дотриманні яких експеримент слід вважати законним: (1) суспільно корисна мета; (2) наукова обґрунтованість; (3) перевага можливого успіху над ризиком спричинення

тяжких наслідків для життя чи здоров'я людини; (4) добровільна інформована згода піддослідної особи та (або) її законних представників; (5) проведення досліду в акредитованих закладах охорони здоров'я; (6) заборона проведення експерименту щодо певних категорій осіб: а) хворих; б) ув'язнених; в) військовополонених; г) терапевтичного експерименту на людях, захворювання яких не має безпосереднього зв'язку з метою досліду. [2, С. 43] Отже, порушення будь-якої умови з вищезазначених повинно визнаватися незаконним проведенням медичних експериментів і становити підстави кримінальної відповідальності.

Із суб'єктивної сторони злочин, що досліджується, виражається в прямому умислі щодо діяння й необережності у виді злочинної самовпевненості або злочинної недбалості до настання або можливості настання суспільно небезпечних наслідків.

Суб'єктом злочину, передбаченого ст. 142 КК, є фізична, осудна особа, яка проводить досліди над людиною й досягла 16-річного віку.

Часиною 2 ст. 142 КК передбачено кваліфікуючі ознаки незаконного досліду над людиною: 1) щодо неповнолітнього; 2) двох або більше осіб; 3) шляхом примушування або обману; 4) спричинення тривалого розладу здоров'я потерпілого.

У національному та міжнародному законодавстві особлива увага приділена правовому захисту деяких категорій осіб, які в силу своїх фізичних або психічних властивостей, є більш вразливими до порушення своїх прав та свобод, адже вони позбавлені можливості самостійно захистити свої права в повному обсязі. До таких категорій слід віднести неповнолітніх, вагітних жінок, недієздатних тощо. У зв'язку з цим пропонуємо розширити перелік обтяжуючих ознак цього злочину, а саме доповнити ч. 2 ст. 142 КК такими ознаками як: «щодо вагітних жінок або недієздатних осіб», адже зазначені категорії осіб є такими ж вразливими до проведення над ними незаконного досліду, як і неповнолітні в силу наявності в них особливого фізіологічного та психічного стану.

Беручи до уваги положення, що всі дослідження й експерименти проводяться над людиною для досягнення певного результату, а саме винайдення нових способів лікування, діагностики хвороб, можна зауважити, що суб'єкт - особа, яка проводить дослідження, не може достовірно усвідомлювати весь спектр небезпечних наслідків, які виникають в результаті проведення цього дослідження. Тому є слушною позиція К. І. Сурілової, яка зазначає: «З суб'єктивної сторо-

ни розглядуваний злочин може бути охарактеризований у рамках змішаної або необережної форм вини. Психічне ставлення суб'єкта до суспільно небезпечного діяння може виражатися у вигляді прямого умислу чи злочинної недбалості, а до суспільно небезпечних наслідків – у вигляді злочинної самовпевненості чи злочинної недбалості"[3,с. 35].

Тобто особа, яка проводить експеримент, не завжди може передбачати настання тих чи інших наслідків, навіть маючи спеціальну освіту. А отже, постає питання про відсутність у ст. 142 КК такої особливо кваліфікуючої ознаки, як «смерть піддослідного».

Таким чином, кримінально-правовий аналіз злочину, передбаченого ст. 142 КК, дає підстави дійти висновку, що чинне кримінальне законодавство в галузі охорони відносин у сфері біомедицини потребує змін, у зв'язку з чим пропонуємо дану норму викласти в наступній редакції:

«Стаття 142. Незаконне проведення експериментів (досліджень), об'єктом яких є людина

1. Порушення встановленого законом порядку проведення медико-біологічних, психологічних або інших експериментів (досліджень), об'єктом яких є людина, -

карається...

2. Незаконне проведення медико-біологічних, психологічних або інших експериментів (досліджень), об'єктом яких є людина, якщо це створювало небезпеку для її життя чи здоров'я, -

карається...

3. Дії, передбачені частиною першою або другою цієї статті, вчинені щодо неповнолітнього, недієздатного, вагітної жінки, двох або більше осіб, шляхом примушування або обману, а так само якщо вони спричинили тривалий розлад здоров'я потерпілого, -

караються

4. Дії, передбачені частиною першою, другою або третьою цієї статті, що спричинили смерть потерпілого, -

караються...»

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Кримінальне право України: Особлива частина: Підручник / М.І. Бажанов, Ю.В. Баулін, В.І. Борисов та ін.; За ред. проф. М.І. Бажанова, В.В. Сташиса, В.Я. Тація. – 2-ге вид.,перероб. і доп. – К.:Юрінком Інтер, 2005. – 544 с.

2. Гізімчук С. В. Питання кваліфікації незаконного проведення дослідів над людиною (ст. 142 КК України) / С. В. Гізімчук, В. О. Єгорова // Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ. – 2008. – № 3. – С. 42–50.
 3. Сурилова К.И. Правовые аспекты медицинского эксперимента с участием человека / К.И. Сурилова // Актуальні проблеми держави і права. Вип. 15. – О.: Юрид. л-ра, 2002, – С. 28 – 101.
- =====

Горшков Дмитро Вікторович,

здобувач Харківського національного університету внутрішніх справ
Науковий керівник: Литвинов Олексій Миколайович,
начальник кафедри кримінального права та кримінології
факультету підготовки фахівців для підрозділів слідства
Харківського національного університету внутрішніх справ, доктор
юридичних наук, професор

**НАУКОВЕ ОБҐРУНТУВАННЯ ПРЕДМЕТУ
НЕЗАКОННОГО ЗАВОЛОДІННЯ ТРАНСПОРТНИМ
ЗАСОБОМ ЯК ЗАХИСТ ОСОБИСТИХ ПРАВ ЛЮДИНИ
ТА ГРОМАДЯНИНА**

Проблема захисту особистих прав та свобод людини та громадянина в сучасному українському суспільстві стає все більш гострою. Злочинні посягання відбуваються фактично в усіх сферах людської діяльності. Криміногенна ситуація на території України з кожним роком погіршується. Так, наприклад, в 2010 році було зареєстровано 500902 злочинів [1], а в 2013 році – 563560 злочини [2]. При цьому, темп зростання за цей період складав приблизно 12,5%. І це при умові, що темп зростання за останнє десятиліття (2003-2013 рр.) склав лише приблизно 1,3%. Іншими словами, мова йде про те, що останні роки розвитку українського суспільства характеризуються певним сплеском злочинної активності. Поряд з цим, ситуація з окремими злочинними проявами має фактично аналогічний вигляд. Так, наприклад, динаміка змін незаконного заволодіння транспортним засобом в період з 2003 року по 2013 рік демонструвала зниження більш ніж на 30%, але вже в останні три роки (2010-2013 рр.) даний показник демонструє поступове збільшення і зафіксований у розмірі більш ніж 45% (в 2010 році абсолютний рівень 4682 злочини, а в 2013 році – 6794).

На тлі такої ситуації в країні існує проблема активізувати діяльність правоохоронних органів по захисту особистих прав та свобод людини та громадянина. Одним із шляхів посилення протидії злочинності як взагалі, так і окремим злочинам є здійснення правильної кваліфікації діяння.

Метою нашого невеликого дослідження є наукове обґрунтування змісту предмету незаконного заволодіння транспортним засобом, як обов'язкової ознаки даного складу злочину.

Предметом цього складу злочину, а саме – незаконного заволодіння транспортним засобом, виступають безпосередньо транспортні засоби. Своє розуміння транспортного засобу законодавець закріпив в положення примітки до ст. 286 КК України. В ній наголошується, що під транспортними засобами в статтях 286, 287, 289 і 290 КК України слід розуміти всі види автомобілів, трактори та інші самохідні машини, трамваї і тролейбуси, а також мотоцикли та інші механічні транспортні засоби [3].

Тому, наступний крок в нашому дослідженні є аналіз змісту кожного із складових елементів цього предмету злочину.

Всі види автомобілів. Розуміння автомобіля можливо зустріти в різних правових та наукових джерелах, при цьому мова йде як про вітчизняні джерела так і міжнародні. Так, наприклад Конвенція ООН «Про дорожній рух» в ст. 1 наголошує, що термін «автомобіль» означає механічний транспортний засіб, що використовується зазвичай для перевезення дорогами людей або вантажів або для буксирування дорогами транспортних засобів, використовуються для перевезення людей або вантажів. Цей термін також охоплює тролейбуси, тобто нерейкові транспортні засоби, що з'єднані з електричним дротом. Він не охоплює такі транспортні засоби, як сільськогосподарські трактори, використання яких для перевезення людей, вантажів по дорогах, для буксирування дорогами транспортних засобів, що використовуються для перевезення людей або вантажів, є лише допоміжною функцією [4].

В той же час, сучасна правова база передбачає своє визначення автомобіля. Положення ст. 1 ЗУ «Про автомобільний транспорт» наголошують на тому, що під автомобілем треба розуміти колісний транспортний засіб, який приводиться в рух джерелом енергії, має не менше чотирьох коліс, призначений для руху безрейковими дорогами і використовується для перевезення людей та (чи) вантажів, буксирування транспортних засобів, виконання спеціальних робіт [5].

В тому ж законодавчому акті закріплене розуміння легкового та вантажного автомобіля. Під першим розуміють – автомобіль, який за своєю конструкцією та обладнанням призначений для перевезення пасажирів з кількістю місць для сидіння не більше ніж дев'ять з місцем водія включно, а під другим – який за своєю конструкцією та обладнанням призначений для перевезення вантажів.

Дані терміни певним чином підтверджені і, в деяких моментах, розширені в Постанові КМУ «Про Правила дорожнього руху». Положення п. 1.10. наголошують на тому, що легковий автомобіль це автомобіль з кількістю місць для сидіння не більше дев'яти, з місцем водія включно, який за своєю конструкцією та обладнанням призначений для перевезення пасажирів та їх багажу із забезпеченням необхідного комфорту та безпеки, вантажний автомобіль – автомобіль, який за своєю конструкцією та обладнанням призначений для перевезення вантажів [6].

Трактор. Під трактором ми, в переважній більшості, розуміємо безрейковий транспортний засіб, що використовується в якості тягача. Відрізняється низькою швидкістю і великою силою тяги. Широко застосовується в сільському господарстві для оранки та переміщення несамохідних машин і знарядь. Трактор може обладнуватися навісним і напівнавісним обладнанням сільськогосподарського, будівельного або промислового призначення (наприклад, буровим обладнанням).

Самохідні машини. Самохідна машина – це машина, яка обладнана двигуном та має призначення виконувати будь які операції пов'язані з трудовою та іншою діяльністю.

Приклади самохідних машин: квадроцикл, снігохід, навантажувач, автогрейдер, грейдер, скрепер, бульдозер, бурильно-кранова самохідна машина, укладальник асфальтобетону, каток, трубоукладач, екскаватор та ін.

Трамвай. Трамвай – вид вуличного і частково вуличного рейкового громадського транспорту для перевезення пасажирів по заданих маршрутах (зазвичай на електротязі), використовуваний переважно в містах.

Тролейбус. Тролейбус – безрейковий механічний транспортний засіб (переважно пасажирський, хоча зустрічаються тролейбуси вантажні та спеціального призначення) контактного типу з електричним приводом, що одержує електричний струм від зовнішнього джерела живлення (від центральних електричних станцій) через

двопроводну контактну мережу за допомогою штангового струмоприймача і поєднав в собі переваги трамвая та автобуса.

Мотоцикл. Мотоцикл – двоколісний механічний транспортний засіб з боковим причепом або без нього, що має двигун з робочим об'ємом 50 куб.см і більше. До мотоциклів прирівнюються моторолери, мотоколяски, триколісні та інші механічні транспортні засоби, дозволена максимальна маса яких не перевищує 400 кг [6].

Механічні транспортні засоби. Механічні транспортні засоби – транспортні засоби, що приводиться в рух з допомогою двигуна. Цей термін поширюється на трактори, самохідні машини і механізми, а також тролейбуси та транспортні засоби з електродвигуном потужністю понад 3 кВт [6].

Аналізуючи предмет незаконного заволодіння транспортним засобом, В.В. Ємельяненко виділив його характерні ознаки. При цьому він наголошує, і ми з цим погоджуємося, що спеціальні ознаки характеризують транспортний засіб більш конкретно, дозволяють відмежувати його від іншого майна. На його думку, транспортний засіб як предмет відповідного злочину: 1) має бути самохідним дорожнім механічним, 2) порядок руху якого регулюється Правилами дорожнього руху, 3) має приводитися в рух за допомогою двигуна внутрішнього згорання об'ємом 50 і більше куб. см., електродвигуном потужністю понад 3 кВт або іншим двигуном рівнозначної потужності, 4) є майном, поводження з яким є джерелом підвищеної небезпеки, 5) підлягає державній реєстрації, 6) потребує для керування ним досягнення особою певного віку, спеціального медичного висновку про придатність до керування, спеціального навчання й одержання права на керування [7, с. 10]. Все викладене раніше дає нам можливість краще усвідомити поняття транспортного засобу, а разом з тим і зміст предмету незаконного заволодіння транспортним засобом.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Статистика МВС : Стан та структура злочинності в Україні [Електронний ресурс] / Міністерство внутрішніх справ України. – Режим доступу: <http://mvs.gov.ua/mvs/control/main/uk/index>. – Офіційний сайт Міністерства внутрішніх справ України.
2. Статистична інформація Генеральної прокуратури України : Єдиний звіт про кримінальні правопорушення за січень-грудень 2013 року [Електронний ресурс] / Генеральна прокуратура України. – Режим доступу: http://www.gp.gov.ua/ua/stst2011.html?dir_id=110381&libid=100820&c=edit&c=fo. – Офіційний сайт Генеральної прокуратури України.

3. Кримінальний кодекс України : закон України від 05.04.2001 р. № 2341-III [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2341-14>. – Редакція від 15.12.2013.
4. Конвенція о дорожном движении : конвенція ООН від 08.11.1968 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_041. – Редакція від 26.03.2006.
5. Про автомобільний транспорт : закон України від 05.04.2001 р. № 2344-III [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2344-14> – Редакція від 11.08.2013.
6. Про Правила дорожнього руху : постанова КМ України від 11.10.2001 р. № 1306 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/1306-2001>. – Редакція від 15.04.2013.
7. Ємельяненко В.В. Кримінальна відповідальність за незаконне заволодіння транспортним засобом : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.08 «Кримінальне право та криминологія; кримін.-викон. право» / Ємельяненко Володимир Віталійович ; Нац. юрид. академ. України ім. Я. Мудрого. – Харків, 2009. – 21 с.

=====

Грицай Аліна Валеріївна,

студентка 4-го курсу Сумської філії Харківського національного університету внутрішніх справ

Науковий керівник: Колесник Марина Олександрівна, старший викладач кафедри юридичних дисциплін Сумської філії Харківського національного університету внутрішніх справ

**РОЗВИТОК МІЖНАРОДНОГО ТА НАЦІОНАЛЬНОГО
ЗАКОНОДАВСТВА У СФЕРІ ПРОТИДІЇ ТОРГІВЛІ
ЛЮДЬМИ**

Проблема торгівлі людьми має глибокі історичні корені. На різних етапах свого розвитку людство по-різному ставилося до неї. На ранніх стадіях ставлення до торгівлі людьми було досить ліберальним, купівля-продаж людини розглядалися як засіб законного збагачення. Згодом людське співтовариство усвідомило неможливість існування такої форми використання людини, яка дискримінувала її та принижувала гідність. Почалась багатотисячова боротьба із цим ганебним явищем, яка не вщухає і сьогодні. Торгівля людьми

розглядається як порушення прав людини, за яке повинні нести відповідальність держави. Торгівля людьми не визнає державних кордонів, не зважає на відмінності між розвинутими державами і країнами, що розвиваються. Вона легко адаптується як до бідності, так і до розкоші, є актуальною майже для всіх народів. Україна належить до однієї з головних Європейських країн – постачальниць жертв торгівлі людьми, особливо жінок та дітей.

Конституція України у ст. 3 встановлює, що людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю. Права і свободи людини і громадянина визначають зміст і спрямованість діяльності держави, яка відповідає перед людиною за свою діяльність. Утвердження і забезпечення прав і свобод людини і громадянина є головним обов'язком держави. У продовження цих положень ст. 28 закріплює, що кожен має право на повагу до його гідності, ніхто не може бути підданий катуванню, жорстокому, нелюдському, або такому, що принижує його гідність, поводженню [2].

Злочини, які порушують основні права та свободи людини, передбачені нормами міжнародного права. Відносини, що виникають у сфері протидії торгівлі людьми, регулюються Конституцією України, Законом України «Про протидію торгівлі людьми», іншими законами і міжнародними договорами України, згоду на обов'язковість яких надано Верховною Радою України, а також прийнятими на їх виконання іншими нормативно-правовими актами [1].

Однією з перших спроб запобігти торгівлі людьми була декларація, прийнята на Віденському конгресі 1815 року, яка містила спроби обмежити торгівлю невольниками.

Міжнародна конвенція про боротьбу з торгівлею жінками та дітьми від 30 вересня 1921 року містила зобов'язання держав щодо розробки законопроектів, які б встановлювали кримінальну відповідальність осіб, які втягують жінок у проституцію та займаються торгівлею жінками та дітьми. У цьому документі вперше була виділена відповідальність не лише за звідництво для заняття проституцією, але і за власне торгівлю жінками та дітьми.

Першим самостійним міжнародно-правовим документом, що містить норми про торгівлю дітьми, стала Женевська декларація прав дитини, прийнята Лігою Націй у 1924 році. Ці норми стосувалися боротьби з торгівлею людьми та закабаленням їх в непосильну працю.

Згідно з Женевською конвенцією відносно рабства 1926 року при Лізі Націй створювався спеціальний Дорадчий комітет з боротьби з торгівлею жінками. Інформація про професійних торговців жінками, за Міжнародною конвенцією про боротьбу з торгівлею повнолітніми жінками, потрапляла в сферу обміну між державами-учасницями. Подальша законотворча діяльність по боротьбі з торгівлею людьми втілювалась у Конвенцію про боротьбу з торгівлею людьми і експлуатацією проституції третіми особами від 2 грудня 1949 року. Україною вона була ратифікована 15 лютого 1955 року.

Міжнародним пактом про громадянські і політичні права, прийнятим у 1966 році, було проголошено, що нікого не можуть утримувати в рабстві, рабство і работоргівля забороняються в усіх видах; ніхто не повинен утримуватися в підневільному стані [3].

Черговим кроком стало прийняття Генеральною Асамблеєю ООН 18 грудня 1979 року Конвенції про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок (для України набула чинності 3 вересня 1981 року). Вона містила комплекс заходів для припинення торгівлі жінками та експлуатації проституції, зокрема надання жінкам державами всіх прав, передбачених Конвенцією, у повному обсязі, усунення всіх форм дискримінації. Однак у цьому документі відсутні будь-які механізми втілення цих норм на практиці та їх імплементації в національне законодавство.

Важливим документом, який містить норми про торгівлю дітьми, стала Конвенція про права дитини, прийнята Генеральною Асамблеєю ООН 20 листопада 1989 року. (для України набула чинності з 27 вересня 1991 року).

Документом, що стосується боротьби з торгівлею людьми, зокрема жінками, є Декларація про викоренення насильства проти жінок (1993 р.). 15 листопада 2000 року було прийнято Протокол про запобігання та припинення торгівлі людьми, особливо жінками та дітьми, і покарання за неї, який доповнює Конвенцію ООН проти транснаціональної організованої злочинності. Цінність його полягає в тому, що він містить визначення терміну «торгівля людьми», заходи щодо захисту жертв торгівлі людьми, їх реабілітації, попередження, співробітництво (обмін інформацією і підготовка кадрів) та інші міри, що їх застосовують держави-учасниці для боротьби з цим злочиним [5].

Торгівлю людьми можна визначити по-різному. Так, Рада Європи дала наступне визначення: *«торгівля людьми – незаконний акт, що здійснюється особою, яка спрямовано чи неспрямовано схиляє*

громадянина третьої країни виїхати в другу країну, шляхом використання обману чи іншої форми насильства або ж шляхом зловживання залежним становищем цього громадянина чи своїм адміністративним статусом».

Торгівля людьми є гостро актуальним питанням для сучасної України. Водночас існують деякі проблеми кримінальної відповідальності за цей злочин, які потребують вирішення шляхом удосконалення відповідного законодавства. Першим кроком у цьому напрямку стало викладення ст. 149 КК України у новій редакції, здійснене законом України від 12 січня 2006 року. Порівняльний аналіз нової статті з попередньою дає підстави для таких висновків.

Перш за все, замість трьох у попередній редакції, нова редакція статті містить сім форм торгівлі людьми. Крім продажу, іншої оплатної передачі, а також іншої незаконної угоди, які були передбачені старою редакцією ст. 149 КК України, законодавець охопив поняттям «торгівля людьми» й інші дії, вчинені проти особистої свободи людини, а саме:

- *вербування* людини – досягнення домовленості шляхом безпосереднього наймання, тобто запрошування і набору добровольців ніби для участі у певній діяльності;

- *переміщення* людини – зміна її місця перебування шляхом перевезення та іншого переміщення її як через державний кордон України, так і в межах території України;

- *переховування* людини передбачає розміщення людини у певному приміщенні, у транспортному засобі, у певній місцевості тощо, надання їй підроблених документів, вчинення щодо неї пластичної операції тощо;

- *передача і одержання* людини – відповідні фактичні дії, скоєні після вчинення стосовно неї акту купівлі-продажу, вербування, переміщення тощо, пов'язані з переходом фактичного контролю над нею від однієї особи (групи осіб) до іншої [4].

Крім того, реформування зазнали й деякі інші ознаки аналізованого злочину. По-перше, обов'язковою суб'єктивною ознакою для деяких форм об'єктивної сторони злочину в новій редакції ст. 149 КК України уперше називається мета експлуатації потерпілої особи.

По-друге, у новій редакції ст. 149 КК України вперше є вказівка на способи торгівлі людьми (обман, шантаж, використання уразливого стану). При цьому під обманом розуміється повідомлення неправдивих відомостей (так званий активний обман) або замовчу-

вання певних відомостей, які повинні бути повідомлені винним (так званий пасивний обман), у результаті чого потерпіла особа уводиться в оману. Шантаж – це психічне насильство, яке полягає у погрозі розголошення відомостей, які потерпілий чи його близькі бажають зберегти у таємниці.

Уперше в історії вітчизняного законодавства при визначенні способу вчинення злочину законодавець ужив таке поняття, як «уразливий стан». Дана категорія з'явилася спочатку лише у ст.ст. 149 та 303 КК України, а з 13 жовтня 2006 року. – і у ст. 258-1 КК України. Зазначене поняття має легальне визначення: відповідно до п. 2 примітки до ст. 149 КК України під уразливим станом особи слід розуміти «зумовлений фізичними чи психічними властивостями або зовнішніми обставинами стан особи, який позбавляє або обмежує її здатність усвідомлювати свої дії (бездіяльність) або керувати ними, приймати за своєю волею самостійні рішення, чинити опір насильницьким чи іншим незаконним діям, збіг тяжких особистих, сімейних або інших обставин» [4]. Уявляється, що визначений у п. 2 примітки до ст. 149 КК України «уразливий стан» може бути викликаний не лише фізичними чи психічними властивостями, а й певними зовнішніми обставинами (зокрема, збігом тяжких особистих, сімейних чи інших обставин). У даному випадку йдеться про дії винної особи, спрямовані на використання такого становища людини, якій «немає чого втрачати», для отримання згоди на її подальшу експлуатацію.

Нова редакція ст. 149 КК України містить багато позитивних рис, які працюватимуть на користь підвищення ефективності протидії цьому злочину. Таким чином, у вдосконаленні кримінальної відповідальності за торгівлю людьми зроблені певні досягнення. Підсумовуючи викладене, можна дійти висновку, що в Україні сформувалася кримінально-правова база у сфері протидії торгівлі людьми.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Закон України «Про протидію торгівлі людьми» від 20 вересня 2011 року // Відомості Верховної Ради України. – 2012. – № 19-20. – Ст. 173.
2. Конституція України від 28 червня 1996 року // Відомості Верховної Ради України. – 1996. – № 30. – Ст. 141.
3. Міжнародний пакт про громадянські і політичні права від 16 грудня 1966 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/995_043.

4. Науково-практичний коментар до Кримінального кодексу України від 5 квітня 2001 року / [За ред. М.І. Мельника, М.І. Хавронюка]. – К. : Юридична думка, 2009. – 1236 с.
- =====

Дубович Олеся Валеріївна,

аспірантка Науково-дослідного інституту вивчення проблем злочинності імені академіка В.В. Сташиса Національної академії правових наук України

Науковий керівник: **Батиргарєєва Владислава Станіславівна,** заступник директора з наукової роботи Науково-дослідного інституту вивчення проблем злочинності імені академіка В.В. Сташиса Національної академії правових наук України, доктор юридичних наук, старший науковий співробітник

**ОСОБА БЕЗ ВИЗНАЧЕНОГО МІСЦЯ ПРОЖИВАННЯ
ЯК НАСИЛЬНИЦЬКИЙ ЗЛОЧИНЕЦЬ І МОЖЛИВА
ЖЕРТВА НАСИЛЬНИЦЬКОГО ЗЛОЧИНУ**

1. Бездомність людини – одна з найгостріших соціально-економічних проблем сучасного цивілізованого суспільства. Однак соціально-правова оцінка явища бездомності, основним проявом якого вважалося й продовжує вважатися бродяжництво, в різних країнах і за різних часів не була одноманітною, оскільки це явище могло розцінюватися як кримінально караний злочин, дрібне правопорушення або ж просто асоціальне явище, яке сприяє залученню в злочинну діяльність, але само по собі порушенням закону не є.

2. Проаналізувавши тлумачні словники, соціологічні, психологічні та філософські енциклопедичні видання, а також нормативно-правові приписи, зокрема Закон України «Про основи соціального захисту бездомних осіб і безпритульних дітей» дійшли висновку про відсутність підходу та визначення єдиного поняття бездомності. Але узагальнивши спеціальну літературу, ми дійшли висновку, що це соціальне становище людини, що зумовлюється відсутністю в неї житлового приміщення (будинку, квартири, кімнати тощо), яке вона могла б використовувати для проживання (перебування) і в якому вона могла б бути зареєстрованою. Як бачимо, у цьому визначенні факт наявності в особи приміщення, придатного для проживання, та юридичне право на нього пов'язується в одне ціле, що, на наш погляд, є не зовсім логічним. Адже в особи можуть

бути законні підстави на проживання у певному приміщенні, але фактично вона не має можливості проживати в ньому. Цілком можливою є й ситуація зворотного плану, коли немає законних підстав для знаходження у приміщенні, але особа в ньому все ж таки проживає. Напевно, у другому випадку вважати особу бездомною немає сенсу. У ст. 2 згаданого Закону визначається, що бездомність – це соціальне становище людини, зумовлене відсутністю в неї будь-якого житла, призначеного та придатного для проживання; відповідно бездомною є особа, яка перебуває у соціальному становищі бездомності [1, с.354].

3. Злочинність осіб без визначеного місця проживання складає сукупність злочинів тих бездомних, що перебувають саме на вулиці або в місцях не пристосованих для проживання (як правило, протягом достатньо тривалого часу), не маючи ані постійного, ані тимчасового житла. Разом із тим, базуючись на принципі системно-структурного бачення злочинності як негативного соціально-правового явища, слід відмітити, що злочини зазначених осіб у своїй сукупності виступають не лише як складова частина всієї злочинності, а й як помітні фрагменти в інших видах злочинності.

4. Злочинність осіб без визначеного місця проживання виокремлюється за особливістю соціального становища суб'єкта злочинної поведінки, яке визначається: 1) відсутністю в нього постійного або тимчасового житла; 2) соціальним відчуженням, пов'язаним із фактом відсутності житла; 3) переважним способом життя – бродяжництвом. У своїй сукупності злочини зазначених осіб можна розглядати, з одного боку, як самостійну складову всієї злочинності, а з другого – особи без визначеного місця проживання зустрічаються так само серед первинних злочинців і рецидивістів, у злочинності неповнолітніх і серед осіб, що досягли віку повноліття, у злочинності осіб із психічними аномаліями, що не виключають стану осудності, та ін.

5. Структура злочинності бездомних представлена злочинами: а) проти власності (54,8%); б) проти громадської безпеки, що представлені виключно незаконним поводженням зі зброєю (14,1%); в) у сфері незаконного обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів (12,8%); г) проти життя та здоров'я особи (11,0%). Інші злочини складають 7,3%. При цьому установлено, що злочинність бездомних осіб має умисну спрямованість. Ця злочинність має умисну спрямованість. Понад половини всіх злочинів, що вчиняються особами без визначеного місця прожи-

вання, є особливо тяжкими й тяжкими злочинами, у той час як у структурі злочинності в цілому таких злочинів лише трохи більше третини. Отже, хоча суто насильницька злочинність серед бездомних і займає лише четверту позицію, проте чимало злочинів бездомних проти власності так само пов'язані із насильством над особою (мається на увазі розбій, насильницький грабіж та вимагательство). На частку таких злочинів у загальній масі злочинних діянь бездомних припадає близько 25 %, які за безпосереднім основним об'єктом ми віднесли до групи злочинів проти власності. Виходячи із цього, нескладні математичні підрахунки дають можливість стверджувати, що сьогодні понад 35% злочинів бездомних осіб пов'язані із насильством над особою потерпілого.

6. Нерідко й самі бездомні неодноразово ставили жертвами різних насильницьких, корисливих, корисливо-насильницьких, статевих злочинів, проте, у свою чергу, вчиняючи злочини, вони діяли всупереч наявному в них життєвому досвіду [71, с. 259]. Таким чином, все це лише підкреслює збитковість нормативно-правової сфери таких осіб, її деформацію, що характеризується зміною стану правосвідомості, при якому в носіїв формуються певні ідеї, уявлення, погляди, знання, відчуття і настрої, переживання й емоції, які спотворено відображають юридичну дійсність і виражають негативне ставлення до діючого права, законності і правопорядку [3, с. 217-218]. Напевно, в більшості випадків у правопорушників без визначеного місця проживання може йтися про правовий нігілізм як про один із «тяжких видів» деформації правосвідомості, що відбивається у негативному ставленні соціального суб'єкта до загальноприйнятних цінностей, ідеалів, норм, поглядів, а часом окремих сторін людського буття, а також у хибних формах світосприйняття і соціальної поведінки. Недаремно у спеціальній літературі підкреслено, що найістотніші відмінності, що достовірно диференціюють злочинців від незлочинців, виявляються у сфері правових установок й орієнтацій [4, с. 23-33].

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Про основи соціального захисту бездомних осіб і безпритульних дітей : Закон України від 2 червня 2005 р. № 2623-IV // Відом. Верхов. Ради України. – 2005. – № 26. – Ст. 354
2. Дубович О.В. Щодо морально-психологічного обліку особи злочинця без визначеного місця проживання / О.В. Дубович // Питання боротьби зі злочинністю : зб. наук. пр. / редкол. : В.І. Борисов та ін. – Х.: Право, 2013. – Вип. 26. – С. 250-262.

3. Правосвідомість і правова культура як базові чинники державотворчого процесу в Україні : монографія / Л.М. Герасіна, О.Г. Данильян, О.П. Дзьобань та ін. – Х. : Право, 2009. – 352 с.
 4. Ратинов А.Р., Ефремова Г.Х. Правосознание и преступное поведение // Правосознание и правовое воспитание осужденных : сб. науч. тр. – М. : Всесоюз. ин-т по изуч. причин и разраб. Мер предупреждения преступности, 1982. – С. 23-33.
- =====

Завальна Жанна Вікторівна,

професор кафедри юридичних дисциплін Сумської філії Харківського національного університету внутрішніх справ,
доктор юридичних наук, професор

**ПРИНЦИП ВІДКРИТОСТІ ТА ПРОЗОРОСТІ ЯК ЗАСІБ
ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЗАХИСТУ ПРАВА НА ІНФОРМАЦІЮ**

У зв'язку із входженням України в економічний, правовий та інформаційний Європейський простір, постає питання про дослідження впливів глобалізаційних та регіональних інтеграційних процесів на формування правової системи України. Досвід країн Центральної та Східної Європи набутий у зв'язку із вступом їх в ЄС, засвідчує необхідність доктринального осмислення нових принципів, ключових положень, ідей, загального змісту правових категорій, які імплементуються у національну правову систему. Сказане справедливе і для потреб комплексного реформування української правової науки, низка фундаментальних принципів якої потребують доктринального перегляду з позиції так званої «людиноцентристської» концепції праворозуміння.

Результатом попередньої розвідки щодо дослідження проблем імплементатії принципів міжнародного та європейського права та їх впливу на правову систему України стали висновки, представлені у сформованих та наведених нижче тезах, що пропонуються до вашої уваги.

1. Аналіз існуючих на сьогоднішній день принципів права України виявив, що вітчизняними науковцями ні в загально-правові, ні в переліки та класифікації окремих галузей права принцип відкритості та прозорості, як правило, не включається. В українській юридичній доктрині досліджуються принципи, які є дуже близькими або частково відображають зміст відкритості та прозорості. Серед таких можна назвати принципи свободи слова, гласності, відкритості судового процесу.

Принцип відкритості та прозорості є одним із основних принципів Європейського правового простору поряд із принципами законності, справедливості, ефективності, пріоритету прав та свобод людини та громадянина. Він означає, що органи публічної влади у своїй діяльності мають бути відкритими для зовнішнього контролю таким інституціям як суди, органи розслідування, парламентські комітети, а також дозволяє будь-якій особі, на яку поширюється вплив актів органів публічної влади, дізнатись та оцінити законність підстав, які мали місце при прийнятті владного рішення. Саме це є важливим елементом у відносинах між громадянином і державою.

Практична реалізація принципу відкритості та прозорості дозволяє досягти двох важливих цілей. По-перше, захисту публічних інтересів, оскільки вони зменшують ймовірність всякого роду зловживань та корупції. По-друге, підвищити рівень охорони та захисту особистих прав осіб та громадян.

2. Принцип відкритості та прозорості на теперішній час починає сприйматись вітчизняними науковцями, перш за все, як принцип адміністративного права щодо оцінки та регулювання діяльності органів публічної, у тому числі державної влади. На сьогоднішній день, як правило, діяльність державних органів влади має бути прозорою та відкритою. І тільки у виняткових випадках – мати секретний конфіденційний характер. Вся діяльність, яка здійснюється органами публічної влади, одним із своїх завдань має створення належної системи доступу громадян до: інформації про конкретні заходи, що здійснюються цими органами; законодавства, яке регулює ту чи іншу діяльність відповідних органів в публічній сфері; інших необхідних для громадян відомостей.

Прикладом конкретного та чіткого втілення принципу відкритості та прозорості у нормах законодавства України є норми, які регулюють діяльність органів публічної влади при наданні громадянам адміністративних послуг. Право фізичних та юридичних осіб на безоплатне отримання інформації про адміністративні послуги та порядок їх надання передбачені ч. 1 ст. 6 Закону України «Про адміністративні послуги». Так, у даній нормі з одного боку зафіксована можливість осіб доступного, зручного та повного отримання інформації про адміністративні послуги, з іншого – обов'язок здійснення інформування суб'єктами надання адміністративної послуги фізичних та юридичних осіб, який займає важливе місце серед всього комплексу повноважень органів виконавчої влади та органів місцевого самоврядування.

3. Зважаючи на пряму пов'язаність та процесуальний вплив принципу відкритості та прозорості на захист прав людини та громадянина, даний принцип можна та потрібно сприймати більш ширше, тобто не тільки як принцип тільки адміністративного права, а наприклад, як один із елементів забезпечення реалізації прав та інтересів осіб, а саме одного з основних прав людини і громадянина – права на інформацію. Право на інформацію сприймається як можливість учасників інформаційних відносин вільного одержання, використання, поширення та зберігання відомостей, необхідних їм для реалізації ними своїх прав, свобод і законних інтересів, здійснення завдань і функцій. Урахування змісту принципу відкритості та прозорості при розробці норм українського законодавства щодо охорони та захисту права на інформацію, надасть більшої захищеності особам та громадянам та полегшить Україні входження в Європейське співтовариство.

=====

Захарченко Тетяна Олексіївна,

слухач магістратури факультету підготовки фахівців для підрозділів слідства Харківського національного університету внутрішніх справ
Науковий керівник: Байлов Антон Володимирович, доцент кафедри кримінального права та кримінології факультету підготовки фахівців для підрозділів слідства Харківського національного університету внутрішніх справ, кандидат юридичних наук, доцент

**ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ КРИМІНАЛЬНОЇ
ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА ПОРУШЕННЯ
ВСТАНОВЛЕНОГО ЗАКОНОМ ПОРЯДКУ
ТРАНСПЛАНТАЦІЇ ОРГАНІВ АБО ТКАНИН ЛЮДИНИ**

Актуальність теми обумовлена великою кількістю захворювань людей, які потребують суттєве хірургічне втручання з боку медичних працівників для подальшого збереження власного життя шляхом спеціального методу лікування, що полягає в трансплантації органів або тканин людини. Враховуючи це, існує низка проблем як медичного, так і правового характеру, оскільки з розвитком сучасної медицини з'явилася можливість більш ефективно надавати медичну допомогу завдяки пересадці органів або тканин від донора (особи, у якої за життя або після її смерті вилучаються анатомічні матеріали для подальшої трансплантації) реципієнту (особі, якій надається

допомога шляхом пересадки їй анатомічного матеріалу), відповідно до чинного законодавства України, а саме Законом України від 16 липня 1999 року «Про трансплантацію органів та інших анатомічних матеріалів людини».[1]

Проблематика трансплантації органів та тканин людини була розглянута у своїх дослідженнях такими вченими, як-от: М. Авдеев, В. Суховерхий, А. Тихомиров, А. Комаров, С. Тихонова, М. Полежаєв, С. Романов, О. Мислива, С. Шевчук, О. Пунда, В. Купцов, Г. Чеботарьова, О. Сапронов, В. Саєнко, А. Кулябко та ін.

Крім того, необхідно звернути особливу увагу на дискусійні питання кваліфікації злочину, передбаченого ст. 143 Кримінального кодексу України (далі - КК), а також питання відмежування цього злочину від суміжних складів злочинів, зокрема, ст. 149 КК – торгівля людьми з метою вилучення органів чи тканин для подальшої їхньої трансплантації. Залишається актуальним і питання матеріальної сторони забезпечення трансплантації, а саме безоплатності донорства органів та інших анатомічних матеріалів людини. Існує невизначеність у законодавстві та відсутність чітко закріпленого положення стосовно фінансової винагороди та офіційно визначених законодавством для продажу органів, окрім кісткового мозку. У зв'язку з цим набуває поширення так званий «чорний ринок», пов'язаний із незаконною торгівлею органами та тканинами людини.

Так, згідно зі статтею 18 Закону України від 16.07.1999 року «Про трансплантацію органів та інших анатомічних матеріалів людини» укладання угод, що передбачають купівлю-продаж органів або інших анатомічних матеріалів людини, за винятком кісткового мозку, забороняється».[1] У Декларації про трансплантацію людських органів, яка була прийнята 39-ою Всесвітньою Медичною Асамблеєю у 1987 році, закріплені рекомендаційні принципи всім лікарям, відповідно до яких цікавість лікаря стосовно поглиблення наукових знань повинна завжди бути вторинним по відношенню до головного обов'язку лікаря перед пацієнтом (п.5), а купівля-продаж людських органів суворо засуджується (п.7). Тобто, виходячи з вищевикладеного, донорство органів повинно існувати як духовний феномен, адже життя людини є безцінним, винятком є стягнення компенсаційних коштів медичним закладом чи винагороди за трансплантанти.

Відповідно до одного з керівних принципів Всесвітньої Організації Охорони здоров'я про трансплантацію людських органів розподіл органів-трансплантантів може здійснюватися для пацієнтів тільки за медичними показниками, а не за фінансовими та іншими мір-

куваннями. Реалізація цього принципу знаходить своє віддзеркалення в статті 3 Додаткового протоколу до Конвенції про права людини та біомедицину щодо трансплантації органів і тканин людини (ETS №186 від 24 січня 2002 року), відповідно до якої органи й тканини розподіляються тільки серед пацієнтів з офіційного листа очікування згідно з прозорим, об'єктивним і належним чином підтвердженим правилом та медичним показником [2].

Але до цього часу в Україні такий лист очікування реципієнтів на пересадку органів не створено, проте даного принципу необхідно дотримуватися, оскільки це буде гарантувати рівність прав та інтересів громадян у сфері трансплантології.

Аналіз ч. 4 ст. 143 КК дає підстави стверджувати, що незаконна торгівля органами або тканинами людини з об'єктивної сторони може виражатися лише у формі активних дій, оскільки продаж органів не може виражатися у формі бездіяльності, адже для подальшої реалізації слід підшукування клієнтів, яким необхідна пересадка органів та подальшого укладення угод з купівлі-продажу.

Для визначення моменту закінчення злочину не потрібно завершення угоди купівлі-продажу, оскільки це є злочин з формальним складом і вважається закінченим з моменту *фактичного* укладення зазначеної угоди.

Під терміном «торгівля» в економіці розуміють господарську діяльність з обігу, торгівлі продажу товарів (послуг). [3] Тобто торгівля органами передбачає подальшу передачу їх покупцеві від продавця за певну винагороду, у тому числі із укладенням певних угод стосовно купівлі-продажу. Таким чином, торгівля передбачає купівлю-продаж певного товару, а саме органу чи тканин людини в безготівковій або готівковій формі, але торгівлею не можна вважати обмін предмету на інші матеріальні цінності, так званий «бартер» органів та тканин людини.

Розглядаючи проблематику щодо трансплантації органів, слід акцентувати увагу на питанні відмежування ст. 149 КК та ч. 4 ст. 143 КК, а також питаннях кваліфікації незаконної торгівлі людьми з метою подальшого вилучення в них органів, оскільки деякі правники по-різному їх вирішують.

По-перше, слід зазначити, що розмежування ст. 149 КК та ч. 4 ст. 143 КК слід проводити за предметом злочину. Так, предметом злочину, передбаченого ст. 149 КК, є людина, а предметом незаконної торгівлі органами або тканинами людини є лише орган або тканини людини.

По-друге, звертаємо увагу, що окремі автори науково-практичного коментаря до Кримінального кодексу України зазначають: «Незаконна торгівля органами або тканинами людини, вчинена особою, яка їх попередньо вилучила шляхом примушування або обману з метою їх наступної трансплантації, кваліфікуються за сукупністю злочинів, передбачених частинами 2 або 3 і 4 ст. 143 КК. Торговля людьми з наступним вилученням у людини органів і тканин для їх трансплантації повністю охоплюються ч. 3 ст. 149 КК» [4]. Разом з тим, інші вчені (В.І. Борисов, В.А. Козак) стверджують: «Торгівля людьми або інша незаконна угода щодо людини можуть супроводжуватися вчиненням або мати своїм наслідком вчинення інших злочинів, що виходить за межі складу злочину, передбаченого ст. 149 КК України. У таких випадках дії особи слід кваліфікувати за сукупністю злочинів (зокрема, за ст. 142, 143, 144, 146, ч.2 ст. 173 КК та ін.) [5, с 117].

По-третє, констатуємо, що питання кваліфікації в разі торгівлі людей з подальшим вилученням їх органів чи тканин для продажу Пленум Верховного Суду не роз'яснює.

Отже, враховуючи вищевикладене, вважаємо за доцільне висловити власну позицію з даної теми.

1. Повністю підтримуємо точку зору вчених В.І. Борисова, В.А. Козака щодо кваліфікації незаконної торгівлі людьми з метою подальшого вилучення в них органів, а саме кваліфікувати ці злочини за сукупністю. Це пояснюється тим, що торгівля людьми або інша незаконна угода щодо людини не охоплює склад злочину, передбаченого ч. 4 ст. 143 КК.

2. З метою запобігання порушення встановленого законом порядку трансплантації органів або тканин людини доцільно створити прозору систему поінформованості, наприклад, лист очікування, який буде інформувати про час можливості отримання медичної допомоги стосовно трансплантації органів.

3. Пропонуємо внести зміни до чинного кримінального законодавства, а саме ч. 4. ст. 143 КК викласти у такій редакції:

«4. Незаконна торгівля органами або тканинами людини чи проведення незаконних угод щодо трансплантації, -

караються обмеженням волі на строк до п'яти років або позбавленням волі на той самий строк.»

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Закон України «Про трансплантацію органів та інших анатомічних матеріалів людини» від 16 липня 1999 року. [Електронний ресурс] –

- Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1007-14>. - Заголовок з екрану.
2. Пирогов М.І. Конспект лекції на тему Медичне право України [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://pidruchniki.com/158407207019/pravo/medichne_pravo_ukrayini. - Заголовок з екрану.
 3. Большой бухгалтерский словарь / [под ред. А.Н. Азрилияна]. – М.: Институт новой экономики, 1999 – 574 с.
 4. Науково-практичний коментар: Порушення встановленого законом порядку трансплантації органів або тканин людини [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://yurist-online.com/ukr/uslugi/yuristam/kodeks/024/141.php>. - Заголовок з екрану.
 5. Кримінальний кодекс України. Науково-практичний коментар: у 2 т. / [за заг. ред. В. Я. Тація, В. І. Борисова, В. І. Тютюгіна]; – 5-те вид., допов. Том 2. – Х.: Право, 2013. – 1040 с.
- =====

Карпінець Юлія Олексіївна,

студентка 4-го курсу Сумської філії Харківського національного університету внутрішніх справ

Науковий керівник: **Колесник Марина Олександрівна**, старший викладач кафедри юридичних дисциплін Сумської філії Харківського національного університету внутрішніх справ

**ПОРУШЕННЯ ВСТАНОВЛЕНОГО ЗАКОНОМ ПОРЯДКУ
ТРАНСПЛАНТАЦІЇ ОРГАНІВ АБО ТКАНИН ЛЮДИНИ:
КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВІ АСПЕКТИ**

За останнє століття людство досягло значних успіхів в розвитку медицини, проте нові можливості призвели не тільки до покращення надання медичної допомоги, а й до нових способів вчинення злочинів. Одним із нових методів лікування на сьогоднішній день є трансплантація органів і тканин людини. Поряд з тим, що даний метод дозволяє врятувати життя, та без належного правового регулювання він стає інструментом (новим способом) вчинення злочину проти життя та здоров'я особи.

Трансплантологія охоплює низку прав і свобод людини, головним з яких є право на життя, яке є об'єктом кримінально-правової охорони. У практиці трансплантології, як і в будь-якій іншій

галузі медицини, злочини, вчинені лікарями, не є чимось абсолютно неможливим [5].

За визначенням Всесвітньої Організації Охорони Здоров'я, трансплантація – це перенесення живої чи мертвої тканини чи органа між особами одного чи різних видів. Органи і тканини, що пересаджуються, можуть бути взяті як у померлої, так і у ще живої людини [3, с. 207].

Відповідно до ст. 1 Закону України «Про трансплантацію органів та інших анатомічних матеріалів людині» трансплантація – спеціальний метод лікування, що полягає в пересадці реципієнту органа або іншого анатомічного матеріалу, взятих у людини чи у тварини [4].

Діяльність, пов'язану із трансплантацією в Україні, можуть здійснювати акредитовані в установленому законодавством України порядку державні та комунальні заклади охорони здоров'я і державні наукові установи згідно з переліком, затвердженого Кабінетом Міністрів України [4].

На підставі аналізу Закону України «Про трансплантацію органів та інших анатомічних матеріалів людині» можна виділити такі види трансплантації: 1) *ауто трансплантація* – можливість пересадки власних органів або тканин одного організму, наприклад пересадки власної шкіри з однієї поверхні тіла на іншу у випадках отримання опіків, або використання частин власних кісток для пластичних операцій; 2) *ізотрансплантація* – пересадка анатомічних матеріалів між генетично близькими організмами (наприклад, пересадка органів або тканин між близькими генетично-спорідненими родичами); 3) *гомотрансплантація (аллотрансплантація)* – пересадка органів або тканин між організмами, які належать одному виду, з використанням анатомічних матеріалів тваринного походження; 4) *ксено трансплантація* – пересадка анатомічних матеріалів та взяття анатомічних матеріалів тваринного походження; 5) *трансплантація фетальних матеріалів* (анатомічні матеріали мертвого ембріона (плода) людини) та *взяття анатомічних матеріалів у померлих осіб* [4].

Аналіз соціальних, кримінально-правових і медичних чинників дає підстави для прогнозу високого рівня латентної злочинності у сфері трансплантології і значних негативних соціальних наслідків у зв'язку з цим. Незаконна трансплантація завжди вчинюється відносно донора або реципієнта. Залежно від адресата, щодо якого порушу-

ється порядок трансплантації, доцільно вирізнити наступні окремі групи кримінально караних діянь.

Перша група – порушення порядку трансплантації, вчинені відносно реципієнта: 1) здійснення трансплантації без наявності медичних показань консилиуму лікарів; 2) здійснення трансплантації без попереднього надання реципієнтові повної, об'єктивної інформації про майбутнє оперативне втручання; 3) здійснення трансплантації без попереднього отримання від реципієнта згоди на таке оперативне втручання; 4) здійснення трансплантації анатомічних матеріалів людини в закладах охорони здоров'я, наукових установах чи інших організаціях, які не мають права проводити такі оперативні втручання; 5) проведення трансплантації за участі медичного працівника, який не має права брати участь у такому оперативному втручання; 6) трансплантація реципієнтові органів або тканин, які заборонено пересаджувати; 7) інші порушення встановленого законом порядку трансплантації органів або тканин людини, вчинені відносно реципієнта та інші [2, с. 2-7].

Друга група – порушення порядку трансплантації органів або тканин людини, які вчинені відносно донора (де донором є тіло померлої особи). Такими діями є: 1) вилучення органів або тканин донора без отримання згоди на такі дії; 2) вилучення у донора органів або тканин, які заборонено вилучати; 3) порушення принципу колегіальності в констатації смерті, вилученні органів або тканин у донора; 4) вилучення анатомічних матеріалів у донора особою, яка перебувала у складі консилиуму лікарів із констатації факту смерті цього донора, та інші.

Третя група – порушення порядку трансплантації органів або тканин людини, вчинені відносно донора (де донором є жива людина). До них необхідно віднести такі дії, як: 1) вилучення органів або тканин у живого донора без попереднього надання йому об'єктивної інформації, яка стосується вилучення фрагментів людського організму; 2) вилучення органів або тканин у живого донора без попередньої згоди на таке вилучення; 3) вилучення трансплантатів без висновку консилиуму лікарів; 4) вилучення у донора органів або тканин, які заборонено вилучати; 5) вилучення органів або тканин у осіб, у яких заборонено їх вилучати, та інші [3, с. 208].

Беручи до уваги конструкцію складу злочину, передбаченого ч. 1 ст. 143 КК України, необхідно зазначити, що встановлення хоча б одного з наведених видів незаконної трансплантації є моментом закін-

чення цього злочину, оскільки інші ознаки об'єктивної сторони, окрім діяння, є факультативними і на кваліфікацію не впливають [2, с. 8].

Аналіз досвіду зарубіжних країн щодо трансплантації органів і тканин людини дає можливість виділити дві моделі регулювання донорства органів і тканин від померлих осіб: так звана «*презумпція згоди*» та «*презумпція незгоди*». «Презумпція згоди» також відома в юридичній літературі як «передбачувана згода», або «модель заперечення». Вона стосується осіб, що померли. Відповідно до неї вилучення і використання органів від померлого здійснюється у випадку, якщо померлий за життя не висловлював заперечень проти цього або якщо заперечення не висловлюють його родичі чи законні представники. Ці умови приймаються як підстава для того, щоб вважати людину і її родичів згідними на донорство органів [1, с. 69]. Що ж до другої моделі, а саме «презумпції незгоди», то вона означає, що до своєї смерті померлий явно не заявляв про свою згоду на вилучення органу (органів) або члени його сім'ї чітко виражають незгоду на такі дії у тому випадку, коли померлий не залишив подібної заяви. У таких випадках відсутність згоди розглядається як відмова від трансплантації. Відповідно до цього принципу передбачається, що кожна людина заздалегідь незгодна з тим, що її органи буде пересаджено іншій людині [1, с. 71]. На сьогоднішній день в Україні діє саме «презумпція незгоди», яка передбачена у ст. 16 Закону України «Про трансплантацію органів та інших анатомічних матеріалів людини».

МОЗ пропонує запровадити «презумпцію згоди» щодо трансплантації органів і тканин людини від померлої особи, мотивуючи тим, що це буде стимулювати розвиток трансплантації і медицини в цілому. Для цього необхідно створити належне законодавче та суто медичне підґрунтя, яке б дозволило ввести «презумпцію згоди». Але поряд з цим при введенні «презумпції згоди» можуть виникнути питання щодо зловживання лікарями своїм становищем, насамперед це буде вбачатися в тому, що лікар з метою наживи може не боротися за життя людини до останнього, для того, щоб використати органи (анатомічні матеріали) померлої людини для пересадження їх іншій людині [3, с. 208].

На початку 80-х років минулого століття багато країн відмовились від моделі «презумпції незгоди» і поступово перейшли до моделі «презумпції згоди». До 1987 року «презумпція згоди» існувала вже в більшості європейських країн: двадцять одній державі – членів Ради Європи, а також у Фінляндії. Винятком були Голландія, Румунія, Німеччина. В Азії, за винятком Сінгапуру, у Північній і Латинській

Америці переважала модель «презумпція незгоди». В Африці «презупція згоди» застосовувалась тільки в Тунісі [4].

Отже, проведений аналіз дозволяє зробити висновок, що наведений перелік можливих порушень порядку трансплантації не є вичерпним. Визначивши найбільш типові та ймовірні види незаконної трансплантації, необхідно зазначити, що ці порушення не є тотожними за ступенем суспільної небезпечності, критеріями оцінки якої є об'єктивні та суб'єктивні ознаки, тому урахування суспільної небезпечності конкретного порушення порядку трансплантації має відбуватися при призначенні покарання.

Зважаючи на викладене, слід зазначити, що лише після цілеспрямованої політики держави щодо вдосконалення законодавства можна мінімізувати злочинні дії лікарів, які пов'язані з незаконною трансплантацією органів і тканин людини.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Анкіна Г. Особливості правового регулювання трансплантації органів від померлого донора / Г. Анкіна // Юридична Україна. – 2010. – № 10 – С. 68-75.
2. Гринчак С.В. Порушення встановленого законом порядку трансплантації органів або тканин людини, вчинені відносно реципієнта / С.В. Гринчак // Теорія і практика правознавства. – Вип. 1 (5) – 2014. – С. 1-9.
3. Дунаєвська Л.Г. Трансплантація органів і тканин людини: правовий та криміналістичний аналіз / Л.Г. Дунаєвська // Вісник НТУУ «КПІ». Політологія. Соціологія. Право. – Випуск 2 (14) – 2012. – С. 206-209.
4. Закон України «Про трансплантацію органів та інших анатомічних матеріалів людині» від 16 липня 1999 року // Відомості Верховної Ради України. – 1999. – № 41. – Ст. 377.
5. Тищенко К. Правове регулювання трансплантації органів або тканин людини в Україні [Електронний ресурс] / К. Тищенко // – Режим доступу : <http://justinian.com.ua/article.php?id=2936>.

=====

Колесник Марина Олександрівна,
старший викладач кафедри юридичних дисциплін Сумської філії
Харківського національного університету внутрішніх справ

ЗАСТОСУВАННЯ ЗАКОНОДАВСТВА ПРО ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА ВТЯГНЕННЯ НЕПОВНОЛІТНІХ У ЗЛОЧИННУ ЧИ ІНШУ АНТИГРОМАДСЬКУ ДІЯЛЬНІСТЬ ЯК ЗАСІБ ЗАПОБІГАННЯ ЗЛОЧИННОСТІ НЕПОВНОЛІТНІХ

У науковій літературі злочинність серед неповнолітніх виділяється у самостійний вид злочинності. Така необхідність виділення для самостійного дослідження цього виду злочинності пояснюється наступними причинами.

По-перше, особливостями у генезисі та мотивації злочинів, що вчиняються неповнолітніми, які зумовлені специфікою їх виховання та життєдіяльності (відносно обмежений період формування особистості, швидка зміна соціального становища, кола та змісту соціальних функцій обмежена дієздатність тощо), особливостями особистісних, психологічних та інших характеристик. Звідси і специфіка рівня, структури та динаміки злочинності неповнолітніх, її причин та умов, а також їх висока злочинна активність [10].

По-друге, запобігання злочинам серед неповнолітніх осіб становить собою одне з найважливіших завдань як для органів, що є суб'єктами у запобіганні злочинності неповнолітніх, так і для суспільства у цілому. Адже від їх ефективності залежить моральний клімат у суспільстві. Раннє виявлення та своєчасне вжиття запобіжних заходів до неповнолітніх злочинців створює передумови до того, щоб не допустити формування у цих осіб стійкої спрямованості на вчинення у подальшому будь-яких злочинів.

Крім того, необхідність виділення злочинності неповнолітніх в окремий об'єкт дослідження обумовлена суттєвістю та масштабністю завдань щодо охорони життя і здоров'я підростаючого покоління і формуванням у зв'язку з цим державної політики захисту прав та законних інтересів дітей та підлітків як самостійного напрямку діяльності державних органів, так і суспільства в цілому.

Однією з характерних особливостей злочинності неповнолітніх є тенденція до злиття неповнолітніх злочинців з дорослими. Посилюється процес залучення неповнолітніх до вчинення злочинів, за участю дорослих вчинюються майже третина злочинів неповнолі-

тніх. Дорослі злочинці, зважаючи на гуманізацію кримінального законодавства щодо неповнолітніх, використовують їх як виконавців злочинних діянь. Результат, до якого прагне суб'єкт втягнення, здійснюється за допомогою впливу на психіку дитини з тим, щоб скерувати його волю в потрібному для злочинця напрямку.

У ст. 304 Кримінального кодексу України встановлено кримінальну відповідальність за втягнення неповнолітнього у злочинну діяльність [5]. Законом України від 01.10.2008 р. зазначена стаття була доповнена ч. 2, що містить кваліфікований склад злочину, відповідно до якого підвищену кримінальну відповідальність становить втягнення у злочинну діяльність малолітньої особи, а так само втягнення, вчинене батьком, матір'ю, вітчимою, мачухою, опікуном чи піклувальником, або особою, на яку покладено обов'язки щодо виховання потерпілого чи піклування про нього.

Окрім зазначеної загальної норми, чинне кримінальне законодавство передбачає ще декілька спеціальних норм, що встановлюють відповідальність за втягнення (або залучення) таких осіб до вчинення тих чи інших суспільно небезпечних діянь. Це, наприклад, норми, закріплені в ч. 3 ст. 300, ч. 4 ст. 301, ч. 3 ст. 302, ч. 4 ст. 303, ч. 3 ст. 307, ч. 3 ст. 309, ч. 2 ст. 317 КК України [5]. Правильне застосування законодавства про відповідальність за втягнення неповнолітніх у злочинну чи іншу антигромадську діяльність є важливим засобом запобігання злочинності як в цілому, так і серед неповнолітніх. Як вже зазначалося, КК України виділяє у самостійний склад злочину втягнення неповнолітніх у злочинну діяльність, а також у пияцтво, заняття жебрацтвом, азартними іграми (ст. 304 КК України).

За змістом закону під втягненням неповнолітнього у злочинну чи іншу антигромадську діяльність слід розуміти певні дії дорослої особи, вчинені з будь-яких мотивів і пов'язані з безпосереднім впливом на неповнолітнього з метою викликати у нього рішучість взяти участь в одному чи декількох злочинах або займатись іншою антигромадською діяльністю. Суспільна небезпечність передбачених ст. 304 КК України дій полягає в згубному впливі на неповнолітніх, можливості заподіяння шкоди їх моральному благополуччю.

Злочин, передбачений ст. 304 КК України, міститься у розділі XII Особливої частини КК України, який в якості родового об'єкта виділяє громадський порядок та моральність. Однак це не означає, що втягнення неповнолітніх у злочинну діяльність посягає лише на громадський порядок і моральність. Розібратись в цьому питанні можна лише проаналізувавши безпосередній об'єкт даного злочину,

тобто встановивши, які конкретні суспільні відносини чи блага порушуються в першу чергу.

Безпосереднім об'єктом втягнення неповнолітніх у злочинну діяльність переважна більшість авторів вважає громадський порядок, моральність і нормальний розвиток неповнолітніх. Ототожнення родового і безпосереднього об'єктів даного злочину пояснюється тим, що при вчиненні вказаного злочину одночасно порушується нормальний фізичний розвиток та правильне моральне виховання підростаючого покоління, ставляться під загрозу важливі інтереси неповнолітніх. Законодавець, піклуючись переважно про суспільний порядок, не забуває при цьому і про інтереси неповнолітніх. У зв'язку з цим нормальний фізичний розвиток і правильне моральне виховання стає додатковим обов'язковим об'єктом злочину, що розглядається [3, с. 68; 147-148].

Разом з тим, у юридичній літературі висловлена й інша точка зору, за якою безпосереднім об'єктом вказаного злочину є лише інтереси нормального розвитку і правильного виховання неповнолітніх [7, с. 15], і аргументується тим, що таке визначення безпосереднього об'єкту більш прийнятне для теорії і практики, оскільки воно найбільш точно відповідає змісту і направленості кримінального закону про відповідальність за втягнення неповнолітніх у злочинну діяльність. Так, на думку Бейсебаєва К.М., Вилкс А.Я безпосереднім об'єктом даного злочину є суспільні відносини, які забезпечують нормальний моральний, фізичний, соціальний розвиток неповнолітніх [1, с. 25].

Злочин, як і будь-який акт людської поведінки, є психофізичною єдністю внутрішньої (психічної) та зовнішньої (фізичної) сторін діяння. Зовнішня сторона забезпечує прояв людської поведінки в об'єктивній дійсності у формі дії або бездіяльності, спрямованої на зміну соціального середовища. Внутрішня – це психічні процеси, які відбуваються у свідомості людини, характеризують її волю і детермінують її поведінку. Ознаки, притаманні зовнішній стороні, належать до ознак об'єктивної сторони [11, с. 54]. Об'єктивну сторону злочину, передбаченого ст. 304 КК України можна розкрити за допомогою характеристики дій втягувача.

Зазвичай втягнення неповнолітніх у злочинну діяльність здійснюється у формі підбурювання неповнолітнього до вчинення одного чи декількох конкретних злочинів або у формі залучення неповнолітнього до вчинення злочину як співвиконавця чи пособника. Але втягнення неповнолітніх у злочинну діяльність, крім того,

може проявлятися ще й у формі схиляння їх до вчинення злочинів «взагалі».

Незалежно від форм злочинних дій дорослих, направлених на втягнення неповнолітніх у вчинення суспільно небезпечних діянь, завжди досягаються наслідки, які найбільш важко змінити – порушення нормального морального, розумового та фізичного розвитку неповнолітніх. При чому цей вид наслідків настає як при наявності закінченого складу втягнення, тобто при виконанні неповнолітнім, під впливом дорослого, зазначених в законі необхідних злочинних дій (злочин, пияцтво, заняття жебрацтвом, азартними іграми), так і при відмові неповнолітнього від вчинення вказаних дій [1, с. 14].

Принципове значення для правильного застосування ст. 304 КК України має вирішення питання про вік суб'єкта злочину, передбаченого нею. У даному питанні науковці розділились на дві групи: одні вважають, що кримінальна відповідальність за даний вид злочину може наставати з 16-річного віку, а інші – що притягувати до відповідальності доцільно лише повнолітню особу.

На користь першої позиції її прихильники наводять наступні аргументи: 1) згідно зі ст. 22 КК України злочин, який розглядається, відноситься до числа тих, за які кримінальній відповідальності підлягають особи з 16 років; 2) в останній час все частіше до антигромадської діяльності залучаються малолітні особи, а втягують їх, як правило, неповнолітні, використовуючи фактор вікової переваги; 3) здатність, у більшості випадків, неповнолітніх усвідомлювати суспільно небезпечний характер своїх дій, отже нести кримінальну відповідальність за них; 4) притягнення неповнолітнього у віці з 16 до 18 років до кримінальної відповідальності за втягнення неповнолітнього у злочинну діяльність як за підбурювання тільки за статтею про співучасть і статтею, яка передбачає відповідальність за вчинений злочин, навряд помітно полегшить кримінально-правову участь неповнолітнього втягувача, але штучно знижує виховний та профілактичний ефект ст. 304 КК України [2, с. 83-84]. Дані пропозиції представляються у науковому плані неспроможними, а з практичного боку – недоцільними, вони вносять лише додаткові труднощі.

Проте, більшість авторів, і ми приєднуємось до них, вважає, що суб'єктом втягнення неповнолітніх у злочинну та іншу антигромадську діяльність може бути лише повнолітня особа (тобто особа, якій до вчинення нею злочину виповнилось 18 років). Тим паче, згідно з п. 4 постанови Пленуму Верховного Суду України від 27.02.2004 р. № 2 «Про застосування судами законодавства про від-

повідальність за втягнення неповнолітніх у злочинну чи іншу антигромадську діяльність» за характером злочину суб'єктом втягнення неповнолітніх у злочинну або іншу антигромадську діяльність може бути лише повнолітня особа, яка на момент вчинення злочину досягла вісімнадцятирічного віку [9].

Встановлення суб'єктивної сторони є завершальним етапом процесу констатації складу злочину. Повне і всебічне встановлення ознак, що характеризують суб'єктивну сторону складу злочину, є необхідною умовою правильної кваліфікації злочину, визначає ступінь суспільної небезпеки діяння й особи, яка його вчинила, впливає на застосування покарання [4, с. 112].

Щодо умислу втягнення неповнолітніх у злочинну діяльність, то в науковій літературі існує три позиції, а саме: більшість вчених вважають, що втягнення неповнолітніх у злочинну та іншу антигромадську діяльність характеризується з суб'єктивної сторони тільки прямим умислом. Винний усвідомлює, що втягує неповнолітнього у злочинну та іншу антигромадську діяльність, передбачає, що в результаті його дій неповнолітній стане вчиняти злочини або займатись зазначеною в ст. 304 КК України антигромадською діяльністю, і бажає, щоб підліток став вчиняти злочини, займатись пияцтвом, жебрацтвом, азартними іграми [6, с. 234].

Однак в науковій літературі висловлена і інша точка зору. Так, зокрема, вказується, що втягнення у злочинну та іншу антигромадську діяльність може вчинятись і з непрямим умислом. Це пояснюється тим, що дорослому інколи необхідний просто співучасник, особливо коли вчиняються злочини без попередньої підготовки і заздалегідь підібраних співучасників [8].

Окремі автори припускають, що злочин, який розглядається, охоплює низку складів, із яких одні передбачають можливість лише прямого умислу, інші – і прямого, і непрямого.

При втягненні неповнолітніх у злочинну діяльність, дорослий, як правило, вчиняє фізичне насильство або психічний вплив шляхом переконання, залякування, підкупу, обману, розпалювання почуття помсти, заздрості, обіцянки допомогти збути чи заховати крадене, розпиття спиртних напоїв з неповнолітнім та ін. Всі ці дії, як за змістом, так і за ціллю несуть в собі антисоціальний характер, відповідно, особа яка ці дії вчиняє, усвідомлює їх антисуспільний характер, виконує їх за своєю волею, бажає при цьому настання визначених наслідків. Таким чином, злочинні дії організатора і підбу-

рювача злочинів, які вчиняються неповнолітніми, завжди вчиняються з прямим умислом.

Важливе значення при визначенні умислу в діях дорослого, має ступінь знання чи можливість передбачення віку особи, яку він втягує. Не виключенням є випадки, коли дорослий, втягуючи неповнолітнього у злочинну чи іншу антигромадську діяльність не знає його віку. Він, як правило, допускає, що підліток не досяг повноліття, але це не зупиняє його намірів, він байдуже відноситься до цього. На нашу думку, в таких ситуаціях має місце непрямий умисел, так як втягувач, зазвичай, до віку неповнолітнього відноситься байдуже, а також те, що дорослий, зазвичай, не має ніяких суспільних чи трудових обов'язків володіти даною інформацією.

Викладене вище дає підстави для наступних висновків. Оскільки неповнолітні є повноцінними членами суспільства, користуються наданими правами та виконують покладені на них обов'язки, є суб'єктами і об'єктами суспільних відносин, то своїми антисоціальними діями дорослі порушують розвиток цих відносин. З цього виходить, що об'єктом втягнення неповнолітніх у злочинну діяльність виступають конкретні суспільні відносини, які забезпечують нормальний моральний, фізичний, соціальний розвиток неповнолітніх. Втягнення неповнолітніх у злочинну діяльність здійснюється найрізноманітнішими способами. До них можна віднести прохання, переконання, шантаж, умовляння, підкуп, погрозу, обман, обіцянки, збудження почуття ворожості, ненависті, заздрості, всі види фізичного впливу, використання недосвідченості та необізнаності підлітків. Суб'єкт даного злочину – лише повнолітня особа. Характер втягнення неповнолітніх у злочинну та іншу антигромадську діяльність передбачає те, що втягувач повністю усвідомлює складний механізм своєї поведінки та діє при цьому з прямим та непрямим умислом.

Отже, встановлення та ґрунтовне дослідження всіх елементів складу злочину необхідно не тільки для притягнення винної особи до кримінальної відповідальності, кваліфікації злочину та вибору найбільш справедливої і ефективної міри покарання, але і для прийняття дієвих мір з попередження, запобігання та викорінення відповідних злочинних діянь.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Бейсебаев К.М., Вилкс А.Я. Волечение несовершеннолетних в преступную и иную антиобщественную деятельность [учебное пособие]. / К.М. Бейсебаев, А.Я. Вилкс. – М. : ВНИИ МВД СССР, 1984. – 68 с.

2. Борьба с вовлечением несовершеннолетних в преступную деятельность / И.П. Лановенко., Т.С. Барило, Ф.Г. Бурчак [и др.] // отв. ред. И.П. Лановенко. – К. : Наукова думка, 1986. – 254 с.
3. Даньшин И.Н. Уголовно-правовая охрана общественного порядка / И.Н. Даньшин. – М. : Юрид. лит, 1973. – 200 с.
4. Кримінальне право України. Загальна частина : [підручник] / [За ред. М.І. Мельника, В.А. Клименка]. – К. : Юридична думка, 2004. – 352 с.
5. Кримінальний кодекс України від 5 квітня 2001 року // Відомості Верховної Ради України. – 2001. – № 25-26. – Ст. 131.
6. Науково-практичний коментар до Кримінального кодексу України від 5 квітня 2001 року / [За ред. М.І. Мельника, М.І. Хавронюка]. – К. : Юридична думка, 2009. – 1236 с.
7. Негоденко В.К. Відповідальність за втягнення неповнолітніх у злочинну діяльність / В.К. Негоденко. – К. : Наукова думка, 1971. – 71 с.
8. Примаченок А.А. Алкоголь и несовершеннолетний [Електронний ресурс] / Мега бібліотека – Режим доступу: <http://megalib.org/gd/gu/EAFBAF93CCB05D4Bc9F749EECC2FA61FAA3632A>.
9. Про застосування судами законодавства про відповідальність за втягнення неповнолітніх у злочинну чи іншу антигромадську діяльність : постанова Пленуму Верховного Суду України від 27 лютого 2004 року № 2 // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/v0002700-04>.
10. Скриннікова Н.С. Злочинність неповнолітніх осіб жіночої статі в Україні як об'єкт кримінологічного дослідження [Електронний ресурс] / Н.С. Скриннікова. – Режим доступу : <http://archive.nbuv.gov.ua>.
11. Строган А.Ю. Состав злочину як підстава кримінальної відповідальності: [навч. посібн.] / А.Ю. Строган. – К. : Атіка, 2007. – 424 с.

=====

Кумановський Михайло Володимирович,

молодший науковий співробітник Науково-дослідного інституту вивчення проблем злочинності імені академіка В.В. Сташиса Національної академії правових наук України, кандидат юридичних наук

ЕКОЛОГІЧНА БЕЗПЕКА ЯК РОДОВИЙ ОБ'ЄКТ ЗЛОЧИНІВ ПРОТИ ДОВКІЛЛЯ

У статті 3 Конституції України проголошено, що людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю. Права і свободи людини та їх гарантії визначають зміст і спрямованість діяльності держави. Кожен має право на безпечне для життя й здоров'я довкілля

ля та на відшкодування завданої порушенням цього права шкоди (ст. 50 Основного Закону). Як бачимо, забезпечення екологічної безпеки визнано обов'язком нашої держави й закріплено на конституційному рівні. Оскільки екологічна ситуація в Україні характеризується як кризова, забезпечення екологічно безпечних умов життєдіяльності громадян і суспільства, збереження навколишнього природного середовища та раціональне використання природних ресурсів віднесено до основних пріоритетів національних інтересів України.

Захист прав та законних інтересів людини і громадянина на безпечне для життя навколишнє природне середовище здійснюється за допомогою системи державних та громадських заходів організаційного, економічного, політичного та ін. характеру. Важливу роль в системі цих заходів відіграють й кримінально-правові засоби забезпечення екологічної безпеки. Так, у розділі VIII Особливої частини КК України передбачена кримінальна відповідальність за незаконне посягання на суспільні відносини, що забезпечують охорону навколишнього природного середовища й раціональне використання його ресурсів та які становлять родовий об'єкт злочинів проти довкілля.

Наведене визначення родового об'єкта злочинів проти довкілля є найбільш поширеним в теорії кримінального права і загалом відповідає ідеї законодавця, що була покладена в основу побудови Особливої частини КК України, про те, що в межах одного розділу КК України об'єднуються норми, в яких встановлюється відповідальність за посягання на тотожні чи однорідні суспільні відносини. Однак слід вказати на те, що серед фахівців зустрічаються й інші визначення родового об'єкта злочинів проти довкілля. Зокрема, на думку деяких науковців, родовим об'єктом злочинів, що стосуються навколишнього природного середовища, є суспільні відносини з приводу умов (стосунків), що забезпечують існування багатofункціональної збалансованої єдиної системи, в яку входить і людина (фізична особа), що складає навколишнє природне середовище, її охорону, оздоровлення, раціональне використання і відтворення такої єдиної системи для теперішніх і майбутніх поколінь, яка гарантуватиме безпечне для життя й здоров'я навколишнє природне середовище [1, с. 171-172]. Інші ж фахівці вважають, що родовий об'єкт злочинів проти довкілля може бути визначений як суспільні відносини щодо охорони довкілля, збереження в природній багатоманітності, раціонального використання й відтворення природних ресурсів, охорони нормального екологічного стану біосфери. Існує також позиція, згідно з якою родовий об'єкт злочинів проти довкілля визначається як

екологічна безпека [2, с. 119-169; 3, с. 69-99]. І хоча остання позиція є відносно новою в науці кримінального права України, проте саме вона, на наш погляд, заслуговує на особливу увагу, оскільки категорія «екологічна безпека» найбільш повно відбиває соціальну значущість тих суспільних відносин, яким заподіюється шкода чи створюється небезпека її заподіяння внаслідок вчинення посягань на навколишнє природне середовище.

Аналізуючи сутність екологічної безпеки, слід вказати на те, що це поняття одержало закріплення у відповідних положеннях чинного законодавства нашої держави. Основний Закон України (ст. 16) передбачає, що забезпечення екологічної безпеки й підтримання екологічної рівноваги на території України, подолання наслідків Чорнобильської катастрофи – катастрофи планетарного масштабу, збереження генофонду українського народу є обов'язком держави. Крім того, законодавче закріплення поняття «екологічна безпека» міститься і в Законі України «Про охорону навколишнього природного середовища», відповідно до ст. 50 якого екологічна безпека визначається як такий стан навколишнього природного середовища, при якому забезпечується попередження погіршення екологічної обстановки та виникнення небезпеки для здоров'я людей.

Слід відмітити, що оскільки однією з обов'язкових умов нормального існування людини виступає екологічно безпечне довкілля, яке включає сукупність окремих його елементів (землі, надр, водних об'єктів, атмосферного повітря, рослинного та тваринного світу), то безпека довкілля насамперед залежить від якісного стану зазначених елементів природи. Наявність небезпеки свідчить про дискомфорт людини в навколишньому природному середовищі й навіть про загрозу її існуванню. Більше того, від стану довкілля залежать й такі найважливіші соціальні цінності, як життя та стан здоров'я людини, що в кінцевому рахунку впливає на нормальний розвиток суспільства й держави.

Надаючи доктринальне визначення екологічної безпеки, слід виходити з того, що вона є складовою частиною загального поняття безпеки (англ. – *security*), під якою традиційно розуміється стан захищеності життєво важливих інтересів особи, суспільства, держави від внутрішніх та зовнішніх загроз. В цілому екологічну безпеку можна розглядати у двох аспектах – як певний процес і як результат такого процесу. У першому значенні вона являє собою процес захищеності найважливіших інтересів особи, суспільства, природи, держави від реальних і потенційних загроз, породжуваних антропоген-

ним або природним впливом на навколишнє природне середовище. Що стосується розуміння екологічної безпеки як результату, то вона може бути визначена як стійкий стан навколишнього природного середовища, що забезпечує відсутність небезпеки заподіяння незапланованої шкоди життю й здоров'ю людей, екосистемам за умови прийнятного ризику технологій у межах від її оптимуму (ідеальний варіант) до можливих допустимих величин (для всіх людей) чи порогових величин (для обслуговуючого персоналу) [2, с. 168]. На наш погляд, саме розуміння екологічної безпеки як результату, а не процесу, є найбільш придатним для формулювання об'єкта злочинів проти довкілля.

Отже, враховуючи наведене, вважаємо за можливе визначити екологічну безпеку як нормальний стан довкілля, що забезпечує здорове існування, повноцінний розвиток людини та природних ресурсів. Відповідно до цього може бути визначений і родовий об'єкт злочинів проти довкілля, яким, на наш погляд, є суспільні відносини, що забезпечують екологічну безпеку. Зазначена позиція, як ми вже зазначали, є досить новою в науці кримінального права України і потребує глибокого дослідження з боку науковців.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Матвійчук В. К. Кримінально-правова охорона навколишнього природного середовища, (кримінально-правове та кримінологічне дослідження) : монографія / В. К. Матвійчук. – К. : Азимут-Україна, 2005. – 464 с.
2. Гавриш С. Б. Кримінально-правова охорона довкілля в Україні. Проблеми теорії, застосування і розвитку кримінального законодавства / С. Б. Гавриш. – К. : Ін-т законодавства Верхов. Ради України, 2002. – 634 с.
3. Шульга А. М. Злочини проти довкілля. Питання кваліфікації : наук.-практ. вид. / А. М. Шульга. – Х. : НікаНова, 2012. – 192 с.

=====

Лавріненко Яна Анатоліївна,

студентка 3-го курсу Сумської філії Харківського національного університету внутрішніх справ

Науковий керівник: **Кузнєцова Наталія Віталіївна,** викладач кафедри юридичних дисциплін Сумської філії Харківського національного університету внутрішніх справ

**ОКРЕМІ ПИТАННЯ ГЕНДЕРНОЇ РІВНОСТІ У
КРИМІНАЛЬНОМУ ЗАКОНОДАВСТВІ УКРАЇНИ**

Проблеми жіночої злочинності, призначення та звільнення від покарання та його відбування жінками досліджували В.А. Бадира, І.Г. Богатирьов, В.В. Голіна, Т.А. Денисова, О.М. Костенко, В.О. Меркулова, К.В. Михайлов, О.В. Наден, А.Х. Степанюк, В.М. Трубников, І.В. Шимончук, І.В. Шмаров та інші правники. Натомість дослідження звільнення вагітних жінок і жінок, які мають малолітніх дітей, від кримінального покарання та його відбування потребує поглиблення, а норми закону щодо звільнення вагітних жінок і жінок, які мають малолітніх дітей, – вдосконалення та гуманізації.

У міжнародних нормах та стандартах введено спеціальний термін – «вразливі засуджені» – тобто ті, хто через свій вік, стать, етнічне походження, стан здоров'я, правовий та політичний статус в результаті ув'язнення піддається більшому ризику відносно своєї безпеки та благополуччя. Жінки завжди вважалися такою категорією.

Саме з урахуванням вразливості засуджених жінок Кримінальний та Кримінально-виконавчий кодекси України передбачають певні особливості відбування ними покарання у виді позбавлення волі, що полягають в розширенні кола прав вагітних жінок, матерів-годувальниць та жінок, які мають дітей віком до трьох років [2; 3].

Відповідно до ст. 79 КК України у разі призначення покарання у виді обмеження волі або позбавлення волі вагітним жінкам або жінкам, які мають дітей віком до семи років, крім засуджених до позбавлення волі на строк більше п'яти років за тяжкі і особливо тяжкі злочини, суд може звільнити таких засуджених від відбування як основного, так і додаткового покарання з встановленням іспитового строку у межах строку, на який згідно з законом жінку може бути звільнено від роботи у зв'язку з вагітністю, пологами і до досягнення дитиною семирічного віку.

Крім того, вагітним жінкам не признаються громадські та виправні роботи, арешт, обмеження волі, довічне позбавлення волі (ст.ст. 56, 57, 60, 61, 64 КК України).

Також наявність у жінки дітей пом'якшує для неї покарання. Зокрема, якщо жінка знаходиться у відпустці по догляду за дитиною, до неї не застосовуються виправні роботи (ст. 57 КК України), за наявності дитини віком до 7-ми років – арешт (ст. 60 КК України), а до 14-ти років – обмеження волі (ст. 61 КК України).

Вагітність жінки та наявність у неї дітей може бути підставою для звільнення від відбування покарання за ст.ст. 79, 83 КК України. Вчинення злочину жінкою в стані вагітності є обставиною, що пом'якшує для неї покарання (ст. 66 КК України), а вчинення злочину щодо жінки, яка завідомо для винного перебувала у стані вагітності, є обставиною, що обтяжує покарання (ст. 67).

Іноді вагітність потерпілої жінки є кваліфікуючою ознакою злочину, зокрема умисного вбивства (п. 2 ч. 2 ст. 115 КК України).

Привілейована відповідальність передбачена за умисне вбивство матер'ю своєї новонародженої дитини (ст. 117 КК України) [2].

Таке спеціальне регулювання умов кримінальної відповідальності жінок та їх захисту в разі посягання на їх життя, здоров'я тощо можна визнати позитивним явищем, особливо з урахуванням інтересів дітей, сім'ї, демографічної ситуації, інших факторів.

В.А. Бадира, на наш погляд, справедливо зазначає, що особливий статус жінки у суспільстві як матері, виховательки підростаючого покоління, трудівниці пред'являє підвищені вимоги до її моральності, поведінки та соціальної відповідальності. Тому неможливо виміряти шкоду суспільству, завдану жіночою злочинністю. Засуджені жінки потребують особливої уваги при застосування карально-виховних заходів впливу, а ефективністю їх виправлення будуть показники зменшення рецидиву злочинів [5, с. 10].

Згідно зі ст. 24 Конституції України не може бути привілеїв чи обмежень за ознаками раси, кольору шкіри, політичних, релігійних та інших переконань, статі, етнічного й соціального походження, майнового стану, місця проживання, за мовними або іншими ознаками. Отже, фіксується загальний принцип неприпустимості встановлення (за будь-яких соціальних чи особистісних підстав) привілеїв та обмежень, тобто встановлення додаткових можливостей, позбавлення зобов'язань або звуження змісту та обсягу певних прав або можливостей. У той же час, ч. 3 ст. 24 Конституції України наголошує на тому, що рівність прав жінок і чоловіків забезпечується: наданням

жінкам рівних із чоловіками можливостей у громадсько-політичній і культурній діяльності, у здобутті освіти і професійній підготовці, у праці й винагороді за неї; спеціальними заходами щодо охорони праці і здоров'я жінок; встановленням пенсійних пільг; створенням умов, які надають жінкам можливості поєднувати працю з материнством; правовим захистом, матеріальною і моральною підтримкою материнства й дитинства, включаючи надання оплачуваних відпусток та інших пільг вагітним жінкам і матерям [1].

Отже, зазначена стаття Конституції України передбачає створення особливих умов для вагітних жінок та жінок-матерів з метою встановлення гендерної рівності, що в цілому не суперечить міжнародним документам. Але, щодо правильності та справедливості самих заходів з позиції гендерної рівності виникають певні дискусії. Не викликає сумніву, що вагітність жінки є достатньою підставою для особливих, порівняно з іншими суб'єктами кримінальної відповідальності, умов. Однак, не можна ігнорувати той факт, що інколи дитину виховує один батько, без матері. Тоді чи буде справедливим враховувати такі обставини щодо жінки і не враховувати щодо чоловіка? У такому випадку можна говорити про гендерну асиметрію, тобто привілеями за ознакою статі [4]. А.С. Олійник у свою чергу відмічає, що частина третя ст. 24 Конституції України робить ухил на захист прав жінок, чим звужує права чоловіків [6, с. 62].

Отже, проведений гендерний аналіз кримінального законодавства України засвідчив, що біологічні та психологічні відмінності між чоловічою і жіночою статтю у ньому не ігноруються, відносно жінок закріплюється пільги щодо призначення покарання, звільнення від його відбування та криміналізації деяких діянь. Однак, для забезпечення гендерної рівності у кримінально-правовій сфері вважається доцільним закріпити положення про рівність жінок і чоловіків у Кримінальному кодексі України, зокрема у випадках виховання дитини батьком самостійно.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Конституція України від 28 червня 1996 року // Відомості Верховної Ради України. – 1996. – № 30. – Ст. 141.
2. Кримінальний кодекс від 5 квітня 2001 року // Відомості Верховної Ради України. – 2001. – № 25-26. – Ст. 131.
3. Кримінально-виконавчий кодекс від 11 липня 2003 р. // Відомості Верховної Ради України. – 2004. – № 3-4. – Ст. 21.

4. Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків : Закон України // Відомості Верховної Ради України. – 2005. – № 52. – Ст. 561.
5. Бадира В.А. Виправлення жінок, засуджених до позбавлення волі, як мета покарання : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.08 «Кримінальне право та криминологія; кримінально-виконавче право» / В.А. Бадира. – Львів, 2006. – 17 с.
6. Олійник А.С. Конституційне законодавство України: гендерна експертиза / Олійник А.С.– К. : Логос, 2001. – 77 с.

=====

Левченко Наталія Ігорівна,

доцент кафедри юридичних дисциплін Сумської філії Харківського національного університету внутрішніх справ, кандидат юридичних наук

**ДЕЯКІ АСПЕКТИ КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ
ЗА ПОРУШЕННЯ ТРУДОВИХ ПРАВ ЛЮДИНИ
І ГРОМАДЯНИНА**

Питання щодо захисту прав і свобод громадянина існує вже не одне століття. Цивілізоване людство поставило його у розряд глобальних, які вимагають першочергового розв'язання. Проблема кримінально-правового захисту особи є актуальною у зв'язку з цілою низкою суперечних питань, які виникають у процесі застосування кримінально-правових норм, що стосуються захисту особи.

Роль кримінального права в боротьбі з порушеннями трудового законодавства та інших нормативних правових актів, що містять норми трудового права, дуже значна і актуальна в Україні, оскільки саме трудове законодавство спрямоване на досягнення соціальної справедливості та регулювання соціально-трудомих відносин у суспільстві в цілому. Воно покликане сприяти взаємному посиленню економічної та соціальної політики, створення умов для широкомасштабного та стійкого розвитку. При цьому слід враховувати, що для посилення зв'язку між соціальним прогресом та економічним зростанням особливе значення мають гарантії дотримання основоположних принципів та прав у сфері праці.

Досліджуючи історію кримінально-правової політики у сфері боротьби зі злочинами, пов'язаними з порушенням законодавства про працю, слід відзначити, що наукових праць з цього питання дуже мало. У кримінально-правовій літературі це питання вивчали насту-

пні автори: А.А. Митрофанов, П.Л. Фріс, В.І. Антипов, В.І. Борисов, М.С. Брайнін, І.П. Лановенко, Ю.Б. Мельникова, О.Б. Сахаров, В.І. Павликівський, О.М. Готін.

Кожен має право на працю, що включає можливість заробляти собі на життя працею, яку він вільно обирає або на яку вільно погоджується. Держава створює умови для повного здійснення громадянами права на працю, гарантує рівні можливості у виборі професії та роду трудової діяльності, реалізовує програми професійно-технічного навчання, підготовки і перепідготовки кадрів відповідно до суспільних потреб. Кожен має право на належні, безпечні і здорові умови праці, на заробітну плату, не нижчу від визначеної законом. Громадянам гарантується захист від незаконного звільнення. Право на своєчасне одержання винагороди за працю захищається законом (ст. 43 Конституції України). Дане конституційне положення не викликає сумнів у сучасному демократичному суспільстві. Для захисту трудових прав від суспільно небезпечних посягань законодавством України передбачена кримінально-правова охорона.

Чинний Кримінальний кодекс України за порушення законодавства про працю, що не пов'язані з посяганням на життя та здоров'я, встановлюють відповідальність за перешкоджання законній діяльності професійних спілок, політичних партій, громадських організацій (ст. 170 КК); грубе порушення законодавства про працю (ст. 172 КК); грубе порушення угоди про працю (ст. 173 КК); примушування до участі у страйку або перешкоджання участі у страйку (ст. 174 КК); невивплата заробітної плати (ст. 175 КК). Ці статті розміщені у Розділі V Особливої частини КК України «Злочини проти виборчих, трудових та інших особистих прав і свобод людини і громадянина».

1. Перешкоджання законній діяльності профспілок, політичних партій чи громадських організацій може вчинятися різними способами з метою обмежити або позбавити їх можливості здійснювати свої статутні права і обов'язки відповідно до законодавства про ці організації. Воно може бути виражене в умисному перешкодженні членам профспілок відвідати та оглянути місце роботи на підприємстві, в установі, організації, де працюють члени профспілок, або перевірити роботу закладів торгівлі, громадського харчування, охорони здоров'я, дитячих закладів, гуртожитків, транспортних підприємств, підприємств побутових послуг, що належать даному підприємству, установі, організації або їх обслуговують.

2. Поняття «грубе порушення законодавства про працю» включає кримінальну відповідальність, по перше, за умисне посягання на загальні умови праці і, по друге, за таке посягання, яке не утворює небезпеки для життя або здоров'я трудящих. За цими двома ознаками розглядуваний злочин відрізняється від злочинів, передбачених ст.ст. 271-275 КК України про порушення правил безпеки у різних сферах виробництва.

Поняття «грубе порушення законодавства про працю» охоплює випадки порушень, які поставили працівника в скрутне становище або погіршили його умови праці, що призвело до порушення конституційних прав або законних інтересів працівника. Зокрема, грубим порушенням законодавства про працю є умисна неவிдача працівникові при звільненні трудової книжки (наприклад, до підписання ним акту передачі товарно-матеріальних цінностей, які йому було передано на зберігання або для використання у виробництві), що стало перешкодою для його подальшого працевлаштування. Підписати всі документи, пов'язані з виконанням трудових обов'язків, роботодавець має щонайпізніше в останній робочий день працівника. До грубих порушень законодавства про працю належать запровадження роботодавцем продовженого робочого дня або встановлення понаднормових робіт, залучення до робіт зі шкідливими чи важкими умовами праці; необґрунтована відмова в укладенні трудового договору чи така відмова, яка містить ознаки дискримінаційного характеру (ст. 21 Кодексу законів про працю України) й інші аналогічні порушення законодавства про працю [4].

3. Угода про працю – це укладений відповідно до закону між працівником і власником підприємства, установи, організації або уповноваженим ним органом чи фізичною особою трудовий договір (письмовий чи усний, а також трудовий контракт), за яким, зокрема, працівник зобов'язується виконувати роботу, визначену цим договором, а власник підприємства, установи, організації або уповноважений ним орган чи фізична особа зобов'язується виплачувати працівникові заробітну плату і забезпечувати умови праці, необхідні для виконання роботи.

Питання про визнання порушення угоди про працю грубим вирішується у кожному конкретному випадку. За будь-яких обставин наявність цієї ознаки потребує істотного порушення права людини на працю [5].

4. Страйк – це тимчасове колективне добровільне припинення роботи працівниками (невихід на роботу, невиконання своїх тру-

дових обов'язків) підприємства, установи, організації (структурного підрозділу) з метою вирішення колекторного трудового спору (конфлікту). Страйк застосовується як крайній засіб (коли всі інші можливості вичерпано) вирішення колективного трудового спору (конфлікту) у зв'язку з відмовою власника або уповноваженого ним органу (представника) задовольнити вимоги найманих працівників або уповноваженого ними органу, профспілки, об'єднання профспілок чи уповноваженого нею (ними) органу. Порядок здійснення права на страйк встановлюється законом.

Під примушуванням до участі у страйку розуміється домагання від потерпілого взяти участь у страйку шляхом насильства чи погрози застосування насильства або шляхом інших незаконних дій (наприклад, видання наказу чи розпорядження). Залучення працівника до участі у страйку шляхом обману, підкупу, задобрювання (обіцанням заохотити по службі тощо) або в інший спосіб без елемента примусу, не утворює складу цього злочину. Водночас, скажімо, поєднання насильства з підкупом слід розглядати як примушування.

Перешкоджання участі у страйку – це вчинення фізичного чи психічного насильства або інших незаконних дій, які утруднюють або унеможливають участь працівника, що має право на страйк, у законному страйку. Поняттям «інші незаконні дії» при вчиненні злочину у цій формі охоплюються будь-які дії, які суперечать закону (наприклад, підкуп, погроза незаконно звільнити з роботи чи притягти до юридичної відповідальності, обмеження волі).

Не утворює складу злочину, передбаченого ст. 174 КК, створення перепон участі у страйку, коли його проведення є незаконним – за умов, якщо припинення працівниками роботи створює загрозу життю і здоров'ю людей, довкіллю або перешкоджає запобіганню стихійному лиху, аваріям, катастрофам, епідеміям та епізоотіям чи ліквідації їх наслідків [6, с. 518].

5. Під невивплатою заробітної плати слід розуміти неповну або несвоєчасну виплату громадянам зазначену виплату. Така невивплата утворює склад злочину, передбаченого ст. 175 КК, якщо вона: 1) є безпідставною; 2) має місце протягом певного строку (більше ніж за один місяць).

Безпідставною зазначена невивплата вважатиметься тоді, коли вона має місце, незважаючи на наявність законних підстав для виплати заробітної плати, стипендії, пенсії чи іншої установленої законом виплати громадянам. Не буде складу цього злочину, якщо зазначені виплати не здійснюються на законних підставах (напри-

клад, несплата частини заробітної плати через відрахування із неї для покриття заборгованості працівника підприємству, установі, організації, на якому він працює) або їх не виплата зумовлена об'єктивними причинами (наприклад, неповним бюджетним фінансуванням, відсутністю необхідних для виплат коштів на рахунках підприємства, установи, організації).

Склад злочину, передбаченого ст. 175 КК України, має місце лише у разі зазначеної не виплати більше ніж за один місяць. Вказівка закону на такий термін свідчить не лише про те, що не виплата заробітної плати за один місяць не є кримінально караною (за такі дії може наставати адміністративна відповідальність, передбачена ст. 41 Кодексу України про адміністративні правопорушення), а й про те, що вона може стосуватися лише тих виплат громадянам, які мають регулярний характер. Отже, склад цього злочину буде відсутній, якщо не виплата стосується одноразової (за винятком тієї, що входить в структуру заробітної плати) виплати громадянам. За наявності підстав, зокрема при заподіянні істотної шкоди, такі дії можуть розцінюватися як зловживання владою чи службовим становищем або інший злочин.

Заробітна плата – це винагорода, обчислена, як правило, у грошовому виразі, яку за трудовим договором власник або уповноважений ним орган сплачує працівникові за виконану ним роботу відповідно до встановлених норм праці (норми часу, виробітку, обслуговування, службові обов'язки). Структурно заробітна плата складається з основної (встановлюється у вигляді тарифних ставок (окладів) і відрядних розцінок для робітників та посадових окладів для службовців) та додаткової (встановлюється за працю понад установлені норми, за трудові успіхи та винахідливість і за особливі умови праці і включає доплати, надбавки, гарантійні і компенсаційні виплати, передбачені чинним законодавством, премії, пов'язані з виконанням виробничих завдань і функцій) заробітної плати, а також інших заохочувальних та компенсаційних виплат (виплати у формі винагород за підсумками роботи за рік, премії за спеціальними системами і положеннями, компенсаційні та інші грошові і матеріальні виплати, які не передбачені актами чинного законодавства або які здійснюються понад встановлені зазначеними актами норми). Склад злочину, передбаченого ст. 175 КК, утворює не виплата заробітної плати як у грошовому виразі, так і в іншій передбаченій законом формі.

Відповідно до законодавства про оплату праці заробітна плата працівників підприємств на території України виплачується у грошових знаках, що мають законний обіг на території України. Виплата заробітної плати у формі боргових зобов'язань і розписок або у будь-якій іншій формі забороняється. Заробітна плата може виплачуватися банківськими чеками. Колективним договором, як виняток, може бути передбачено часткову виплату заробітної плати натурою (за цінами не нижче собівартості) в тих галузях або за тими професіями, де така виплата, що еквівалентна за вартістю оплаті праці у грошовому виразі, є звичайною або бажаною для працівників.

Злочин вважається закінченим з моменту, коли спливає останній строк виплати заробітної плати і її невивплата становить більше ніж за один місяць. Так, при невивplatі заробітної плати цей злочин вважатиметься закінченим з моменту настання дня, наступного за тим, у який мало бути виплачено першу частину заробітної плати за другий місяць [7, с. 319].

Отже, Конституція України проголосила найвищою соціальною цінністю людину, її права та свободи, а визнання, дотримання і захист прав і свобод людини та громадянина – обов'язком держави. Найважливішими серед соціально-економічних прав і свобод людини та громадянина є трудові права. Гарантування прав і свобод людини, зокрема трудових, у правовій державі забезпечується за трьома основними напрямками: 1) законодавчим закріпленням наданих або визнаних державою прав і свобод людини; 2) встановленням механізму реалізації даних прав і свобод; 3) правовим забезпеченням охорони прав і свобод людини у випадку їх порушення. Саме на кримінальне право покладається обов'язок правового забезпечення охорони (у т. ч. трудових) прав і свобод людини і громадянина від злочинних посягань.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Кодекс законів про працю за станом на 1.06.2014 р. // Верховна рада України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/322-08>.
2. Конституція України за станом на 06.10.2014 // Верховна рада України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80>.
3. Кримінальний кодекс України станом на 11.07.2014 // Верховна рада України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2341-14>.

4. Узагальнення розгляду справ про порушення трудового законодавства / Ст.ст. 172, 173, 175 КК України / за 2009 рік : [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://cr.vn.court.gov.ua/sud0228/uzag/3229/>.
5. Науково-практичний коментар до Кримінального Кодексу України : [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.pravoznavec.com.ua/books/162/12207/28/>.
6. Кримінальний кодекс України: Науково-практичний коментар / [Ю.В. Баулін, В.І. Борисов, С.Б. Гавриш та ін.]; [За заг. ред. В.В. Сташиса, В.Я. Тація. – К. : Концерн «Видавничий Дім «Ін Юре», 2003. – 1196 с.
7. Науково-практичний коментар до Кримінального Кодексу України [4-те вид., переробл. та доповн.] / Відп. ред. С.С. Яценко. – К. : А.С.К., 2005. – 848 с.

=====

Литвинов Олексій Миколайович,

начальник кафедри кримінального права та кримінології факультету підготовки фахівців для підрозділів слідства Харківського національного університету внутрішніх справ, доктор юридичних наук, професор

ДО ПИТАННЯ ПРО КРИМІНОЛОГІЧНУ ЕКСПЕРТИЗУ

Одним з найбільш ефективних засобів фільтрації криміногенних факторів у структурі правового регулювання є кримінологічна експертиза нормативно-правових актів і їх проектів. Цей вид експертиз є відносно новим інститутом вітчизняної науки. Ідея її запровадження на теренах нашої держави виникла на початку 90-х років ХХ ст. та належить А. П. Закалюку. В подальшому його ідеї знайшли свій розвиток у працях О. М. Джужи, А. В. Кирилюка, О. М. Литвинова, Ю. В. Орлова, В. І. Поклада, В. М. Поповича та інших науковців, які в своїх дослідженнях висвітлили низку важливих теоретичних та практично зорієнтованих питань, пов'язаних із сутністю та методикою означеної експертизи. Втім, й досі не досягнуто єдності у поглядах на поняття та концептуальні характеристики кримінологічної експертизи. Не занурюючись у вир триваючих дискусій, що не можливо вирішити остаточно, зазначимо кілька ключових, на наш погляд, позицій з приводу означеного питання.

Найбільш вдалим, на нашу думку, в аспекті повноти змісту та об'єму поняття є визначення кримінологічної експертизи, яке зводиться до визнання її спеціальним, здійснюваним на основі науково

обґрунтованої методики кримінологічним дослідженням нормативно-правових актів і їх проектів, спрямованим на виявлення, усунення або мінімізацію впливу таких їх положень, що детермінують або ж можуть детермінувати злочинність чи блокують або можуть блокувати дію антикримінальних заходів (засобів), що вживаються суспільством і державою. В цьому ракурсі кримінологічна експертиза нормативно-правових актів і їх проектів мислиться як засіб вдосконалення правотворчого процесу. Вона має стати постійним елементом наукового забезпечення процесу створення нових норм права й вчасного корегування діючих.

Однак, якщо мова йде про кримінологічне експертування чинних нормативно-правових актів, то, вважаємо, є підстави дещо розширити розуміння зазначеної експертизи, адже вона в такому випадку розглядається не як засіб оптимізації нормативно-правового регулювання суспільних відносин, а як площина поєднання правової та кримінологічної політик. Ініціювання змін у правових відносинах (видах, обсягах, структурі тощо) з позицій кримінологічної доцільності виводить інститут кримінологічної експертизи на якісно інший рівень – з іманентного приладку правотворчості до активного інструменту кримінально-превентивної діяльності, де правотворчість виступає лише як засіб для досягнення відповідної мети. Реалізація останнього безпосередньо залежить від сформованої політичної волі, яка, в аспекті управління системою протидії злочинності, поєднує у собі дві сфери адміністрування – розвиток правового механізму регулювання суспільних відносин та максимальне використання його ресурсів для деструктивного впливу на злочинність.

Основними напрямками наукового пошуку при провадженні кримінологічної експертизи мають стати:

1. Дослідження кримінологічної ефективності нормативно-правових актів галузевої регулятивної спрямованості в аспекті загальносоціальної профілактики й недопущення закріплення в них положень, що не відбивають об'єктивні закономірності відтворення суспільних відносин у відповідних сферах.

2. Дослідження кримінологічної ефективності спеціальних нормативно-правових актів у системі протидії злочинності. При цьому, нормативно-правовий акт розглядається чи-то як конструктивний елемент, необхідна умова забезпечення правового врегулю-

вання вже існуючих складових кримінально-превентивної діяльності та їх суб'єктів (наприклад, удосконалення диспозиції вже існуючої кримінально-правової норми, або ж конкретизація правового статусу спеціальних суб'єктів запобігання злочинам тощо), чи-то як офіційне інформаційне джерело інноваційних проектів, спрямованих на оптимізацію системи протидії злочинності, її адаптацію до новітніх криміногенних факторів та інших кримінологічно значущих обставин (стан обмеженості ресурсів, непристосованість суб'єктів чи правової бази запобіжної діяльності до конкретних умов кримінологічної практики і т.п.).

В залежності від предмету правового регулювання конкретного спеціалізованого об'єкту кримінологічної експертизи, критерії його галузевої ефективності будуть дещо різнитись. У зв'язку з цим, вважаємо за доцільне виділити три групи однорідних об'єктів експертизи за колом суспільних відносин, що вони регулюють:

- *кримінально-правові норми*. Критеріями їх кримінологічної ефективності можна визнати наступне: а) відображення реальної суспільної небезпечності конкретного діяння у диспозиції норми; б) доцільність та можливість запобігання новітнім формам суспільно небезпечної поведінки кримінально-правовими засобами; в) відповідність конструкції диспозиції традиційним вимогам юридичної техніки, а також логічної послідовності, повноти та доцільності; г) відповідність санкції кримінально-правової норми суспільній небезпечності діяння, завданням загальної та спеціальної превенції, а також зниження ціни злочинності;

- *норми кримінального процесуального законодавства*. Їх дослідження має здійснюватись у двох векторах: як правового механізму (засобу) протидії злочинності та запобігання окремим злочинам та як джерела можливих нормативно-правових детермінант злочинності.

- *норми кримінально-виконавчого законодавства*. Аналіз їх положень на предмет кримінологічної ефективності має зводитись до оцінки відповідності та можливості досягнення встановлених для покарань цілей визначеним порядком й процедурою кримінально-виконавчої діяльності відповідних органів та установ пенітенціарної системи. Загалом зазначена сфера діяльності відноситься до сфери адміністрування та підпорядковується її загальним принципам, категоріям, які специфікуються до кримінально-превентивної мети та

специфічного складноутвореного об'єкту управлінського впливу, безпосередньою сприймаючою «поверхнею» якого є особистість злочинця у найбільш розгорнутому його тлумаченні;

- *норми законодавства, що регулюють організаційно-управлінські відносини у діяльності спеціалізованих суб'єктів протидії злочинності.* Експертно-кримінологічне дослідження цієї групи нормативно-правових актів має спиратися на оцінку організаційно-управлінської їх ефективності. При цьому, критеріями останньої має стати розгалужена система показників, конкретний перелік яких визначається безпосередньо при проведенні експертизи із врахуванням загальних параметрів щодо міри вкладу до правового регулювання, що стосуються елементів кадрового, матеріально-фінансового, інформаційного та іншого ресурсного забезпечення, а також налагодження координації та взаємодії у діяльності суб'єктів протидії злочинності.

Отже, кримінологічна експертиза нормативно-правових актів і їх проектів має суттєвий запобіжний потенціал. Справа сьогодні – формування політичної волі на прийняття рішення щодо запровадження цього різновиду експертиз до кримінологічної практики. Прийняття ж цього рішення вочевидь буде складним з огляду на існуючу політичну кон'юнктуру, а також специфіку відтворення організованої злочинності у її мафіозних формах, що є характерним для криміналізму як суспільного устрою. Тому й залучення кримінологічної експертизи до орбіти постійно функціонуючих інструментів блокування кримінальних загроз – справа системного рівня опрацювання, що пов'язано з переосмисленням не лише сутності кримінально-превентивної функції держави, а необхідність її реалізації через спільні канали правової й кримінологічної політики. Маємо надію на життєздатність започаткованих перетворень у сфері протидії злочинності й на втілення вироблених вітчизняною науковою спільнотою пропозицій у практику.

=====

Ліщина Ельвіра Сергіївна,

курсант 3-го курсу факультету підготовки фахівців для підрозділів слідства Харківського національного університету внутрішніх справ
Науковий керівник: Байлов Антон Володимирович, доцент кафедри кримінального права та кримінології факультету підготовки фахівців для підрозділів слідства Харківського національного університету внутрішніх справ, кандидат юридичних наук, доцент

УМИСНЕ ВБИВСТВО МАТІР'Ю СВОЄЇ НОВОНАРОДЖЕНОЇ ДИТИНИ: ПРОБЛЕМИ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ОХОРОНИ ЇЇ ЖИТТЯ

Діти - це одна третина населення нашої країни, і все наше майбутнє.

Мухаммед Али

Відповідно до ст. 3 Конституції України людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю. Кожен має невід'ємне право на життя, якого ніхто не може бути свавільно позбавлений (ст. 27 Конституції України).

Статтею 117 Кримінального кодексу України (далі - КК) передбачена відповідальність за умисне вбивство матір'ю своєї новонародженої дитини. Аналіз судової та досудової практики дає підстави зробити висновки про труднощі кваліфікації даної категорії злочинів, існує необхідність подальшого вдосконалення цієї норми на підставі всебічного наукового дослідження проблеми кримінальної відповідальності за посягання матір'ю на життя своєї новонародженої дитини.

Слід зазначити, що кримінально-правовому аналізу цього злочину значну увагу приділяли такі вчені, як-от: М.К. Аніянц, М.І. Бажанов, А.В. Байлов, Ю.В. Баулін, В.І. Борисов, С.В. Бородін, В.К. Грищук, Т.В. Кондрашова, М.Й. Коржанський, А.М. Красиков, В.М. Куц, М.І. Мельник, В.О. Навроцький, Л.А. Остапенко, Т.А. Павленко, А.А. Піонтовський, О.М. Попов, В.В. Сташис, В.Я. Тацій, В.М. Трубников, В.І. Ткаченко, А.Н. Трайнін, Т.Г. Шавгулідзе, М.Д. Шаргородський, Л.І. Шеховцова та ін.

Безпосередньо питанням кримінальної відповідальності за вчинення злочину, передбаченого ст. 117 КК, присвячені дисертаційні роботи О.В. Шевченко та О.Л. Старко.

Стаття 117 КК передбачає кримінальну відповідальність за умисне вбивство матір'ю своєї новонародженої дитини під час пологів або відразу після пологів. Тобто об'єктом даного злочину є життя новонародженої дитини. Суб'єкт є спеціальним – матір своєї новонародженої дитини. У свою чергу, обов'язковою ознакою суб'єктивної сторони злочину, що передбачає умисне вбивство матір'ю своєї новонародженої дитини, є час учинення, а саме під час пологів або відразу після пологів.

У науці кримінального права велику увагу наковці приділяють тлумаченню терміну «під час пологів», оскільки прийнято виділяти три категорії новонародженості: педіатричний, акушерський та судово-медичний.

Так, Т.А. Павленко у своїй науковій статті, проаналізувавши нормативно-правові акти у сфері медичного обслуговування, виходячи з категорій новонародженості, дійшла висновку щодо тлумачення терміну «під час пологів»: (а) у педіатрії - це період до 28 днів (пізній неонатальний період, що починається після 7-ми повних днів життя (з 169-ої години) до закінчення 28 днів життя); (б) в акушерстві - це період до 7-ми днів (так званий перинатальний період або ранній неонатальний період після народження, що триває 168 годин); (в) у судовій медицині - це 24 години» [1, с. 159]. Відповідно до Інструкції з визначення критеріїв перинатального періоду, живонародженості та мертвонародженості новонародженим є живонароджена дитина, яка народилася або вилучена з організму матері після повного 22-го тижня вагітності (з 154 доби від першого дня останнього нормального менструального циклу).[2] Дані часові проміжки є важливим фактором визначення моменту, з якого дитина вважається новонародженою.

Разом з тим, вважаємо за необхідне проаналізувати термін «одразу після пологів». Деякі науковці дотримуються думки, що цей проміжок часу є нетривалим, він співпадає з медичним визначенням новонародженості й дорівнює одній добі [3, с.137]. О.Л. Старко у своєму дисертаційному дослідженні «Умисне вбивство матір'ю своєї новонародженої дитини (кримінально-правове та кримінологічне дослідження)» доходить висновку, що термін «під час пологів» слід тлумачити як проміжок, який триває не з моменту початку пологового процесу, а з моменту початку кримінально-правової охорони життя дитини до завершення післяполового періоду, а термін «відразу після пологів», на думку авторки, підлягає визначенню в кожному кон-

кретному випадку [4, с.10]. О.М. Попов вважає, що більш слушно під терміном «відразу після пологів» розуміти проміжок часу, який співпадає з раннім післяпологовим періодом – від 2 до 4 годин після відокремлення посліду [5, с.34]. Е.К. Айламазян у своєму підручнику «Акушерство: учебник для медицинских ВУЗов» зазначає, що післяпологовий період починається від моменту народження плаценти та триває 6–8 тижнів [6, с.175]. О.В. Шевченко вважає за доцільне брати до уваги не часові проміжки, а саме психофізіологічний стан матері, який і обумовлює зниження ступеня суспільної небезпечності цього злочину, а за допомогою часових проміжків визначити протягом якого часу з моменту народження дитини можна вчинити даний злочин. Науковець зазначає, що необхідно в диспозиції статті 117 КК вказати максимальний період можливості вчинення злочину, а саме до 28 діб [7, с.89]. Л.І. Шеховцова у своїй роботі пропонує наступну редакцію ст. 117 КК: «Вбивство матір'ю своєї новонародженої дитини з умислом, що виник раптово, під час пологів або відразу після пологів, тобто до закінчення однієї доби після народження дитини, якщо мати страждала на тимчасовий психічний розлад, викликаний пологами та який послаблює здатність матері усвідомлювати свої дії та керувати ними» [8, с.177].

Слід звернути увагу на суб'єктивну сторону злочину, передбаченого ст. 117 КК, а саме на емоційний стан, перебуваючи в якому жінка вчиняє умисне вбивство своєї новонародженої дитини. Ця ознака (емоційний стан) була визначальною при кваліфікації злочину, що досліджується, у роз'ясненнях Пленуму Верховного Суду України до 2003 року. Так, відповідно до п. 22 постанови Пленуму Верховного Суду України від 1 квітня 1994 р. «Про судову практику в справах про злочини проти життя та здоров'я людини», яка втратила чинність, було зазначено: «Умисне вбивство матір'ю своєї новонародженої дитини слід кваліфікувати за ст. 96 КК України (ст. 117 КК), якщо воно вчинено за наявності особливого психічного і фізичного стану жінки, який знижує її спроможність керувати своїми діями під час пологів або одразу після них» [9, с.106]. Дану позицію займає більшість учених, що аналізували злочин, передбачений ст. 117 КК, адже саме наявність у жінки спеціального психофізіологічного стану сприяє тому, що вона не може в повній мірі усвідомлювати свої дії та керувати ними, і як уже зазначалося вище, цей стан може тривати до 8 тижнів. М.К. Аніянц вважав, що психічний та фізичний стан матері під час пологів, котрий послаблює її здатність керувати своїми діями, є основною причиною визнання дітовбивства менш небезпечним видом вбивства [10, с. 129]. А.М. Красиков стверджував, що жінка під час фізіологічних пологів зазнає особливих болісних психофізичних

страждань, і тому таке вбивство повинно визнаватися привілейованим [11, с.96]. Під час пологів жінка може усвідомлювати зовнішню сторону ситуації, але розгубленість, страх, больові відчуття, стан високої нервово-психічної напруженості, тимчасові розлади мислення та деякі особистісні риси можуть викликати фрагментарне усвідомлення власних дій [7]. У свою чергу Е. Блюлер та Е. Крайпелін (E. Bleuler, E. Kraepelin) наголошували на тому, що власне післяпологові психози – клінічна реальність, але вказували, що комплекс ендокринних, соціальних та психологічних стресів пологового акту викликає латентні психози в жінок з певною схильністю. У тих випадках, коли вбивство дитини вчиняється матір'ю після пологів або через кілька місяців після них, скоріше йдеться про «психоз виснаження», під час якого більш важливими факторами, аніж ендогенний радикал, є фактори фізичного і психічного виснаження та стрес оточуючої обстановки на фоні гормонального дисбалансу [12, с.83]. Також наслідком пологів у жінки може виникати транзиторна післяпологова депресія, що обумовлюється патофізіологічними змінами, котра може тривати протягом декількох місяців. Діагноз післяпологової депресії визначається, якщо породіллі мають різко знижений рівень фізичної активності, апатію, анорексію, безсоння або сонливість, надмірний смуток протягом більше ніж кількох тижнів після пологів. Такі жінки звичайно є нездатними здійснювати догляд за новонародженим [13, с.461]. У деяких випадках захворювання може прогресувати в тяжку депресію або психоз, для лікування жінки її ізолюють у спеціальну установу. Протікання пологового та післяпологового стресу супроводжується певними елементами дезорганізації поведінки, наявністю реакції розгубленості, разом з тим жінки-дітовбивці виконують цілеспрямовані дії, наслідком яких є заподіяння смерті дитині та приховування вчиненого злочину [7]. Тобто спеціально обумовлений пологами психофізіологічний стан може тривати впродовж певного періоду після пологів, який чітко не зазначений у жодному нормативно-правовому акті, а це пояснюється тим, що організм окремої людини по-різному реагує на будь-які подразники.

Досить слушною є позиція О. В. Шевченко, яка констатує, що для кваліфікації умисного вбивства матір'ю своєї новонародженої дитини обов'язковою ознакою суб'єктивної сторони злочину в жінки повинен бути психофізіологічний стан, обумовлений пологами. Але О.В. Шевченко пропонує вести часовий проміжок вчинення злочину, передбаченого ст. 117 КК, а саме встановити максимальну грань до 28 діб життя дитини. Вважаємо, що дані висновки є передчасними, оскільки психофізіологічний стан може тривати до 8 тижнів, а інколи і довше, у разі ненадання жінці відповідної допомоги. У зв'язку з

чим вважаємо за доцільне не встановлювати максимальні часові межі для даного злочину, адже навіть 8 тижнів дорівнюють 56 добам. І в разі наявності в жінки психофізіологічного стану більш ніж 28 діб, її дії необхідно кваліфікувати за п. 2 ч. 2 ст. 115 КК.

Окрім того, слід погодитись із вченими, зокрема, Л.І. Шеховцовою, які пропонують передбачити у ст. 117 КК момент виникнення в матері умислу на вбивство своєї новонародженої дитини, а саме він повинен бути таким, що виник раптово.

Таким чином, вищевикладене дає підстави дійти висновку, що чинне кримінальне законодавство потребує змін, у зв'язку з чим пропонуємо внести зміни до ст. 117 КК і викласти її у наступній редакції:

«Стаття 117. Умисне вбивство матір'ю своєї дитини

Умисне вбивство матір'ю своєї дитини з умислом, що виник раптово, під час пологів або відразу після пологів, якщо при цьому вона перебуває в психофізіологічному стані, обумовленому пологами, - карається ...»

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Павленко Т.А. Кримінальна відповідальність за вбивство матір'ю своєї новонародженої дитини / Т.А. Павленко // Збірник наукових праць Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди «ПРАВО». – Харків, 2011. – № 17. – С. 157-164.
2. Інструкція з визначення критеріїв перинатального періоду, живонародженості та мертвонародженості, затверджена наказом Міністерства охорони здоров'я України від 29.03.2006 р. № 179 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/>. – Заголовок з екрану.
3. Кондрашова Т.В. Проблемы уголовной ответственности за преступления против жизни, здоровья, половой свободы и половой неприкосновенности / Т. В. Кондрашова. – Екатеринбург: Гуманитарный университет, 2000. – 384 с.
4. Старко О. Л. Умисне вбивство матір'ю своєї новонародженої дитини (кримінально-правове та кримінологічне дослідження): автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.08 «Кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право» / О.Л. Старко. – Київ, 2007. – 22 с.
5. Попов А. Н. Преступления против личности при смягчающих обстоятельствах / А.Н. Попов. – СПб.: Юридический центр Пресс, 2001. – 463 с.
6. Айламазян Э.К. Акушерство: учебник для медицинских ВУЗов / Э.К. Айламазян. – 4-е изд. доп. – СПб.: СпецЛит, 2003. – 528 с.
7. Шевченко О. В. Кримінальна відповідальність за вбивство матір'ю своєї новонародженої дитини: дис. ... кандидата юрид. наук : 12.00.08 / Шевченко Ольга Вікторівна. – Х., 2011. – 216 с.

8. Шеховцова Л. І. Стаття 117 Кримінального кодексу України: особливості кваліфікації / Л. І. Шеховцова // Вісник Запорізького національного університету. – 2009. – № 1. – С. 174-178.
9. Збірник постанов Пленуму Верховного Суду України: У 2-х частинах. Ч. 2 / від. ред. В. Бойко. – К.: Українська Правнича Фундація, 1995. – 410 с.
10. Аниянц М.К. Ответственность за преступления против жизни по действующему законодательству союзных республик / М.К. Аниянц. – М.: Юрид. лит., 1964. – 211 с.
11. Красиков А.Н. Ответственность за убийство по российскому уголовному праву /А. Н. Красиков. – Саратов: Изд-во Саратовск. ун-та, 1999. – 123 с.
12. Кримінальна агресія жінок з психічними розладами / Т.Б. Дмитрієва, К.Л. Іммерман, М.А. Качаєва, Л.В. Ромасенко. – М: Медицина, 2003. – 248 с.
13. Запорожан В. М. Акушерство і гінекологія. Підручник: У 2-х томах. Т. 1 / В.М. Запорожан, М.Р. Цегельський, Н.М. Рожковська, - Одеса: Одес. держ. мед. ун-т, 2005. – 472 с.

=====

Мальована Інесса Юрївна,

студентка 3-го курсу Сумської філії Харківського національного університету внутрішніх справ,

Трікаш Наталія Вікторівна,

студентка 4-го курсу Сумської філії Харківського національного університету внутрішніх справ

Науковий керівник: **Колесник Марина Олександрівна**, старший викладач кафедри юридичних дисциплін Сумської філії Харківського національного університету внутрішніх справ

**ДО ПИТАННЯ ПРО ЗЛОЧИНИ, ВЧИНЕНІ З МОТИВІВ
НАЦІОНАЛЬНОЇ, РАСОВОЇ ЧИ РЕЛІГІЙНОЇ
НЕТЕРПИМОСТІ**

На фоні посилення диференціації суспільства не перестають вщухати прояви нетолерантного, антиморального ставлення до людей інших національностей, віросповідань, політичних та ідеологічних вподобань. На жаль, в Україні потерпілим від злочинів, вчинених з мотивів національної, расової чи релігійної ворожнечі, може стати не тільки іноземець, не тільки особа з «неєвропейською» зовнішністю, а й українець за етнічним походженням. Суспільство пронизане атмосферою ворожнечі, яка знаходить своє відображення як в мережі Інтернет, у щоденному побуті, так і в кулуарних бесідах «верхівки».

Україна приєдналася до низки міжнародних та європейських договорів у сфері запобігання та протидії дискримінації національних меншин, расової дискримінації, релігійної ворожнечі. У зв'язку з наявністю низки зобов'язань Україна стала об'єктом моніторингу щодо факту їх виконання з боку відповідних інституцій. Наслідком цього було проведення дослідження, у ході якого виявлено, що у період з 2008 по 2013 рр. кількість злочинів на ґрунті расової чи релігійної ворожнечі (зокрема, щодо іноземних студентів) значно зменшилася, однак, такі результати не свідчать про те, що ці діяння абсолютно викоренені з суспільства, і що динаміка вчинення таких злочинів не почне набирати обертів [1]. У ході дослідження постало питання, де бере початок чи що слугувало певним каталізатором подій, та чим обумовлена наявність таких процесів як розвиток расової дискримінації, ксенофобії, сексизму, гомофобії, трансфобії та релігійної ворожнечі.

Расова дискримінація в Україні не має глибинних історичних корінь: виникнення такої проблеми в Україні є «феноменальним» результатом політичних, економічних та культурних процесів. На відміну від країн з тривалою історією колоніалізму, сегрегація суспільства на території сучасної України мала переважно соціальний характер. Проблема злочинів, що вчиняються на ґрунті расової ненависті, свідчить про наявність глибоких соціальних та психологічних причин, пов'язаних з неприйняттям «чужого», соціальною дезорганізацією, маргіналізацією певних шарів населення.

Умовно такі злочини, як расова дискримінація, можна поділити на дві групи: перша група – міжнародні злочини (геноцид, апартеїд, расова дискримінація, рабство); друга група – будь-які злочини за національним кримінальним законодавством, суб'єктивна сторона яких характеризується наявністю спеціального наміру заподіяння шкоди саме носію однієї з таких ознак як раса, національність тощо.

У більшості держав «расова ненависть» є обтяжуючою обставиною при вчиненні злочинів. В Україні кримінальна відповідальність за дискримінаційні злочини встановлена окремою статтею Кримінального кодексу (ст. 161 КК України). Такі злочини, що вчинені на ґрунті ненависті, мають одиночний, несистемний характер, суворо переслідуються правоохоронними органами і не тягнуть міжнародно-правової відповідальності за умови доведеної сумнінності держави у виконанні зобов'язань з їх запобігання. Існування в системі законодавства ефективної кримінально-правової заборони злочи-

нів, вчинених на ґрунті ненависті, є не менш важливим аспектом виконання антидискримінаційних міжнародних зобов'язань держави. Сучасне право більшості країн криміналізує будь-які прояви насильницької нетерпимості, як системні, підтримані державною політикою, так і індивідуальні [2].

Під діями, спрямованими на розпалювання національної, расової чи релігійної ворожнечі та ненависті, на приниження національної честі і гідності слід розуміти будь-які дії, метою яких є значне посилення серед певних груп населення настроїв неприязні, почуття сильної ворожнечі та огиди до інших етнічних або расових груп чи конфесій, приниження позитивних якостей тієї чи іншої нації порівняно з іншими. Це можуть бути публічні підбурювання до вигнання за межі України або переселення в інші її регіони представників відповідних етнічних чи расових груп, розповсюдження матеріалів із завідомо неправдивими вигадками щодо таких груп, пропаганда расової, національної, релігійної винятковості або нетерпимості, наруга над певними історичними та культурними реліквіями національних меншин або титульної нації, заборона відзначення національних свят чи відправлення релігійних культів, знищення або пошкодження пам'ятників чи споруд, які являють собою релігійну або культурну цінність якої-небудь групи населення, примушування до відмови від своєї національності тощо [3].

Подібні діяння характеризуються наявністю таких елементів як раса, етнічне походження, національність, релігійне віросповідання, соціально-економічний статус, які властиві потерпілому або групі потерпілих.

Безпосереднім об'єктом відповідного злочину є рівність громадян, передбачена конституційно-правовим статусом людини, додатковим же об'єктом може бути честь, гідність, життя особи, право власності.

Расизм виступає як їх ідеологічна основа таких злочинів та водночас – як їх прояв. Порушення цих норм вважається поправним не тільки права, але й фундаментальних основ рівності, справедливості та поваги до природних прав людини [4].

Закон про кримінальну відповідальність містить низку статей, де обтяжуючою обставиною при вчиненні злочину передбачаються мотиви расової, національної чи релігійної нетерпимості. Так, зокрема, ця ознака закріплена в наступних статтях КК України: п. 14 ч. 2 ст. 115 «Умисне вбивство з мотивів расової, національної чи релігійної нетерпимості»; ч. 2 ст. 121 «Умисне тяжке тілесне ушкоджен-

ня, вчинене з мотивів расової, національної чи релігійної нетерпимості»; ч. 2 ст. 122 «Умисне середньої тяжкості тілесне ушкодження, вчинене з мотивів расової, національної чи релігійної нетерпимості»; ч. 2 ст. 126 «Побої і мордування, вчинені з мотивів расової, національної чи релігійної нетерпимості»; ч. 2 ст. 127 «Катування, вчинене з мотивів расової, національної чи релігійної нетерпимості»; ч. 2 ст. 128 «Погроза вбивством з мотивів расової, національної чи релігійної нетерпимості».

Як свідчить слідчо-судова практика України, розпалювання національної, расової чи релігійної ворожнечі та ненависті може здійснюватися в усній та письмовій формі. Прикладом розпалювання ворожнечі та ненависті в усній формі може слугувати справа вчителя української мови та літератури Я., який під час проведення уроку української літератури закликав до знищення «жидів» та обізвав «жидівкою» вчителя цієї ж школи Ш. Громадянину Я. було пред'явлене обвинувачення за ч. 1 ст. 161 КК України, однак суд звільнив його від кримінальної відповідальності і закриття провадження у кримінальній справі у зв'язку з виходом акту амністії [5]. Мали місце і випадки розпалювання ворожнечі і ненависті у письмовій формі, зокрема у друкованих засобах масової інформації. Наприклад, у середині травня 2004 року в центрі Вінниці розповсюджувалися листівки та газета «Терновий шлях» зі змістом, який містив пропаганду між-національної ворожнечі та ненависті. У них містилися звинувачення єврейської нації в геноциді українського народу.

Проаналізувавши практику, можна дійти висновку, що найчастіше розпалювання національної ворожнечі та ненависті поєднується з висловлюваннями, які принижують національну честь та гідність громадян.

Загалом кваліфікація дій підозрюваних і доказування відповідних злочинів є чи не найбільш проблематичним саме при розслідуванні злочинів, передбачених ст. 161 КК України. Видається, що найбільша складність полягає саме у відмежуванні природних надій людей на поліпшення свого матеріального, культурного рівня від свідомого протиставлення однієї нації іншій, нагнітання установки на насильницькі методи вирішення проблеми, відхилення від будь-яких компромісів. Більш того, існує думка, що не підпадають під ознаки статті, яка передбачає відповідальність за розпалювання національної ворожнечі та ненависті, висловлення дискусійних націоналістичних ідей, котрі не розпалюють почуттів ворожнечі та ненависті до представників іншої національності, а також не містять

закликів до вчинення насильницьких дій стосовно них. У той же час, за даними політологічних досліджень, майже кожна п'ята публікація з питань міжнаціональних відносин так чи інакше спрямована на розпалювання національної ворожнечі.

Приниження національної честі та гідності можуть носити як насильницький, так і ненасильницький характер. Насильницькі дії можуть виражатися в побоях, мордуванні, катуванні з метою приниження національної гідності конкретної особи саме у спосіб, який принижує її національну гідність або релігійні почуття. Прикладом ображення релігійних почуттів може слугувати справа громадянина Б., ветерана-афганця, який у одному з міст Луганської області вчиняв напади на членів релігійної організації «Свідки Іегови», які проводили свою релігійну діяльність у формі богослужіння, проповідування, навчання людей, проведення з ними безоплатних біблейських навчань тощо, а також безкоштовного розповсюдження релігійної літератури за допомогою спеціально пристосованого дерев'яного столика. У трьох доказаних епізодах злочинної діяльності напад здійснювався за однією схемою: він скидав з дерев'яного столика всю релігійну літературу на землю, розбивав столик, після чого наносив легкі тілесні ушкодження членам релігійної організації «Свідки Іегови» кулаками або залишками розбитого ним дерев'яного столика. Під час нападу він кричав, що має бути лише одна православна церква та забороняв проведення релігійної діяльності. Особу Б. було засуджено за чч. 1 і 2 ст. 161 КК України як за розпалювання релігійної ворожнечі та ненависті, а також за образу релігійних почуттів громадян.

Останнім часом в Україні набули певного поширення гомофобські настрої – ворожнеча або ненависть до осіб з нетрадиційною сексуальною орієнтацією. В окремих містах України праворадикальними організаціями проводилися публічні виступи гомофобського характеру. Тому, на нашу думку, серед інших підстав обмеження прав або надання привілеїв може бути також і сексуальна орієнтація громадянина. Аналізуючи зарубіжний досвід, можна зазначити, що подібна ситуація не є новизною і для сусідніх країн. Наприклад, Європейський Суд з прав людини навесні 2012 року оштрафував Молдову на загальну суму в 11 тисяч євро за те, що у 2005 році керівництво столиці заборонило проведення гей-параду. Суд визнав порушення статей 11 та 14 Європейської конвенції з прав людини (права на свободу зібрань та заборона дискримінації) [6].

У країнах Європи також набула поширення трансфобія – ворожнеча або ненависть до людей, які вважають, що народилися не тієї статі і одягаються та поведуть себе як представники протилежної статі. Це також може бути підставою для обмеження прав або надання привілеїв [7].

Злочини на ґрунті ксенофобії можна віднести до групи злочинів, де психологічна складова відіграє чи не вирішальне значення. Перш за все, це переважно насильницькі злочини, іноді вчиненні в стані сп'яніння. Особи, які вчиняють такі злочини, у більшості випадках не мають вищої освіти або лише отримують таку освіту на момент вчинення злочинів. І лише іноді схильність до агресії є наслідком психічних відхилень [8]. Дійсно, у значної групи осіб, які емоційно та інтелектуально нестійкі, нагромадження труднощів, додаткові психогенні ослаблення, нервово-психічні перевантаження можуть призвести до дезорганізації поведінки, її невротизації внаслідок матеріальних труднощів, особистих проблем, звільнення з роботи, тяжкої хвороби чи смерті близької особи тощо. Такі фактори призводять до агресії, у тому числі на ґрунті ненависті та ксенофобії [9].

Слід зазначити, що протягом останніх 4-х років (2011-2014 рр) було засуджено тільки 4 особи за ст. 161 КК України, що свідчить або ж про високий рівень латентної злочинності, що малоймовірно, або ж про непрофесіоналізм, необізнаність, або просто небажання представників правоохоронних органів кваліфікувати дії тієї чи іншої особи саме за цією статтею КК України.

Взагалі, як свідчить практика, відсутність кримінальних справ за статтями, в ознаках яких містяться расистські та ксенофобські мотиви, аж ніяк не означає відсутності самих таких злочинів. Характерною ілюстрацією цього може бути факт відверто неонацистського злодіяння, скоєного у серпні 2011 року в м. Суми та реакції на нього з боку місцевих стражів порядку. За інформацією моніторингу «Ксенофобія в Україні: серпень 2011» «пізно ввечері 29 серпня в Сумах на вул. Санаторна невідомі злочинці кинули пляшку із запальною сумішшю у вікно однієї з кімнат гуртожитку медичного факультету Сумського державного університету, де проживали студентки з Нігерії. В результаті підпалу ніхто не постраждав, вогонь був погашений протягом півгодини, кімната сильно обгоріла. Зовні будівлі по обом сторонам вікна злочинці нанесли зображення свастики і напис «Go home». Написи схожого змісту, а також фашистську символіку на наступний день виявили навколо гуртожитку і на сусідніх будівлях у великій кількості». При цьому кримінальну справу було

порушено за ч. 2 ст. 194 КК України («умисне знищення або пошкодження майна»). Ніяких «умисних дій, спрямованих на розпалювання національної, расової чи релігійної ворожнечі та ненависті, на пониження національної честі та гідності», що є ознаками злочину за ст. 161 КК України, у діях зловмисників правоохоронці не побачили (або не захотіли побачити).

Чому навіть такі злочини наші правоохоронні органи кваліфікують як завгодно, але не як вчинені з мотивів расової, національної чи релігійної нетерпимості?

Підсумовуючи вищевикладене, можна констатувати, що під впливом низки економічних, соціальних та політичних чинників дискримінація та злочини на ґрунті ненависті в Україні мають стабільну тенденцію до зростання. Психологія неприйняття та відкидання «чужого», нетерпимість до представників іншої національності, віросповідання, носіїв мови набуває ознак небезпечної соціальної хвороби, що вимагає невідкладного державного, у тому числі і кримінально-правового, реагування. Проте влада, загалом погоджуючись з вимогами міжнародного суспільства щодо заборони всіх форм дискримінації та злочинів на ґрунті ненависті, залишається осторонь від розроблення та впровадження ефективних механізмів по реальній протидії цим ганебним явищам.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Інтернет-сторінка Європейської комісії проти расизму та нетерпимості [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.coe.int/ecgi9>.
2. Шлегель О.В. Методика расследования преступлений против личности, совершаемых по мотиву национальной ненависти или вражды : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09 / Шлегель Олег Владимирович; [Место защиты: Акад. упр. МВД РФ]. – М., 2008. – 208 с. : ил. РГБ ОД, 61:08-12/201.
3. Злочини на ґрунті ненависті: новий кримінальний феномен світового суспільства. [Науково-практичне видання] / [За заг. ред. Дж. Перліна]; [упор. О.А. Мартиненко та Ю.Л. Белоусов]. – Львів : Астролябія, 2010. – 524 с.
4. Панькевич В.М. Проблемні аспекти об'єктивної сторони злочину, закріпленого у ст. 161 КК України / В.М. Панькевич // Вісник Запорізького юридичного інституту. – 2005. – № 2. – С. 164-170;
5. Справа № 1-103/11 // Архів Центрального районного суду м. Сімферополя Автономної Республіки Крим.
6. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод 1950 року та Протоколи до неї. // Голос України від 10.01.2001 року. – № 3.

7. ЕСПЧ оштрафав Молдову за заперт гей-парада // Служба Інтернет-новин. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://news.online.ua/496217/espch-oshtrafoval-moldovu-za-zapret-gey-parada/>.
8. Заключні зауваження Комітету з ліквідації расової дискримінації ООН: Україна, прийняті на 47 сесії 8 серпня-2 вересня 2011 року. Код документа: CERD/C/UKR/CO/19-21 // [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www2.ohchr.org/english/bodies/cerd/cerds79.htm>.
9. Права людини в Україні, рівень ксенофобії, ставлення до різних соціальних груп та регіональна толерантність [звіт]. [Електронний ресурс] // Київський міжнародний інститут соціології. – Київ, 2011. – Режим доступу : <http://www.ihrpex.org>.

=====

Митрофанов Ігор Іванович,

завідувач кафедри галузевих юридичних наук Кременчуцького національного університету імені Михайла Остроградського, кандидат юридичних наук, доцент

ОКРЕМІ ПИТАННЯ РЕАЛІЗАЦІЇ КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА ЗАРАЖЕННЯ ВЕНЕРИЧНОЮ ХВОРОБОЮ

Правове забезпечення охорони особи і прав громадянина є одним з найважливіших завдань кримінального права. До злочинів проти особи належать кримінально карані посягання на життя, здоров'я, волю, честь і гідність людини. До злочинів проти здоров'я особи, перш за все, відносяться різні види тілесних ушкоджень. Одним різновидом тілесного ушкодження, що заподіює шкоду здоров'ю, є зараження потерпілого венеричною хворобою [1, с. 173]. При цьому у ст. 133 Кримінального кодексу України (далі – КК) встановлюється покарання за зараження особи венеричною хворобою особою, яка знала про наявність у неї цієї хвороби.

Венеричні хвороби (лат. *venus, veneris* – Венера – богиня кохання у давньоримській міфології) – це група інфекційних захворювань, збудники яких передаються переважно статевим шляхом. Здебільшого такі захворювання та захворювання, що передаються статевим шляхом (ЗПСШ), вважаються синонімами, однак це не відповідає дійсності. А законодавство України про охорону здоров'я взагалі не визначає ані поняття, ані встановлює перелік венеричних хвороб.

У коментарях до КК України обмежуються вчені лише визна-

ченням венеричних хвороб та їх неповним переліком. Так, В. І. Борисов зазначає, що венеричними хворобами визнаються інфекційні захворювання, які передаються переважно статевим шляхом і вражають передусім органи сечостатевої системи. Це, зокрема, сифіліс, гонорея, м'який шанкр, паховий лімфогранулематоз тощо [2, с. 83]. У коментарі за редакцією Ю. А. Кармазіна і Е. Л. Стрельцова згадується про те, що до венеричних хвороб медична та судова практика відносить сифіліс, гонорею, паховий лімфогранулематоз тощо, які передаються, як правило, при статевих контактах, але можлива їх передача і при порушенні правил гігієни в побуті [3]. О. О. Дудоров вказує на те, що до венеричних захворювань належать інфекційні захворювання, які передаються переважно с статевим шляхом і вражають передусім органи сечостатевої системи (сифіліс (люес), гонорея (трипер), м'який шанкр, паховий лімфогранулематоз (четверта венерична хвороба), трихомоніаз, цитомегаловірус, токсоплазмоз, уреаплазмоз [4, с. 305]. В. С. Картавцев та О. Ф. Бантишев вважають, що до венеричних хвороб медицина та судова практика відносить сифіліс, гонорею, м'який шанкр, паховий лімфогранулематоз, а також трихомоніаз, носіями якого є значна кількість дорослого населення [5, с. 305].

Судова практика з цього питання є суперечливою. Так, підґрунтям недоведеності вини ОСОБА_3 (засуджений за ч. 2 ст. 153 КК України на 5 років позбавлення волі; ч. 3 ст. 153 КК України на 10 років позбавлення волі) за ч. 3 ст. 133 КК України колегія суддів судової палати у кримінальних справах апеляційного суду Хмельницької області був висновок судово-медичної експертизи за № 48 від 26.02.2010, з якого вбачається, що будь яких тілесних ушкоджень у потерпілої ОСОБА_5 не виявлено, а виявлено венеричне захворювання гострий тріхомонадний кольпіт, як клінічна форма сечостатевого трихомоніазу. При задоволенні статевої пристрасті орогенітальним шляхом з ОСОБА_3, зараження сечостатевим трихомоніазом та гарднерелами у ОСОБА_5 не могло відбутися, а могло відбутися лише за умови здійснення з нею статевого акту природнім шляхом. А також не виключається можливість зараження трихомоніазом при побутовому контакті. У ОСОБА_5 та ОСОБА_3 виявлено венеричне захворювання сечостатевої трихомоніаз, збудником якого є тільки вагінальна трихомонада [6].

Всесвітньою організацією охорони здоров'я в 1982 р. був запропонований термін «інфекції, що передаються статевим шляхом» (ІПСШ, або STD – Sexual Transmitted Diseases). ІПСШ належать до соці-

ально небезпечних захворювань. Це пов'язано не лише з їх широким розповсюдженням, але й з важкими наслідками як для організму хворого, так і для соціуму в цілому. Цілий ряд збудників ІПСШ, таких як *Chlamidia trachomatis*, *Trichomonas vaginalis*, *Herpes simplex*, *Papillomavirus hominis*, *Hepatitis virus* тощо, поступово витіскають класичні венеричні захворювання, як у плані значущості, так і з точки зору частоти їх виявлення. Досить часто ці, так звані «нові», ІПСШ набагато важче діагностувати та лікувати, вони спричиняють появу висхідних інфекцій, які викликають невиношування вагітності та безпліддя, захворювання плоду та новонародженого, порушення репродуктивної функції, простатити, нервово-психічні та сексуальні порушення, онкологічні хвороби тощо. Не можна не звернути увагу і на те, що ІПСШ суттєво підвищують ризик інфікування вірусом імунодефіциту людини саме при статевому контакті. Для держави та суспільства нагальне значення мають і економічні втрати, що пов'язані з лікуванням та профілактикою ІПСШ [7, с. 1].

До групи таких захворювань сьогодні відносять клінічно неоднорідні хвороби, об'єднані за епідеміологічними показниками, для яких характерний переважно статевий шлях передачі інфекції при прямому контакті. Шифри нозологій у формі № 9 «Звіт про захворювання, які передаються переважно статевим шляхом, грибкові шкірні хвороби та коросту за 20__ рік», яка затверджена Наказом МОЗ України від 07.04.2006 № 203, наводяться згідно з Міжнародною статистичною класифікацією хвороб та споріднених проблем охорони здоров'я десятого перегляду, прийнятою 43-ю Всесвітньою асамблеєю охорони здоров'я 1 січня 1993 року (далі – МКХ-10). Так, блок А50–А64 МКХ-10 визначає перелік інфекцій, що передаються переважно статевим шляхом: А51 (ранній сифіліс); А52 (пізній сифіліс); А53 (інші та неуточнені форми сифілісу); А54 (гонококова інфекція); А55 (хламідійна лімфогранулема венерична); А56 (інші хвороби, спричинені хламідіями, що передаються статевим шляхом); А57 (шанкроїд); А58 (пахова гранулема); А59 (трихомоніаз); А60 (аногенітальна герпетична вірусна інфекція [*herpes simplex*]); А63 (інші хвороби, що передаються переважно статевим шляхом, не класифіковані в інших рубриках); А64 (неуточнені хвороби, що передаються статевим шляхом).

З огляду на це постає питання про формулювання, що використовує законодавець у назві та диспозиції статті (частин статті) 133 КК України. Чи дійсно такі формулювання однозначно описують спеціальний вид тілесних ушкоджень. Також уточненню підлягає й

суб'єктивна сторона складу злочину, передбаченого ст. 133 КК України, яка характеризується прямим чи непрямим умислом або злочинною самовпевненістю [4, с. 306]. Такий сумнів викликає те, що за ступенем тяжкості інфекцій, що передаються статевим шляхом, не мають спричинити ушкодження, тяжкіші за легкі тілесні ушкодження, покарання за які встановлено ч. 1 і 2 ст. 125 КК України. А, як відомо, спричинення легких тілесних ушкоджень через необережність не є кримінально караним. Проте медицині відомі випадки, коли прогресування інфекції призводить до розвитку ендометриту, везикуліту у чоловіків, аднекситу, простатиту. Дуже часто запальні інфекції, які передаються статевим шляхом, можуть бути причиною втрати репродуктивної здатності, тобто здатності до злягання чи втрату здатності до запліднення, зачаття та дітородіння (розродження). Останнє характеризує таку ознаку тяжкого тілесного ушкодження, як втрата органом його функції. Тому у разі спричинення таких наслідків при зараженні інфекцією, що передається переважно статевим шляхом, покарання має бути таким самим, як при заподіянні тяжких тілесних ушкоджень умисно.

Судова практика також неоднозначно сприймає суб'єктивну сторону зараження особи венеричною хворобою. Так, колегія суддів судової палати у кримінальних справах апеляційного суду Чернігівської області розглянула кримінальну справу за апеляцією засудженого ОСОБА_1 та Ніжинського міжрайонного прокурора на вирок Ніжинського міськрайонного суду Чернігівської області. Мотивуючи своє рішення вона зазначила, що, як вбачається із диспозиції ст. 133 КК України, даний склад злочину передбачає обізнаність винної особи про наявність у неї венеричного захворювання. Засуджений ОСОБА_1 в суді першої інстанції *стверджував, що він дійсно лікувався від венеричного захворювання і вважав, щовилікувався* (курсив мій – І. М.). По справі не було зібрано жодних доказів, які б спростовували ці показання засудженого і підтверджували б умисел ОСОБА_1 на зараження потерпілої венеричною хворобою. За таких підстав з вироку колегія суддів судової палати у кримінальних справах апеляційного суду Чернігівської області виключила кваліфікація дій ОСОБА_1 за ч. 2 ст. 133 КК України та справа в цій частині закриття за відсутністю в діях засудженого складу злочину. Крім того, по справі також не здобуто жодних доказів, які б спростовували показання засудженого ОСОБА_1 про відсутність його умислу на спричинення потерпілій тілесних ушкоджень щодо зараження останньої венеричною хворобою [8].

З огляду на вищезазначене, нами пропонується змінити чинну редакцію статтю 133 КК України, виклавши її у такій редакції:

«Стаття 133. Умисне зараження інфекцією, що передається переважно статевим шляхом

1. Умисне зараження іншої особи інфекцією, що передається переважно статевим шляхом, особою, яка знала про наявність у неї цієї інфекції, –

карається виправними роботами на строк до двох років, або арештом на строк до шести місяців, або обмеженням волі на строк до двох років, або позбавленням волі на той самий строк.

2. Дії, передбачені частиною першою цієї статті, вчинені особою, раніше судимою за зараження іншої особи інфекцією, що передається переважно статевим шляхом, а також зараження двох чи більше осіб або неповнолітнього, –

караються обмеженням волі на строк до п'яти років або позбавленням волі на той самий строк.

3. Дії, передбачені частинами першою або другою цієї статті, якщо вони спричинили тяжкі наслідки, –

караються позбавленням волі на строк від п'яти до восьми років».

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Коржанський М. Й. Кваліфікація злочинів. Навчальний посібник. М. Й. Коржанський. – вид. 2-ге. – К. : Атіка, 2002. – 640 с.
2. Кримінальний кодекс України : науково-практичний коментар : у 2 т. / за заг. ред. В. Я. Тація, В. П. Пшонки, В. І. Борисова, В. І. Тютюгіна. – 5-те вид., допов. – Х. : Право, 2003. – Т. 2: Особлива частина / Ю. В. Баулін, В. І. Борисов, В. І. Тютюгін [та ін.]. – 1040 с.
3. Кримінальний кодекс України : коментар / за ред. Ю. А. Кармазіна і Е. Л. Стрельцова. – Х. : ТОВ «Одіссей», 2001. – 960 с.
4. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України / за ред. М. І. Мельника, М. І. Хавронюка. – 4-те вид., перероб. та доповн. – К. : Юридична думка, 2007. – 1184 с.
5. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України / за ред. П. П. Андрушка, В. Г. Гончаренка і Є. В. Фесенка. – К. : Дакор, 2008. – 1428 с.
6. Ухвала колегії суддів судової палати у кримінальних справах апеляційного суду Хмельницької області 02.02.2011 у справі 11-72/11, 2011 року за ч.ч. 2 і 3 ст. 153; ст.166; ч. 2 ст. 304 КК України. – Режим доступу: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/14749630>.
7. Шевчук Т. В. Гігієнічна оцінка факторів ризику та прогностичні критерії поширення захворювань, що передаються статевим шляхом се-

ред молоді : автореф. дис. на здобуття наук. ступ. канд. мед. наук : спец. :14.02.01 «гігієна» / Т. В. Шевчук. – К., 2005. – 20 с.

8. Ухвала колегії суддів судової палати у кримінальних справах апеляційного суду Чернігівської області від 24 січня 2008 року у справі № 11-74/2008за ч. 3 ст. 152; ч. 1 ст. 122; ч. 2 ст. 133 КК України. – Режим доступу: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/1431669>.

=====

Нетеса Наталія Володимирівна,

вчений секретар Науково-дослідного інституту вивчення проблем злочинності імені академіка В.В. Сташиса Національної академії правових наук України, кандидат юридичних наук

ЩОДО ОКРЕМИХ ПИТАНЬ ВИЗНАННЯ ЖИТТЯ ТА ЗДОРОВ'Я ЛЮДИНИ ОБ'ЄКТАМИ КРИМІНАЛЬНО- ПРАВОВОЇ ОХОРОНИ

Життя та здоров'я людини є її найважливішими невід'ємними благами, забезпечення охорони яких визначено як пріоритетне завдання у низці міжнародно-правових актів, серед яких Загальна декларація прав людини, Міжнародний пакт про громадянські та політичні права, Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод тощо. Знайшли своє втілення ці положення й у національному законодавстві, насамперед в Конституції України, в ст. 3 якої проголошується, що людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканість і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю, а в ст. 27 Основного Закону закріплюється невід'ємне право кожної людини на життя. Відповідно до цього пріоритетність охорони життя та здоров'я людини закріплена і в законі про кримінальну відповідальність, який розвиваючи конституційні приписи, як першочергове завдання визначає правове забезпечення охорони прав і свобод людини і громадянина (ст. 1 Кримінального кодексу України).

Підтвердженням того, що захист людини та її основних невід'ємних природних прав за допомогою засобів кримінально-правового характеру належить до першочергових завдань закону про кримінальну відповідальність, є те, що життя та здоров'я людини як об'єкти кримінально-правової охорони визначені не лише у розділі II КК України «Злочини проти життя та здоров'я особи», а й у низці інших розділів, що містять норми про відповідальність за злочини проти національної безпеки, безпеки виробництва, громадської

безпеки, безпеки руху та експлуатації транспорту, проти довкілля тощо, які хоча й спрямовані на охорону інших сфер суспільних відносин, але в решті-решт завжди пов'язані зі створенням певного стану небезпеки, що супроводжується виникненням загроз для природних систем та людства. Більше того, у кримінальному законі міститься низка норм, які безпосередньо спрямовані на забезпечення охорони життя та здоров'я окремих категорій осіб у зв'язку з певним видом їх діяльності, проте так само розміщені в інших розділах КК. Це стосується насамперед державних та громадських діячів (статті 112 та 346 КК), працівників правоохоронних органів (статті 345, 348 КК), суддів, народних засідателів та присяжних (статті 377, 379 КК) тощо. За таких умов цілком обґрунтовано виникає запитання: чи не порушив законодавець, конструюючи в законі про кримінальну відповідальність систему злочинів, конституційні приписи про те, що життя та здоров'я кожної людини підлягає рівному захисту незалежно від її віку, статі, соціального становища тощо, і чи не знехтував він при цьому соціальною значущістю життя та здоров'я людини як найважливіших об'єктів кримінально-правової охорони? Вбачається, що відповідь на це запитання слід шукати у контексті вирішення проблеми класифікації об'єктів злочинів за «горизонталлю», яка передбачає виокремлення на рівні безпосереднього об'єкта злочинів основного та додаткового об'єктів.

Слід відмітити, що серед фахівців у галузі кримінального права немає єдності думок щодо визначення основного та додаткового об'єктів у злочинах, які заподіюють шкоду життю чи здоров'ю особи, але розміщені в інших розділах КК. Так, висловлюються судження про те, що у таких складах злочинів життя та здоров'я людини як найцінніші соціальні блага завжди є основним безпосереднім об'єктом злочину. Крім того, на підставі цього деякі науковці ставлять під сумнів доцільність існування у КК України спеціальних складів, що охороняють життя та здоров'я осіб у зв'язку зі здійсненням ними певного роду діяльності, і як результат – обґрунтовують необхідність перенесення їх до розділу II КК України «Злочини проти життя та здоров'я особи», посилаючись на те, що об'єктом цих злочинів є насамперед життя потерпілого, а вже потім та галузь державної або громадської діяльності, якою він займається [1, с. 78-79]. Однак такий висновок, на наше переконання, є недостатньо переконливим, оскільки у таких випадках саме рід занять потерпілого зумовлює намір особи вчинити посягання на його життя та здоров'я. До того ж такі злочини завжди мають два безпосередніх об'єкти,

причому відсутність загрози спричинення шкоди хоча б одному з них виключає склад злочину.

Втім у науці кримінального права існує й інша позиція, прихильники якої цілком справедливо, на наш погляд, вважають, що визнання певних суспільних відносин основним безпосереднім об'єктом не означає, що вони є більш важливими, значущими у порівнянні з тими суспільними відносинами, які становлять додатковий об'єкт. Головне значення основного безпосереднього об'єкта полягає в тому, що саме у посяганні на нього виявляється основна соціальна сутність злочину і тільки за ним проводиться кваліфікація. Крім того, як зазначає М.Й. Коржанський, основні суспільні відносини нерідко виникають і складаються саме з приводу охорони додаткових [2, с. 74]. Так, наприклад, визнання життя та здоров'я додатковим об'єктом злочинів, пов'язаних з посяганням на суддів, народних засідателів чи присяжних (статті 377, 379 КК), зовсім не свідчить про те, що суспільні відносини, що забезпечують інтереси правосуддя, які є основним об'єктом цих злочинів, є ціннішими за суспільні відносини, що забезпечують життя та здоров'я особи. Більше того, у випадках посягання на інтереси правосуддя суспільні відносини, які забезпечують життя, здоров'я, особисту безпеку судді як людини, доповнюють основний об'єкт цих злочинів, знаходяться з ними у нерозривній єдності, а тому й захищаються поряд із ними. Хоча тут не буде зайвим вказати на те, що правосуддя – це вид діяльності, яка спрямована на захист прав, свобод і законних інтересів інших осіб, а тому питання пріоритетності основного об'єкта перед додатковим чи навпаки залишається достатньо актуальним для цього та подібних злочинів.

Таким чином, викладене дозволяє дійти висновку про те, що класифікація об'єктів злочину «за горизонталлю» не завжди заснована на врахуванні соціальної значущості суспільних відносин, які є основним безпосереднім об'єктом злочину, перед тими відносинами, що є додатковими об'єктами, адже законодавець при конструюванні складів поліоб'єктних злочинів виходить з того, які саме з охоронюваних кримінальним законом суспільних відносин визначають соціальну сутність злочинного діяння. При цьому правильне визначення основного та додаткового безпосереднього об'єктів у складах злочинів, що пов'язані із заподіянням шкоди життю та здоров'ю людини, має важливе кримінально-правове значення, оскільки не лише забезпечує правильну кваліфікацію вчиненого діяння, а й у багатьох випадках дозволяє розв'язати питання про розмежування суміжних злочинів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Побегайло Э. Ф. Умышленные убийства и борьба с ними. Уголовно-правовое и криминологическое исследование / Э. Ф. Побегайло ; под ред. В.В. Труфанова. – Воронеж : Изд-во Воронеж. ун-та, 1965. – 206 с.
2. Коржанский Н. И. Объект посягательства и квалификация преступлений: учеб. пособие / Н. И. Коржанский. – Волгоград : НИИРИО ВСШ МВД СССР, 1976. – 120 с.

=====

Остапенко Яна Сергіївна,

ад'юнкнт докторантури та ад'юнктури Харківського національного
університету внутрішніх справ

Науковий керівник: **Фіалка Михайло Ігорович**, доцент кафедри
кримінального права та криминології факультету підготовки фахів-
ців для підрозділів слідства Харківського національного університе-
ту внутрішніх справ, кандидат юридичних наук, доцент

ДО ПРОБЛЕМИ ВИЗНАЧЕННЯ ЗМІСТУ ПРЕДМЕТА СЛУЖБОВОГО ПІДРОБЛЕННЯ

На сучасному етапі розвитку суспільства проблема захисту особистих прав і свобод людини і громадянина стоїть на першому місці будь якої галузі права. Доволі суттєве місце в цьому займає кримінально правова наука.

Вчиняючи службове підроблення, винна особа тим самим посягає на законні інтереси, права і свободи людини і громадянина в українському суспільстві. Все це проявляється в тому чи іншому підробленні офіційного документа, що використовується в тій чи іншій галузі людської діяльності. Внаслідок цього правильна кваліфікація суспільного діяння пов'язаного з службовим підробленням набуває на сучасному етапі все більшої актуальності. При цьому, в даному процесі важливе місце займає встановлення та розуміння змісту предмет цього злочину.

Враховуючи викладене вище, метою нашого дослідження є обґрунтувати існування і законодавче закріплення офіційного документа як предмета складу злочину передбаченого ст. 366 КК України.

В роки незалежної України та існування чинного кримінального законодавства, проблематику службового підроблення та офіційного документа як предмета цього суспільно небезпечного дія-

ня, не розглядали на рівні захисту прав і законних інтересів людини і громадянина, що є доволі актуальною темою для сьогодення.

Підробка документів була вже відома в епоху Середньовіччя. Так, одним з найвідоміших письмових історичних документів, в якому зустрічається відповідальність за службове підроблення, є Судебник Івана Грозного 1550 року. При цьому, ступінь суспільної небезпеки цього діяння законотворці тих часів прирівнювали до розбою і навіть вбивства. В кримінальному законі тих часів наголошувалося: «А доведут на кого розбой, или душегубство, или ябедничество, или подписку, или иное какое лихое дело, а будет ведомой лихой человек, и боарину велети того казнити смертною казнью, а исцово из его статка велити заплатити ...» [1].

Вивченням природи поняття «офіційного документа» як предмета злочину передбаченого ст. 366 КК України, займалося багато вітчизняних та зарубіжних науковців, зокрема А.В. Бриллиантов, В.А. Владимиров, А.А. Жижиленко, Б.В. Здравомислов, М.Й. Коржанський, Б.И Пінхасов, та багато інших. Так, на думку Б.В. Здравомислова, під офіційним документом прийнято розуміти письмові акти, які засвідчують конкретні факти та явища, що мають юридичне значення, складені належним чином, та які мають необхідні реквізити (наприклад: дату, штампи, реквізити, печатку, підпис уповноваженої особи) [2, с. 426].

Децю іншу позицію займає М.Й. Коржанський, який вважає, що офіційними є лише письмові акти, що видаються державними, громадськими чи приватними підприємствами, установами або організаціями, які призначені для посвідчення фактів чи подій, що мають юридичне значення [3, с. 549].

Проаналізувавши авторські дефініції різноманітних дослідників, можна стверджувати, що в науці кримінального права документ звичайно визначають як матеріальний носій інформації, або як інформація на певному носії. Але впевнено можливо наголосити на тому, що всі вони за основу розуміння поняття офіційного документа беруть його розуміння закріплене в кримінальному законодавстві.

Під офіційним документом, згідно примітки до ст. 358 КК України, слід розуміти документи, що містять зафіксовану на будь-яких матеріальних носіях інформацію, яка підтверджує чи посвідчує певні події, явища або факти, які спричинили або здатні спричинити наслідки правового характеру, чи може бути використана як документи-докази у правозастосовчій діяльності, що складаються, видаються чи посвідчуються повноважними (компетентними) особами

органів державної влади, місцевого самоврядування, об'єднань громадян, юридичних осіб незалежно від форми власності та організаційно-правової форми, а також окремими громадянами, у тому числі самозайнятими особами, яким законом надано право у зв'язку з їх професійною чи службовою діяльністю складати, видавати чи посвідчувати певні види документів, що складені з дотриманням визначених законом форм та містять передбачені законом реквізити [4].

Тож, з точки зору чинного законодавства, для того, щоб той, чи інший акт був визнаний документом та мав статус офіційного, він повинен відповідати певним ознакам та мати певні реквізити. Можемо виділити такі риси офіційного документу, а саме:

1) документ повинен містити певну інформацію (відомості, дані тощо);

2) така інформація має бути зафіксована у тій чи іншій формі (письмовій, цифровій, знаковій) і мати певні реквізити (бланк, печатку, штамп, голограму), які передбачені законом чи іншим нормативним актом;

3) інформація повинна бути зафіксована на відповідному матеріальному носії (папері, дискеті, диску, магнітній, кіно-, відео-, фотоплівці тощо) з метою її зберігання, використання або розповсюдження;

4) документ має бути складений, засвідчений, виданий чи розповсюджений в інший спосіб службовою особою від імені державних органів, органів місцевого самоврядування, громадських організацій та об'єднань, а також підприємств, установ чи організацій незалежно від форми власності [5].

Але в той же час, навіть при умові того що поняття офіційного документу закріплено в кримінальному законодавстві, трапляються випадки неоднорідного тлумачення змісту цього поняття на практиці. Так, наприклад, виникає дискусійне питання з приводу визнання офіційним документом пояснення особи.

Деякі суди вважають, що оскільки саме пояснення особи під час перевірки заяви про злочин в кримінально-процесуальному законодавстві як процесуальний документ не передбачене, бо пояснення не має відповідних реквізитів, то воно не може розглядатись як предмет службового підроблення. Таким предметом, на думку прибічників такої точки зору, можуть бути протоколи слідчих дій, які відповідно до ст. 84 КПК України, є доказами у справі.

Інші суди вважають, що коли працівник міліції при перевірці заяви про злочин бере у певної особи пояснення, в яке вносить заві-

домо неправдиві відомості про обставини справи і засвідчує їх своїм підписом, а ці відомості засвідчують факти, які мають юридичне значення, тобто можуть бути приводом для порушення кримінального провадження чи відмови в його порушенні, то такий документ має визнаватися офіційним.

Справ про підроблення пояснень особи працівником міліції у практиці судів України небагато, але вирішувалися вони по-різному. Але на нашу думку, виходячи з теоретичного та законодавчого розуміння офіційного документу можливо вважати, що пояснення особи під час перевірки заяви про вчинення злочину слід вважати офіційним документом, тому що зафіксовані у ньому відомості можуть засвідчувати факти, які в подальшому можуть мати юридичне значення.

Враховуючи вищевикладене, можливо зробити висновок, що всі права, свободи, та обов'язки людини і громадянина, як правило зафіксовані в різноманітних документах. При цьому, якщо вони мають юридичне значення, то ця фіксація відбувається в офіційних документах. Службове підроблення, як явище, становить суттєву небезпеку не тільки для держави в цілому, а й порушує законні права і свободи окремої людини і громадянина. Недбале тлумачення і, як наслідок цього, невміле застосування судовими органами поняття офіційного документу у випадках здійснення кваліфікації діянь пов'язаних зі службовим підробленням призводить до порушення основних прав і свобод людини і громадянина. Іншими словами, правильне розуміння змісту предмету службового підроблення правозастосовними органами є одним із напрямків захисту вищезазначених прав і свобод людини та громадянина.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Российское законодательство X-XX веков. В 9 т. Т. 2 : Законодательство периода образования и укрепления Русского централизованного государства / Под общ.ред. О.И. Чистякова; Отв. ред. тома А.Д. Горский; Рец. В.И. Корецкий. – М. : Юридическая литература, 1985. – 520с. – Библиогр.: с. 499-500. – Указ.: 501-517
2. Уголовное право Российской Федерации. Особенная часть / Отв. ред. Б.В. Здравомыслов. М.: Юристъ, 2000. – 559 с.
3. Науковий коментар Кримінального кодексу України / Проф. Коржанський М.Й. – К. : Атіка, Академія, Ельга-Н, 2001. – 656 с.
4. Кримінальний кодекс України: Закон України від 05.04.2001 р. № 2341-III. [Електронний ресурс] – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2341-14>.

5. Практика розгляду кримінальних справ про злочини, склад яких передбачено ст. 366 Кримінального кодексу України Верховний Суд; Узагальнення судової практики від 19.10.2009 [Електронний ресурс] – Режим доступу : http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/n_002700-09
- =====

Панкратова Вікторія Олегівна,

старший викладач кафедри юридичних дисциплін Сумської філії
Харківського національного університету внутрішніх справ

**РОЛЬ ПРИНЦИПУ ПРАВОВОЇ ВИЗНАЧЕНОСТІ У СФЕРІ
ОХОРОНИ ПРАВ І СВОБОД ЛЮДИНИ І ГРОМАДЯНИНА**

Одним із основних принципів правової системи вважається принцип правової визначеності, який передбачає можливість громадянина в розумних межах і при певних обставинах передбачати юридичні наслідки своїх дій.

Дослідженню окремих аспектів принципу правової визначеності присвячено роботи Л.Л. Богачової, Ф. Гаєка, М.І. Козюбри, М.М. Марченка, Ю.І. Матвєєвої, С.П. Погребняка, С.В. Шевчука та ін.

Незважаючи на всю важливість внеску вчених у дослідження такої багатогранної проблеми, як принцип правової визначеності, не можна не звернути увагу на те, що в цій сфері результати дослідження є спірними і зараз залишаються «відкритими» питання їхньої сутності. Також теоретичний аспект наукового аналізу принципу правової визначеності у вітчизняній юридичній літературі є, на нашу думку, недостатнім. Оскільки правова визначеність, як правило, розглядається в руслі розкриття сутності верховенства права.

Таким чином, метою роботи є з'ясування теоретичних основ розуміння сутності принципу правової визначеності у сфері охорони прав і свобод людини і громадянина.

На сучасному етапі правова визначеність є загально-правовим принципом права та складовим елементом верховенства права. В. Кернз розуміє принцип правової визначеності як зобов'язання державних владних органів забезпечити легкість з'ясування права тими, до кого воно застосовується, і набуття останніми можливості в разі необхідності скористатися правом, так само як і способом, за допомогою якого воно буде підлягати застосуванню і тлумаченню [2, с. 104].

Л.Л. Богачова визначає принцип правової визначеності як сукупність вимог до організації та функціонування правової системи з метою забезпечення стабільного правового положення людини шляхом вдосконалення процесів правотворчості та правозастосування [1].

Принцип правової визначеності знайшов найповніше відображення в праві Ради Європи і праві Європейського Союзу. Правова визначеність прямо не фігурує в установчих договорах Європейського Союзу, але визнана Судом ЄС як загальний принцип права ЄС. До цього принципу входять такі складові, як непорушність і нескасовуваність набутих законних прав (vested rights); незворотність закону й неможливість застосування закону до особи, яка не могла знати про його існування (non-retroactivity); законні очікування (legitimate expectations) – право особи у своїх діях розраховувати на сталість існуючого законодавства, а також поняття давності; право особи на використання зрозумілої мови в судовому процесі тощо [4, с. 139].

Роль та значущість для результативного правового регулювання підтверджується практикою Конституційного Суду України. Наприклад, у Рішенні від 22 вересня 2005 року № 5-рп/2005 у справі про постійне користування земельними ділянками Суд вказав, що із конституційних принципів рівності і справедливості випливає вимога визначеності, ясності і недвозначності правової норми, оскільки інше не може забезпечити її однакове застосування, не виключає необмеженості трактування в правозастосовній практиці і неминуче призводить до сваволі. Отже, як зазначає Ю.І. Матвеева, принцип правової визначеності традиційно розглядається Конституційним Судом України поруч з принципами рівності та справедливості. Рівність перед законами забезпечується завдяки принципу правової визначеності, основними вимогами якого є ясність та недвозначність правових норм, і відтак їх застосування [3, с. 370].

Заслуговує на увагу Рішення Конституційного Суду України від 29 червня 2010 року № 17-рп/2010, у якому визначено, що «одним із елементів верховенства права є принцип правової визначеності, у якому стверджується, що обмеження основних прав людини та громадянина і втілення цих обмежень на практиці допустиме лише за умови забезпечення передбачуваності застосування правових норм, встановлюваних такими обмеженнями. Тобто обмеження будь-якого права повинне базуватися на критеріях, які дадуть змогу особі відокремлювати правомірну поведінку від протиправної, передбачати юридичні наслідки своєї поведінки» [5]. Отже, Конституційний Суд України визначив принцип правової визначеності як

складову частину верховенства прав, що виявляється у передбачені наслідків дій особи.

Таким чином, принцип правової визначеності є ефективною умовою дії верховенства права та правовим орієнтиром для національного законодавства з метою забезпечення стабільного правового положення людини.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Богачова Л.Л. Принцип правової визначеності в європейському і національному праві (змістовна характеристика) [Електронний ресурс] / Л.Л. Богачова // Теорія і практика правознавства. – 2013. – Вип. 2. – Режим доступу : http://nbuv.gov.ua/j-pdf/tipp_2013_2_74.pdf.
2. Кернз В. Вступ до права Європейського Союзу / В. Кернз ; [пер. з англ.]. – К. : Знання КОО, 2002. – 208 с.
3. Матвеева Ю.І. Історико-теоретичні підвалини розуміння принципу правової визначеності // Антропологія права філософський та юридичний виміри (стан, проблеми, перспективи) : Статті учасників VII Міжнародного «круглого столу» (м. Львів, 9-10 грудня 2011 року). – Львів : Галицький друкар, 2012. – [2-е вид., виправ. і доп.]. – С. 370-378.
4. Опришко В.Ф., Омельченко А.В., Фастовець А.С. Право Європейського Союзу : Загальна частина / В.Ф. Опришко, А.В. Омельченко та ін. – К., 2002. – С. 139-141.
5. Рішення у справі за конституційним поданням Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини щодо відповідності Конституції України Закону України «Про міліцію» // Вісник Конституційного Суду України. – 2010. – № 5. – С. 14.

=====

Петренко Юрій Ігорович,

слухач магістратури факультету підготовки фахівців для підрозділів слідства Харківського національного університету внутрішніх справ
Науковий керівник: **Байлов Антон Володимирович**, доцент кафедри кримінального права та кримінології факультету підготовки фахівців для підрозділів слідства Харківського національного університету внутрішніх справ, кандидат юридичних наук, доцент

ПРИВЕДЕННЯ У ВІДПОВІДНІСТЬ СТАТТІ 127 КРИМІНАЛЬНОГО КОДЕКСУ УКРАЇНИ ДО ПОЛОЖЕНЬ КОНВЕНЦІЇ ПРОТИ КАТУВАНЬ ТА ІНШИХ ЖОРСТОКИХ, НЕЛЮДСЬКИХ АБО ТАКИХ, ЩО ПРИНИЖУЮТЬ ГІДНІСТЬ, ВИДІВ ПОВОДЖЕННЯ І ПОКАРАННЯ

Людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються найвищою соціальною цінністю в Україні, у зв'язку з чим перед законодавцем, насамперед, ставиться завдання захищати права і свободи людини і громадянина у правовому суспільстві. З метою подальшої правильної та ефективної реалізації норми права – кваліфікації суспільно небезпечних діянь – необхідно уникати конкуренції кримінально-правових норм, усувати протиріччя та прогалини у кримінальному законодавстві.

Згідно з Конвенцією проти катувань та інших жорстоких, нелюдських або таких, що принижують гідність, видів поведження і покарання від 10.12.1984 р. (ратифікована 26.01.1987 р. Указом Президії Верховної Ради Української РСР) під катуванням розуміють будь-яку дію, якою будь-якій особі навмисне заподіюються сильний біль або страждання, фізичне чи моральне, щоб отримати від неї або від третьої особи відомості чи визнання, покарати її за дії, які вчинила вона або третя особа чи у вчиненні яких вона підозрюється, а також залякати чи примусити її або третю особу, чи з будь-якої причини, що ґрунтується на дискримінації будь-якого виду, коли такий біль або страждання заподіюються державними посадовими особами чи іншими особами, які виступають як офіційні, чи з їх підбурювання, чи з їх відома, чи за їх мовчазної згоди) [1, ч. 1 ст. 1].

У вищенаведений термін не включаються біль або страждання, що виникли внаслідок лише законних санкцій, невіддільні від цих санкцій чи спричиняються ними випадково.

Порівнюючи визначення поняття «катування», наведеного у ст. 127 КК України, як умисного заподіяння сильного фізичного болю

або фізичного чи морального страждання шляхом нанесення побоїв, мучення або інших насильницьких дій з метою примусити потерпілого чи іншу особу вчинити дії, що суперечать їх волі, у тому числі отримати від нього або іншої особи відомості чи визнання, або з метою покарати його чи іншу особу за дії, скоєні ним або іншою особою чи у скоєнні яких він або інша особа підозрюється, а також з метою залякування чи дискримінації його або інших осіб [2], слід вказати, що у Конвенції дане поняття викладене із зазначенням більш широкого кола суб'єктів, оскільки вказано ще й спеціального суб'єкта – державну посадову особу чи іншу особу, яка виступає як офіційна, а також випадки вчинення катування з її підбурювання, чи з її відома, чи за її мовчазної згоди. Встановлене співвідношення свідчить про невідповідність положень ст. 127 КК України нормі, викладеній у Конвенції. Слід також відмітити, що чинна редакція ст. 127 КК України не передбачає в якості кваліфікуючої ознаки вчинення даного злочину спеціальним суб'єктом, що, на нашу думку, є суттєвим недоліком законодавства.

Відразу після набрання чинності законом України про внесення змін до Кримінального та Кримінально-процесуального кодексів України щодо гуманізації кримінальної відповідальності від 15.04.2008 р., який виключив спеціального суб'єкта – працівника правоохоронного органу (що був передбачений ч. 3 ст. 127 КК України), Європейським судом з прав людини було винесено кілька рішень щодо порушення Україною різних заборон поганого поводження, визначеного у Конвенції. Серед таких справ є наступні: Яременко проти України, Кобец проти України, Ухан проти України, Соловійов та Зозуля проти України, Спинов проти України, Ісмаїлов проти України, Миханів проти України, Солдатенко проти України [3]. Аналізуючи весь перелік зазначених справ, можна говорити про порушення працівниками міліції відносно громадян положень ст. 127 КК України та Конвенції проти катування та іншого жорстокого, нелюдського або таких, що принижують гідність, видів поводження і покарання, де суб'єктом злочину є уповноважена посадова особа.

Оскільки на теперішній час відсутній спеціальний суб'єкт – державна посадова особа чи інша особа, яка виступає як офіційна, то можна говорити про зменшення відповідальності спеціальних суб'єктів за вчинення катування та зрівняння їх відповідальності із загальним суб'єктом у випадку вчинення катування.

Говорячи про можливість включення такої кваліфікуючої ознаки катування як спеціальний суб'єкт злочину, виникає питання

про скасування ст. 373 КК України «Примушування давати показання», оскільки ст. 127 КК України повністю охоплює склад злочину попередньо вказаної статті. Проте виключати ст. 373 КК України не доцільно, а у випадку, коли цілі застосування насильства при катуванні – отримати від потерпілого або іншої особи відомості чи визнання та при вчиненні злочину, передбаченого ст. 373 КК України – примусити давати показання при допиті, фактично співпадають, їх розмежувальною ознакою є характер насильства [4, с. 6].

Кваліфікувати діяння за ч. 2 ст. 373 або ч. 2 ст. 365 КК України можна лише за відсутності ознак катування, тому, якщо службова особа застосовує не просто насильство, а катує потерпілого, то її дії вже не можна кваліфікувати за ч. 2 ст. 365 чи ч. 2 ст. 373 КК України, а через відсутність кваліфікуючої ознаки «вчинення катування службовою особою» у ч. 2 ст. 127 КК України залишається застосовувати тільки ч. 1 ст. 127 КК України, санкція якої передбачає покарання у вигляді позбавлення волі на строк лише від двох до п'яти років.

При призначенні покарання за ч. 1. ст. 127 КК України суд згідно зі ст. 75 КК України може прийняти рішення про звільнення від відбування покарання з випробуванням, що у свою чергу, тягне негативне ставлення суспільства до посадовців у зв'язку з їх несправедливою караністю за вчинене суспільно небезпечне діяння та втрату довіри населення у силу закону.

Отже, враховуючи вищевикладене, пропонуємо привести у відповідність положення ст. 127 КК України до Конвенції проти катування та іншого жорстокого, нелюдського або такого, що принижує гідність, видів поводження і покарання та викласти диспозицію ст. 127 КК України в наступній редакції: катування, тобто умисне заподіяння сильного фізичного болю або фізичного чи морального страждання шляхом нанесення побоїв, мучення або інших насильницьких дій з метою примусити будь-яку особу вчинити дії, що суперечать її волі, у тому числі отримати від неї або іншої особи відомості чи визнання, або з метою покарати її чи іншу особу за дії, скоєні нею або іншою особою чи у скоєнні яких вона або інша особа підозрюється, а також з метою залякування чи дискримінації її або інших осіб. Крім того, передбачити ще одну кваліфікуючу ознаку, доповнивши ст. 127 КК України частиною третьою: дії, передбачені частиною першою або другою цієї статті, якщо вони вчинені державними посадовими особами чи іншими особами, які виступають як офіційні, чи з їх підбурювання, чи з їх відома, чи за їх мовчазної згоди, - караються позбавленням волі на строк від десяти до п'ятнадцяти років.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Конвенція проти катувань та інших жорстоких, нелюдських або таких, що принижують гідність, видів поводження і покарання з внесеними поправками від 08.09.1992 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/995_085.
2. Кримінальний кодекс України від 5 квітня 2001 року // Відомості Верховної Ради України. – 2001. – № 25-26. – Ст. 131.
3. Рішення щодо України, винесені Європейським судом з прав людини / [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://sc.gov.ua/ua/rishennja_cshodo_ukrajini_vineseni_jevropejskim_sudom_z_prav_ljudini.html.
4. Михайленко Д.Г. Кримінально-правова характеристика катування / Д.Г. Михайленко // Часопис Академії адвокатури України. – 2011. – № 13 (4). – С. 1-9.

=====

Погосян Левон Ашотович,

курсант 3-го курсу факультету з підготовки фахівців для підрозділів
слідства

Харківського національного університету внутрішніх справ
Науковий керівник: **Фіалка Михайло Ігорович**, доцент кафедри
кримінального права та кримінології факультету підготовки фахівців
для підрозділів слідства Харківського національного університе-
ту внутрішніх справ, кандидат юридичних наук, доцент

КЛАСИФІКАЦІЯ КІБЕРЗЛОЧИНЦІВ ЯК ЗАСІБ ЗАХИСТУ ОСОБИСТИХ ПРАВ І СВОБОД ЛЮДИНИ ТА ГРОМАДЯНИНА

З підвищенням технічного рівня розвитку людства з'явилися нові види злочинів. Одним з них є комп'ютерні злочини. Сучасне життя доводить, що суспільно небезпечні діяння вчинені у сфері використання комп'ютерної техніки несуть не меншу небезпеку ніж пограбування чи розбій, а в деяких випадках навіть ще більшу. Особи, що вчинюють дані діяння, мають можливість одним натиском на клавіатурі порушити інформаційну безпеку держави, посягнути на загальні принципи існування суспільства або зазіхнути на особисті права і свободи людини та громадянина.

Враховуючи вищезазначене, ефективний захист цих прав і свобод можливий тільки при умові організації якісної протидії зло-

чинній діяльності осіб, що вчиняють злочини у сфері комп'ютерних технологій. При цьому, треба враховувати той факт, що дана діяльність не можлива без чіткого усвідомлення характеристики осіб, що вчиняють ці злочини. Це по-перше. По-друге, якісний склад так званих кіберзлочинців на сучасному етапі розвитку даного виду злочинності доволі різноманітний, що в свою чергу накладає певний відбиток на їх злочинну діяльність.

Тому метою нашого невеликого дослідження є здійснення класифікаційного аналізу загальної сукупності осіб, що вчиняють злочини у сфері використання комп'ютерних технологій (кіберзлочинців).

Починаючи аналіз даної проблеми, необхідно наголосити на тому, що ця категорія злочинів є ще досить мало вивченою, але над цією проблемою працювало багато вчених кримінологів такі, як І.М. Даньшин, О.Г. Кальман, В.В. Голіна, О.М. Джужа, А.И. Долгова, В.Н. Кудрявцев та інші. Ця тема є досить актуальною та потребує додаткового глибокого аналізу та пошуку методів виявлення, попередження і розкриття даної категорії злочинів, сприятиме на практиці формуванню, розробці і реалізації термінових ефективних заходів запобігання злочинами у сфері ЕОМ.

Перш ніж почати характеризувати особу кіберзлочинця треба відмітити важливу особливість, котра полягає у тому, що в електронну злочинність втягнуто досить велика кількість людей, починаючи від висококваліфікованих фахівців до звичайних користувачів. З точки зору інтелектуально-розумових здібностей то у більшості випадків вони мають технічну освіту.

Крім того, В.С. Цимбалюк наголошував на тому, що основною причиною або так би мовити мотивацією такої категорії злочинців є висока латентність комп'ютерних злочинів. Також, не менш важлива умова вступу на кримінальний шлях виступає саме внутрішнє переконання особи. При цьому, соціальна та економічна ситуація в країні також відіграють не останню роль у формуванні особи злочинця [1, с. 178].

Спочатку, ми вважаємо, що необхідно чітко визначитися з поняттям *комп'ютерного злочинця*. Комп'ютерний злочинець (кіберзлочинець), в нашому розумінні, – це фізична, осудна особа, яка вчинила суспільно небезпечні дії, які порушили кримінальний закон у кіберпросторі.

Кіберпростір – це інформаційне середовище, яке виникає (існує) за допомогою інформаційно-телекомунікаційних систем під час

взаємодії людей між собою, взаємодії інформаційно-телекомунікаційних систем та управління людьми цими системами [2, с. 216].

Класифікації кіберзлочинців мають різноманітний характер і відбуваються в наслідок того чи іншого критерій який застосовують дослідники цієї проблеми. Найбільш поширені критерії класифікації: за віком; за доступом до засобів комп'ютерної техніки; за мотивацією; за напрямком злочинної діяльності тощо.

Пропонуємо розглянути класифікацію кіберзлочинців за віковим критерієм:

1) до першої категорії відносяться особи, віком від 11 до 15 років. Зазвичай вони займаються злочинами з використанням телефонних мереж, кредитних карток та автоматів по видачі готівки;

2) до другої групи – особи віком від 17 до 25 років. До них відносяться хакери;

3) до третьої категорії відносяться особи віком від 30 до 45 років. Займаються злочинами переважно з корисливих цілей та шпигунства [3, с. 18].

Наступну класифікацію, а саме за доступом до засобів комп'ютерної техніки здійснив В.Б. Вехов, який умовно поділяє комп'ютерних злочинців на дві групи: внутрішні користувачі; зовнішні користувачі.

Де користувач – це суб'єкт, який звертається до інформаційної системи, або посередника за отриманням необхідної йому інформації і користується нею [4, с. 31].

Статистичне співвідношення різного роду мотивів при вчиненні комп'ютерних злочинів за оцінкою експертної комісії Інтерполу, таке: корисливі мотиви – 66%; політичні мотиви (тероризм, політичні акції) – 17%; з дослідницького інтересу – 7%; з хуліганських спонукань і пустощів – 5%; з помсти – 4% [5].

Розглядаючи характеристику особи злочинця, треба зазначити що є особливі категорії осіб, які мають спеціалізацію у відповідному виді злочину у сфері використання комп'ютерних технологій. Взявши за основний критерій віщезазначену категорію осіб, тобто спеціалізованих у якомусь напрямі порушення кримінального закону, можемо вивести ще одну класифікацію кіберзлочинців таких, як: хакери; кібертерористи; кібершпигуни; кібершахраї; кіберпірати та інші.

Хотілося б звернути увагу саме на хакерів, оскільки вони є найбільш кваліфікованими професіоналами у зломі систем та викра-

данні баз даних. Вони виявляють слабкі і сильні сторони комп'ютерних систем і використовують отримані знання, дані та іншу незаконно здобуту інформацію у своїх злочинних цілях, які, як зазначалося, в більшості випадків є корисними. Але цю ж незаконно отриману інформацію він може використати для захисту систем від злону, або навпаки, ламати їх. Звідси випливає що слово «хакер» поєднує в собі, принаймні, два значення: перше – має забарвлення негативного характеру, інше – нейтральне або навіть похвальне [6, с. 514].

Комп'ютерне піратство – є одним з яскравих прикладів порушення забезпечення прав і свобод громадян у сфері використання ЕОМ. Незаконне копіювання та розповсюдження програм – це основний вид діяльності, яким займаються пірати. У зв'язку зі створенням, правовою охороною (охорона авторських та інших прав) і використанням програм для ЕОМ, баз даних і полягає суспільна небезпечність шляхом завдання істотної шкоди праводіносинам. Також, воно завдає велику шкоду, а саме економічних збитків. Ще одним не менш небезпечним видом порушення основоположних прав і свобод людей і громадянина кіберзлочинцем є порушення таємниці електронних повідомлень, неправомірний доступ в автоматизовані системи підрахунку голосів, базу даних фінансових організацій, викрадання паспортних даних, і цей список не є вичерпним.

Як свідчить статистика й практика, комп'ютерні злочинці у своїй більшості не мають кримінального минулого. Значна частина з них здійснюється індивідуально. Сьогодні тенденція співучасті у групових посяганнях це підтверджують. Для прикладу наведемо звітну статистику МВС України про злочинність, за 2009 рік було 42 організованої групи та жодної злочинної організації, яка б спеціалізувалася у злочинах в сфері використання ЕОМ, а вже у 2010 році лише одне злочинне формування. Щодо громадянства злочинця, то в усіх 100% злочини вчинені громадянами України, причому 60% з них працездатні особи, які ніде не працюють і не навчаються. Ще однією цікавою особливістю цих злочинів є те, що відповідно до статистичних даних вони не вчиняються у стані алкогольного, наркотичного або іншої психотропної дії речовини та у стані сильного душевного хвилювання чи з необережності [7].

Підводячи підсумок викладеному вище, можливо наголосити на тому, що класифікація кіберзлочинців дає можливість більш ефективно протидіяти кіберзлочинності та захищати на відповідному рівні права і свободи громадян.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Цимбалюк В.С. Латентність комп'ютерної злочинності // Боротьба з організованою злочинністю і корупцією (теорія і практика). – 2001. – № 3. – С. 176-182.
2. Манжай О.В. Використання кіберпростору в оперативно-розшуковій діяльності / О.В. Манжай // Право і безпека. – Харків : Вид-во Харківського національного ун-ту внутр. справ, 2009. – № 4 (31) – С. 215-219.
3. Безпека комп'ютерних систем. Злочинність у сфері комп'ютерної інформації та її попередження / М.С. Вертузаєв, В.О. Голубєв, О.І. Котляревський, О.М. Юрченко; ред. : О.П. Снігер'єв; Запоріж. юрид. ін-т МВС України. – Запоріжжя : Павел, 1998. – 315 с.
4. Вехов В.Б. Компьютерные преступления: Способы совершения и раскрытия / Под ред. акад. Б.П. Смагоринского – М. : Право и Закон, 1996. – 182 с.
5. Голубев В.А. Криминалистическая характеристика субъектов преступной деятельности в сфере использования компьютерных технологий. [Електронний ресурс] – Режим доступу : www.crime-research.ru/library
6. Великий тлумачний словник сучасної української мови. 170 000 слів. / В.Т. Бусел. – К., Ірпінь: Перун, 2001. – 687 с.
7. Статистика МВС : Стан та структура злочинності в Україні [Електронний ресурс] / Міністерство внутрішніх справ України. – Режим доступу: <http://mvs.gov.ua/mvs/control/main/uk/index>. – Офіційний сайт Міністерства внутрішніх справ України.

=====

Полтава Катерина Олександрівна,

викладач Полтавського юридичного коледжу Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого, кандидат юридичних наук

ГЕНДЕРНИЙ АСПЕКТ У ДЕТЕРМІНАЦІЇ АВТОТРАНСПОРТНИХ ЗЛОЧИНІВ (ч. 2, 3 ст. 286 КК УКРАЇНИ)

Однією з найважливіших характеристик механізму детермінації автотранспортних злочинів, безумовно, є гендерний аспект, який розкриває роль і вплив учасників ДТП на розвиток злочинної події, з огляду їх належності до певної статі. Цей аспект проблеми в автотранспортних злочинах має неабияке змістовне навантаження, оскільки відомо, що чоловіки і жінки по-різному можуть реагувати і

діяти в однакових ситуаціях. До того ж гендерний аспект автотранспортних злочинів може висвітлити проблему, принаймні, у двох площинах: по-перше, у плані виявлення більшої або меншої винності жінок-водіїв, іншими словами, з позиції розкриття особливостей психологічного ставлення жінок до можливих своїх дій та їх наслідків, по-друге, з позиції частоти винної поведінки жінок порівняно з дорожньо-транспортними пригодами, які відбуваються з вини чоловіків, тобто наскільки часто вони стають жертвами ДТП.

Виходячи з цих двох методологічних передумов, на початку дослідження нами була висунута гіпотеза, що в цілому жінкам притаманне більш обережне ставлення до будь-яких соціальних цінностей. А тому вони значно рідше стають «ініціаторами» порушень на дорогах. Крім того, сфера експлуатації транспорту до недавнього часу належала переважно до чоловічого зайняття, через те, що ДТП за винною участю жінок відбуваються порівняно нечасто. Однак, на наш погляд, жінки стають жертвами ДТП дещо частіше, ніж чоловіки (хоча б унаслідок того, що в автотранспортному засобі вони частіше є пасажирами, ніж водіями). Аналіз судової практики дозволив перевірити висунуті положення цього гіпотетичного знання та отримати відповіді з приводу наведених вище позицій.

За результатами нашого дослідження у загальній масі винних водіїв жінок лише 2,2 %. До того ж нерідко винні – це жінки, які працюють водіями громадського транспорту, тобто йдеться про порушення правил дорожнього руху з боку професійних водіїв, хоча у спеціальній літературі зазначається, що останніми роками відмічається тенденція до зростання питомої ваги жінок серед водіїв, які вчиняють необережні злочини, за рахунок, головним чином, збільшення парку особистих автомобілів індивідуального користування [1, с. 473]. Тому, мабуть, не випадково, за даними авторів Курсу лекцій з кримінології (Ю. В. Александров, А. П. Гель, Г. С. Семаков, 2002 р.), питома вага жінок у загальній масі автотранспортних злочинців становить близько 10 % [2, с. 284]. Що ж стосується розподілу потерпілих за статевою ознакою, то під час ДТП, у тому числі пов'язаних із загибеллю людей або тяжким тілесним ушкодженням, так званий гендерний аспект не має настільки помітного значення, як це простежується у випадку із винними водіями. На підтвердження цієї тези наведемо відповідні дані МОЗ України (Таблиця 1).

Таблиця 1

Дані МОЗ України про розподіл постраждалих за ознакою статі від ДТП протягом 2011–2012 рр.

Стать	Такі, які вижили (%)			Такі, які померли (%)			Загальний масив
	питома вага в даної групи, %	питома вага в статевій групі, %	питома вага в загальному масиву, %	питома вага в даної групи, %	питома вага в статевій групі, %	питома вага в загальному масиву, %	питома вага в загальному масиву, %
Чоловіки	53,59	58,11	34,38	69,13	41,89	24,78	59,16
Жінки	46,41	72,90	29,77	30,87	27,10	11,07	40,84
Всього	100	–	64,15	100	–	35,85	100

Проте нами не виявлено жодного випадку знаходження жінки-водія у стані алкогольного сп'яніння, ризикованого перевищення швидкості, залишення місця події та ін. До того ж у нічний час не було відмічено жодного ДТП за участю жінки. Усе це призводить до того, що, попри тенденцію до збільшення жінок серед водіїв, у структурі контингенту учасників автотранспортних злочинів відмінності за ознакою статі відносно стабільні, оскільки це пов'язано з типовою психологією жінок-водіїв. Останні віддадуть перевагу зупинці автомобіля ніж збільшенню ризику аварійної обстановки; значно рідше керують транспортним засобом у стані сп'яніння; більш суворому дотриманню правил дорожнього руху [3, с. 473, 474]; жінки більш дисципліновані [4, с. 284]; значно рідше виявляють свідомі порушення правил дорожнього руху. Серед засуджених жінок-водіїв питома вага осіб, що вчинили злочин у стані сп'яніння, в 1,5 рази нижче, ніж серед чоловіків [5, с. 8].

Водночас наш висновок про поділ потерпілих від автотранспортних злочинів за статтю (із переважанням серед потерпілих жінок) не виправдався, оскільки дослідження довело, що чоловіки частіше стають жертвами ДТП (63,3 %), ніж жінки (36,7 %). Так само за даними В. А. Мисливого, серед потерпілих пішоходів чоловіки складають 60,8 %, а жінки – 39,2 %. При цьому наявність певної диспропорції у розподілі потерпілих, як зазначає вчений, не дає підстав

стверджувати про підвищену віктимність чоловіків [6, с. 32]. Однак не можна не відмітити, що останні частіше виявляють підвищену схильність до прояву невинуватого ризику в об'єктивно безпечних дорожніх ситуаціях.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Криминология : учебник ; под ред. В. Д. Малкова. – 2-е изд., перераб. и доп. – М. : Юстицинформ, 2006. – 528 с.
2. Криминологія : курс лекцій / Ю. В. Александров, А. П. Гель, Г. С. Семаков. – К. : МАУП, 2002. – 295 с.
3. Криминология : учебник ; под ред. В. Д. Малкова. – 2-е изд., перераб. и доп. – М. : Юстицинформ, 2006. – 528 с.
4. Криминологія : курс лекцій / Ю. В. Александров, А. П. Гель, Г.С. Семаков. – К. : МАУП, 2002. – 295 с.
5. Жулев В. И. Криминологические проблемы дорожно-транспортных происшествий : автореф. дис. на соиск. учен. степ. д-ра юрид. наук : 12.00.08 / В. И. Жулев. – М., 1982. – 23 с.
6. Мысливый В. А. Борьба органов внутренних дел с дорожно-транспортными преступлениями, связанными с причинением вреда переходам : учеб. пособ. / В. А. Мысливый. – Киев : НИИРИО Киев. ВШ МВД СССР, 1990. – 86 с.

=====

Пономарьова Тетяна Ігорівна,

здобувач кафедри кримінального права та криминології Донецького юридичного інституту МВС України

Науковий керівник: **Назимко Єгор Сергійович**, начальник ад'юнктури (аспірантури) Донецького юридичного інституту МВС України, кандидат юридичних наук, старший науковий співробітник

ЗВІЛЬНЕННЯ НЕПОВНОЛІТНІХ ВІД ПОКАРАННЯ ТА ЙОГО ВІДБУВАННЯ В УКРАЇНІ ТА ШВЕЙЦАРІЇ: ПОРІВНЯЛЬНИЙ АСПЕКТ

Із набранням чинності нового Кримінального кодексу України 2001 року (далі КК України), вітчизняне кримінальне законодавство було наділено безліччю новел, однією з яких став розділ, що регламентує основні положення кримінальної відповідальності неповнолітніх.

Свою позицію щодо злочинців, які не досягли загального віку, з якого може наставати кримінальна відповідальність, законодавець

виразив, по більшій мірі, конструюючи не ті норми, які регламентують порядок призначення покарання, а навпаки – звільнення від нього, включивши до КК достатньо широкий перелік видів звільнення неповнолітніх від покарання та його подальшого відбування.

Українське кримінальне законодавство має певні східні риси з законодавствами пострадянських країн (Грузії, Російської Федерації, Латвійської Республіки тощо), що, на нашу думку, зумовлено єдністю правових менталітетів. Однак у порівнянні положень з питань звільнення неповнолітніх від покарання європейських держав із Україною, існує різка відмінність. Однією з таких країн є Швейцарія.

З огляду на вищезазначене, вважаємо за доцільне зупинитися на цьому питанні більш детально, зробити спробу навести основні відмінності з питань звільнення неповнолітніх від покарання в Україні та Швейцарії, та надати пропозиції щодо вирішення дискусійних питань.

Однією з рис, яка відрізняє кримінальне законодавство України від швейцарського є те, що останнє виділяє три специфічні категорії суб'єктів кримінальної відповідальності: діти (від 7-ми до 15-ти років), підлітки (від 15-ти до 18 років) та молодь (від 18-ти до 25 років) [1, с.136].

Звільнення дитини від покарання регламентується ст.ст. 86 та 88 КК Швейцарії. Так, наприклад, ст. 86 вказує на те, що орган, який виконує покарання, скасовує призначені заходи, якщо досягнуті їх цілі, проте пізніше, після досягнення особою двадцятирічного віку, заслуховується керівництво наглядової установи. В ст. 88 зазначено, що орган, який приймає рішення, може відмовитися від дисциплінарного покарання, якщо відповідна міра вже прийнята або дитина була покарана, коли остання діяльно розкаюється, особливо, якщо це представляється можливим, відшкодувала шкоду власними силами, або якщо з часу вчинення діяння минуло три місяці [1, с. 137-138].

В Україні дитина у віці до 14 років звільняється від кримінальної відповідальності взагалі та покарання зокрема – априорі. Позиція українського законодавця, яка висловлюється у встановленні мінімальної межі відповідальності – 14 років, вірогідно зумовлюється психічною недієздатністю малолітніх осіб (дітей до 14 років). Це підтверджує Цивільний кодекс України, в якому у ч. 2 ст. 31 зазначено, що малолітня особа не несе відповідальності за завдану нею шкоду [3, с. 32], а у ст. 1178 цього ж Кодексу зазначено, що обов'язок відшкодування шкоди, завданої малолітньою особою покладається як на її батьків (усиновлювачів) або опікунів, осіб, які на правових

підставах здійснюють виховання малолітньої особи (якщо вони не доведуть, що шкода не є наслідком несумлінного здійснення або ухилення ними від здійснення виховання та нагляду за малолітньою особою), так і на навчальні заклади, заклади охорони здоров'я, заклади, які здійснюють функції опікунів, якщо під час завдання шкоди вона знаходилася у їх розпорядженні [3, с.665].

Таким чином, відповідальність за суспільно небезпечне діяння, вчинене особою, яка не досягла 14 років покладається здебільшого на батьків (опікунів, піклувальників), що регламентується ст.. 166 КК України, як за злісне невиконання обов'язків по догляду за дитиною або особою, щодо якої встановлена опіка чи піклування [2, с. 65].

Наступна категорія осіб – підлітки.

Ст. 94 КК Швейцарії зазначає що якщо підліток провів як мінімум один рік в одному або декількох установах, як мінімум два роки, і вважається, що мета покарання досягнута, то орган, який виконує покарання, після заслуховування керівництва установи може його умовно звільнити. Орган, який виконує покарання, може призначити випробувальний термін від шести місяців до трьох років. Він призначає звільненому охоронний нагляд. На підставі ст. 91 п. 1, абзац 3 підлітку можуть даватися вказівки. Якщо звільнений під час випробувального терміну діє всупереч одному з отриманих вказівок, незважаючи на офіційне попередження компетентного органу або іншим чином зловживає свободою, то орган, який виконує покарання, може попередити його, дати певні вказівки, повернути до установи або порушити клопотання про призначення іншого заходу перед органом, який приймає рішення. У необхідних випадках орган, який виконує покарання, продовжує випробувальний термін не більше ніж на три роки, але тільки до досягнення особою двадцятидворічного віку. Якщо умовно звільнений на підставі ст. 91 п. 2 спрямований у виховний будинок, випробувальний термін може бути продовжений до п'яти років, але тільки до досягнення особою двадцятип'ятирічного віку. Якщо звільнений добре поводиться до закінчення випробувального терміну, то він звільняється остаточно. Орган, який виконує покарання, анулює запис у реєстрі обліку судимості. Орган, який виконує покарання, скасовує інші заходи на підставі ст. 91 п. 1, оскільки вони досягли своїх цілей. Якщо вони не повністю досягли своїх цілей, то орган, який виконує покарання, може звільнити підлітка умовно. Йому можуть бути дані вказівки на підставі ст. 91 п. 1, абзац 3 і встановлений охоронний нагляд [1, с. 143].

Згідно ст. 98 КК Швейцарії, орган, який приймає рішення, може відмовитися від кожного заходу або дисциплінарного покарання, якщо відповідна міра вже прийнята, підліток діяльно розкаюється, особливо, якщо це представляється можливим, відшкодував шкоду власними силами, або якщо з часу вчинення діяння минув один рік [1, с. 149-150].

Український законодавець пропонує більш розширений перелік видів звільнення від покарання підлітків, передбачаючи не тільки умовне звільнення від покарання, а й звільнення від покарання із застосуванням примусових заходів виховного впливу.

Остання специфічна категорія осіб у кримінальному законодавстві Швейцарії – молодь.

Одразу хочемо зазначити, що КК України особу, яка вчинила злочини у віці від 16 років вважає повноцінним суб'єктом кримінальної відповідальності.

Швейцарське ж законодавство має свою, достатньо цікаву, точку зору з цього питання, яка висловлена у 5-й главі 4-го розділу, що регламентує відповідальність осіб з 18-ти до 25-ти років, так званої «молоді».

Так, звільнення молоді від покарання передбачене ст. 100 тер, яка вказує на те, що після закінчення мінімального терміну заходу тривалістю від одного року особу може бути умовно звільнено компетентним органом з призначенням випробувального терміну від одного до трьох років, якщо передбачається, що вона буде старанною в роботі і слухняною, і на волі буде добре поводитися. Відносно умовно звільненого встановлюється охоронний нагляд. Якщо звільнений під час випробувального терміну діє всупереч одному з отриманих вказівок, незважаючи на офіційне попередження компетентного органу, наполегливо порушує охоронний нагляд або іншим чином зловживає наданою йому довірою, то компетентний орган призначає повернення його в установу. У більш легких випадках може бути відмовлено у поверненні його до установи. Якщо особа засуджується за вчинення злочинного діяння, то може бути відмова від повернення її в установу. Загальна тривалість заходів ні в якому разі не може бути більше чотирьох років і скасовується компетентним органом пізніше, з досягненням особою тридцятирічного віку [1, с. 151].

Таким чином, норми Кримінального кодексу Швейцарії, які стосуються звільнення неповнолітніх від покарання є достатньо гнучкими та гуманними по відношенню до специфічної категорії злочин-

ців. Однак, на нашу думку, користуючись досвідом України, доцільним було б передбачити у кримінальному законодавстві Швейцарії звільнення від покарання із застосуванням заходів виховного характеру, із зазначенням переліку видів останнього, які б застосовувались до дитини або підлітка в залежності від тяжкості вчиненого ними діяння.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Уголовный кодекс Швейцарии / Научное редактирование, предисловие и перевод с немецкого канд. юрид. наук А.В. Серебренниковой – СПб Издательство «Юридический центр Пресс», 2002. – 350 с.
2. Кримінальний кодекс України: чинне законодавство із змінами та доповненнями на 20 вересня 2013 року: (Відповідає офіц. текстові) – К.: Алерта, 2013. – 184 с.
3. Цивільний кодекс України: Науково-практичний коментар. / За заг. ред. Є.О. Харитонова, О.І. Харитонової, Н.Ю. Голубевої. – 3-тє вид., перероб. та доп. – К.: Алерта; КНТ; ЦУЛ, 2010. – 752 с.

=====

Рибалка Катерина Петрівна,

студентка 3-го курсу Сумської філії Харківського національного університету внутрішніх справ

Науковий керівник: **Колесник Марина Олександрівна**, старший викладач кафедри юридичних дисциплін Сумської філії Харківського національного університету внутрішніх справ

КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВЕ СТАНОВИЩЕ ДИТИНИ: ЇЇ ЗАХИЩЕНІСТЬ ТА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ

Важливим завданням Української держави є захист прав дитини, у тому числі кримінально-правовими засобами, відповідно до міжнародних правових стандартів, закріплених Загальною декларацією прав людини, Міжнародним пактом про громадянські і політичні права, Міжнародним пактом про економічні, соціальні і культурні права, Конвенцією про права дитини та ін.

За законодавством України правовий статус дитини має особа до досягнення нею повноліття.

Належну оцінку дана проблема знайшла не лише у міжнародних актах, а й у працях таких фахівців як С. Киренко, І. Туркевич, І. Лисенко, О. Мойсеева, С. Коталейчук, В. Бойцова та ін. Їх висновки є підґрунтям для вивчення сфери кримінально-караних діянь проти

дитини і можливостей кримінального законодавства з її захисту, а також встановлення окремих його недоліків [2, с. 50].

Конституція України проголошує державний захист дитинства (ст. 51), рівноправність дітей незалежно від походження і від того, народжені вони у шлюбі чи поза ним (ст. 52); Закон України «Про громадянство України» закріплює право дитини на громадянство (ст. 7) [4].

Кримінальний кодекс України забезпечує захист прав і законних інтересів дитини шляхом застосування більш суворих санкцій до осіб, які вчинили злочин проти дитини – з одного боку, та встановлення особливостей кримінальної відповідальності і покарання осіб, які вчинили злочин до досягнення 18-річного віку – з іншого [1].

У Кримінальному кодексі України передбачені злочини проти новонародженої дитини (ст. 117; ч. 2 ст. 135; ст. 148); малолітніх (п. 2 ч. 2 ст. 115; ч. 1 ст. 135; ч. 2 ст. 136 та ін.); особи, яка не досягла статевої зрілості (ст. 155); дітей, які не досягли віку, з якого законодавством дозволяється працевлаштування (ст. 150); осіб, які не досягли 16-річного віку (ст. 156); неповнолітніх (ч. 3 ст. 120; ч. 3 ст. 130; ч. 2 ст. 133; ст. 137 та ін.); неповнолітніх або непрацевдатних дітей, що перебувають на утриманні батьків (ст. 164). Наведений перелік підтверджує, що належний правовий захист забезпечується не усім особам, які не досягли повноліття. Для усунення цього недоліку фахівці пропонують замінити терміни «малолітній», «неповнолітній» тощо на єдиний термін – «дитина» (за винятком лише тих статей, де такий поділ є доцільним [3].

Привілейоване становище неповнолітньої особи, яка вчинила злочин, закріплює розділ XV Кримінального кодексу України «Особливості кримінальної відповідальності та покарання неповнолітніх». Норми цього розділу: 1) встановлюють більш широкі, ніж щодо повнолітніх, умови звільнення від кримінальної відповідальності, зокрема із застосуванням примусових заходів виховного характеру; 2) містять обмеження щодо суворості видів і розмірів кримінальних покарань та інших заходів кримінально-правового характеру; 3) передбачають більш м'які вимоги (умови) для звільнення від кримінального покарання; 4) регламентують вимоги щодо погашення і зняття судимості неповнолітніх [4].

Разом з тим деякі норми Кримінального кодексу взагалі не передбачають особливого правового захисту дитини (ст.ст. 121, 122, 125, 126, 127, 129, 143).

Такі злочини як умисні тілесні ушкодження, побої і мордування, катування, погроза вбивством, порушення встановленого законом порядку трансплантації органів або тканин людини є особливо небезпечними для дитини, оскільки можуть зашкодити її нормальному фізичному розвитку, завдати фізичних чи моральних страждань, тому закон повинен встановлювати більш суворе покарання за вчинення таких діянь.

Недостатньо захищені кримінальним законом і майнові права дитини. Так, діти часто стають жертвами шахраїв, які шляхом обману чи зловживання довірою заволодівають їх майном, але ст. 190 КК України не передбачає відповідальності за шахрайство, вчинене щодо дитини [3].

Необхідно також звернути увагу на злочини щодо громадського порядку та моральності, у здійсненні яких беруть участь неповнолітні або якщо вони залучаються до даного виду злочинів (ст.ст. 301, 302, 304 КК України). На думку Уповноваженого з прав людини слід невідкладно внести зміни до кримінального законодавства України, зокрема, криміналізувати користування продукцією з використання дитячих образів у виготовленні порнографічної та еротичної продукції, а також запровадити кримінальну відповідальність за користування та володіння зазначеною продукцією, так званий грумінг – входження в довіру в Інтернеті до дитини з метою схиляння її до якого-небудь брутального поводження, у тому числі сексуального задоволення дорослої людини [5, с. 57].

Слід звернути увагу, що у змісті деяких статей кримінального закону закладений обмежений захист інтересів дітей через термінологічні особливості чинного законодавства, зокрема, відмінність категорій «малолітніх» та «неповнолітніх». Так, вищезгаданий п. 6 ч. 1 ст. 67 КК України, що передбачає в якості обтяжуючої покарання обставини «вчинення злочину щодо малолітнього», таким формулюванням залишає поза увагою неповнолітніх віком від 14 до 18 років. Однак, вони відповідно до законодавства теж мають статус дітей і злочини проти них так само несуть підвищену небезпеку, завдають шкоди їх фізичному та психічному розвитку, і відповідно до міжнародних та національних документів такі особи також мають право на посилений захист [2, с. 52].

Особливої уваги потребує питання про відповідальність неповнолітніх. У ч. 2 ст. 22 КК України міститься вичерпний перелік злочинів, за вчинення яких кримінальній відповідальності підлягають особи віком від 14 до 16 років, при цьому «Кримінальний кодекс

виключає можливість притягнення до кримінальної відповідальності, починаючи з 14 років, за злочини, вчинені з необережності, тому що відсутність життєвого досвіду і особливості розвитку мислення не дозволяють підліткам передбачити однакові з дорослими особами заходи перестороги» [3].

В. Мороз, однак, вважає, що «вже відносно підлітків 11-13 років можна говорити про можливість усвідомлення ними шкоди деяких насильницьких злочинів, зокрема умисного вбивства, зґвалтування, заподіяння тяжких тілесних ушкоджень. Йдеться не про складні для розуміння вчинки, а про норми, які відомі їм ще з дитинства і пов'язані з повсякденним життям, найпростішими відносинами між людьми». Відповідно, до особи, яка не досягла віку, з якого може наставати кримінальна відповідальність, і вчинила суспільно небезпечне діяння, що підпадає під ознаки діяння, передбаченого Особливою частиною кодексу, суд також може застосувати примусові заходи виховного характеру (ч. 2 ст. 97 КК України). Це стосується осіб, яким виповнилося 11 років, і які за своїм розумовим розвитком здатні усвідомлювати свої дії та керувати ними [4]. Питання перегляду окремих норм Кримінального кодексу щодо застосування покарання дитини за вчинення злочинів у віці 11-13 років має своє місце. Адже у нас час розвиток дитини весь час прискорює свій темп.

Отже, Кримінальний кодекс України з одного боку захищає права та інтереси дитини, встановлює привілейоване становище щодо відповідальності і покарання неповнолітніх за вчинення злочинів, а з іншого боку потребує реформації та удосконалення деяких статей, криміналізації окремих суспільно небезпечних діянь проти дитини та з використанням дитини.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Кримінальний кодекс України від 5 квітня 2001 року // Відомості Верховної Ради України. – 2001. – № 25-26. – Ст. 131.
2. Сторчак Н.А. Питання кримінально-правового захисту інтересів дітей за чинним законодавством України / Н.А. Сторчак // Правові проблеми державотворення і захисту прав людини в Україні : [Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції, м. Харків, 23-24 лютого 2011 року]. – Харків : ГО «Асоціація аспірантів-юристів», 2011. – Т. 4. – С. 50-52.
3. Проць О.Є. Захист прав дитини у Кримінальному кодексі України: проблемні питання / О.Є. Проць // [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://dspace.uabs.edu.ua/jspui/bitstream/123456789/3083/1/71.p>.

4. Проблеми кримінально-правового захисту прав неповнолітніх / [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://lepetiha.just.ks.ua/problemi-kriminalno-pravovogo-zahistu-prav-nerovnovolitnih.html>.
 5. Стан дотримання та захисту прав дитини в Україні / [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.ombudsman.gov.ua/ru/images/stories/07022011/S_Dopovid_4.pdf.
- =====

Русаков Андрій Вікторович,

курсант 3-го курсу факультету підготовки фахівців для підрозділів
слідства Харківського національного університету внутрішніх справ,

Зеленохатов Ілля Едуардович,

курсант 3-го курсу факультету підготовки фахівців для підрозділів
слідства Харківського національного університету внутрішніх справ,
Науковий керівник: **Байлов Антон Володимирович**, доцент кафедри
кримінального права та кримінології факультету підготовки фахівців
для підрозділів слідства Харківського національного університе-
ту внутрішніх справ, кандидат юридичних наук, доцент

**ІНСТИТУТ РЕСТИТУЦІЇ ЯК ЕФЕКТИВНИЙ ЗАСІБ
КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ОХОРОНИ
ОСОБИСТИХ ПРАВ І СВОБОД ЛЮДИНИ
ТА ГРОМАДЯНИНА**

Факт соціальної неефективності покарання досить великий і змушує нас знаходити шляхи його вдосконалення, переміщення акцентів на використання нових засобів кримінально-правового впливу. За своїм характером ці засоби покликанні сприяти відновленню прав потерпілого, створювати для осмислення правопорушником наслідків вчиненого діяння й, зрештою, виконувати своє головне завдання – забезпечувати охорону прав та законних інтересів громадян. Тому тільки шляхом реформування інституту покарання в Україні можна забезпечити кримінально-правовий захист передбачених конституційних прав та свобод людини й громадянина. [З.с. 8]

У кримінально-правовому законодавстві України загальна мета покарання визначена в частинах 2 і 3 ст. 50 Кримінального кодексу України. Проте, беручи до уваги, що для кожного виду покарання мають бути визначені певні межі, оскільки вони різняться одне від одного за змістом як засоби досягнення конкретних за-

вданы. Інститут відновлення прав потерпілого, виходячи із змісту ст. 50 КК України, не передбачений як мета покарання, що, з нашої точки зору, потребує певного аналізу щодо доцільності його закріплення на законодавчому рівні.

Для реалізації цієї мети необхідно закласти механізм відновлення в саме покарання, у процес його призначення судом та відбування винною особою. Одним із кримінально-правових заходів захисту прав осіб, які постраждали від злочину, є кримінально-правова реституція, тобто поновлення прав і законних інтересів потерпілого від злочину шляхом відшкодування обвинуваченим, підсудним чи засудженим завданої потерпілому матеріальної та моральної шкоди. [1, с. 7] Більш ґрунтовно приділяв увагу питанням кримінально-правової реституції у своєму дисертаційному дослідженні «Кримінально-правовий обов'язок відшкодування заподіяної злочином шкоди» фахівець у галузі кримінального права А.М. Бойко. Перш за все, правник проаналізував досвід зарубіжних держав, що, між іншим, дало йому змогу сформулювати слушні висновки про те, що кримінально-правовий обов'язок відшкодування заподіяної злочином шкоди: (а) за кримінальним законодавством різних держав використовують як вид покарання (основного чи додаткового), як умову для застосування умовного засудження та відстрочки виконання вироку; (б) є кримінально-правовим засобом впливу на засудженого; (в) може бути ефективним засобом покарання, але тільки щодо неповнолітніх.

Підтримуючи висновки, яких дійшов учений, слід підкреслити, що обов'язок відшкодувати заподіяну злочином шкоду за кримінальним законодавством України не передбачений як вид покарання, а може застосовуватися як вид заходу безпеки, але звертаємо увагу, що поняття «покарання» і «захід» суттєво різняться між собою. [3, с. 368-389, 599-605].

У кримінальному законодавстві відшкодування заподіяної злочином шкоди розглядають у двох аспектах: як добровільне та як примусове. Із цього випливають і різні правові наслідки. Добровільна кримінально-правова реституція може полягати у відверненні винним шкідливих наслідків вчиненого злочину (наприклад, повернення викраденого майна) та/або відшкодуванні завданих збитків. Що стосується інституту примусової кримінально-правової реституції, то в Україні він передбачений ст. 105 КК України, а саме: «Неповнолітній, який вчинив злочин невеликої або середньої тяжкості, може бути звільнений судом від покарання, якщо буде визнано, що

внаслідок щирого розкаяння та подальшої бездоганної поведінки він на момент постановлення вироку не потребує застосування покарання». У цьому разі суд може застосувати до неповнолітнього, який досяг п'ятнадцятирічного віку і має майно, кошти або заробіток, такий примусовий захід виховного характеру, як покладення обов'язку відшкодувати заподіяні майнові збитки. У інших випадках, коли необхідно було б застосувати примусову кримінально-правову реституцію, застосовуються норми, передбачені Цивільним кодексом України.

Чинне кримінальне законодавство не визначає кримінально-правовий статус потерпілої особи, а тому важко говорити про захист порушених прав та інтересів потерпілого в кримінально-правовому аспекті. Норми Особливої частини КК лише передбачають покарання до особи, яка вчинила злочин і визнана винною судом.

На відміну від кримінального законодавства України, у кримінальних кодексах держав континентальної Європи інститут реституції набуває різних форм. Наприклад, відповідно до ст. 46 КК Польщі обов'язок відшкодувати шкоду відносить до кримінально-правових заходів (за аналогією до нашого законодавства – це «щось середнє» між адміністративним стягненням і покаранням). А у ст. 124 КК Іспанії визначено, що особа, яка підлягає кримінальній відповідальності, паралельно відшкодовує завдану вчиненням злочину шкоду згідно з цивільним та цивільно-процесуальним законодавством. Відповідно до глави III Книги 4 КК Бельгії (ст.ст. 44-50) не враховується стягнення шкоди й відшкодування збитків, завданих потерпілому при призначенні покарання. [2. с. 64]

Отже, вбачаємо, що норми міжнародного права, а також кримінальні законодавства вищезазначених країн по-різному вирішують питання існування інституту реституції на законодавчому рівні. Сама по собі кримінально-правова реституція (у виді примусового відшкодування завданої злочином майнової шкоди потерпілому, а також примусового відшкодування моральної шкоди), на нашу думку, не повинна належати ані до покарань, ані до заходів безпеки, оскільки є особливим кримінально-правовим інститутом.

Підсумовуючи викладене, можна зробити висновок, що реституція зможе надати відновлюючий характер вітчизняному законодавству, яке стане більш ефективним засобом кримінально-правового забезпечення охорони особистих прав і свобод людини та громадянина. У зв'язку з чим пропонуємо внести зміни в ч. 2 ст. 50 КК України положення, яке б визнавало, що покарання має на меті не

тільки кару, виправлення засуджених, (загальну та спеціальну превенцію), а ще й поновлення прав і законних інтересів потерпілого від злочину шляхом відшкодування завданої йому шкоди.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Бойко А. М. Кримінально-правовий обов'язок відшкодування заподіяної шкоди : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.08 «кримінальне право та криминологія» / А. М. Бойко – Київ. 1995. – 24 с.
2. Назимко Є.С., Карпушева І.Ю. Пенальна політика України: поняття, зміст та тенденції розвитку: монографія [попереднє слово та загальна редакція заслуженого юриста України, проф. В.П. Філонова] / Є.С. Назимко, І.Ю. Карпушева. – Донецьк: «ВІК», 2009. – 212с.
3. Хавронюк М.І. Кримінальне законодавство України та інших держав континентальної Європи: порівняльний аналіз, проблеми гармонізації. / М.І. Хавронюк. – К.: Юрисконсульт, 2006. – 1048 с

=====

Садикова Яна Михайлівна,

доцент кафедри юридичних дисциплін Сумської філії Харківського національного університету внутрішніх справ, кандидат юридичних наук

ДО ПИТАННЯ ПРО ВИЗНАЧЕННЯ РОЗМІРУ ШКОДИ У РАЗІ ВЧИНЕННЯ ЗЛОЧИНУ, ПЕРЕДБАЧЕНОГО СТ. 176 КК УКРАЇНИ

Інтелектуальна власність визнана рушійною силою зростання економічного добробуту держави та її населення. В Україні існують певні проблеми і недоліки функціонування системи права інтелектуальної власності, що істотно позначилося на розвитку національного науково-технічного і загалом творчого потенціалу, які стримують становлення нової інноваційної моделі розвитку України. Причому, це зокрема стосується системи захисту прав інтелектуальної власності, яка знаходиться на стадії реформування. Питання про відшкодування шкоди, заподіяної внаслідок вчинення злочину, передбаченого ст. 176 КК України, є одним з актуальних та нагальних. Особливого звучання така проблема набуває у разі заявлення вимоги про відшкодування шкоди у кримінальному процесі.

Підходи до визначення розміру понесених збитків, які використовуються оцінювачами, судовими експертами та приватними організаціями, можна класифікувати наступним чином: підхід «ціна

на кількість» (метод «за ціною ліцензійної продукції на кількість контрафакту», метод «за ціною контрафакту на його кількість»), оціночні підходи (ринковий (метод вартості «до і після» порушення); дохідний (метод «якби не порушення»); витратний (метод фактичних витрат/витрат упущених можливостей)), альтернативні або змішані підходи (метод «за долею ринку» встановлених ліцензійних та контрафактних примірників, метод «BSA-IDC» за середньозваженою ціною ліцензійних примірників; методи, котрі враховують ряд коефіцієнтів (тип сегменту ринку, ступінь насичення ринку, вплив на ділову репутацію) [1].

Судова практика не виробила однозначного підходу до обрахування розміру збитків у справах про порушення суміжних прав. Суди різної спеціалізації по-різному підходять до вирішення цього питання.

Так, у кримінальних справах про притягнення до відповідальності за ст. 176 КК України матеріальна шкода, як правило, визначається шляхом обрахування вартості ліцензованого примірника фонограми на кількість контрафактних примірників. Так, вироком Костопільського районного суду Рівненської області було притягнуто до кримінальної відповідальності за ч. 3 ст. 176 КК України та частково задоволено позов про відшкодування компенсації за порушення авторських та суміжних прав. Суд дійшов висновку про те, що оскільки при здійсненні калькуляції суми завданої шкоди цивільним позивачем враховувався розмір ПДВ, що на думку суду не повинно відображатися при відшкодуванні упущеної вигоди відповідно до Закону України «Про авторське право і суміжні права», то позов підлягає задоволенню частково [2].

Верховним Судом України роз'яснено, що у визначенні розміру збитків у частині упущеної вигоди судам слід виходити з показників, які звичайно характеризують доходи суб'єкта авторського права і (або) суміжних прав. При вирішенні відповідних спорів слід мати на увазі положення абзацу другою частини третьої ст. 22 ЦК України, згідно з яким якщо особа, яка порушила право, одержала у зв'язку з цим доходи, то розмір упущеної вигоди, що має відшкодуватися особі, право якої порушено, не може бути меншим від доходів, одержаних особою, яка порушила право [3]. Важливу роль в цьому відіграє розуміння того, про які доходи йде мова: чи про всі доходи, які отримала особа, яка порушила право, чи про доходи, які особа одержала у зв'язку з неправомірним використанням об'єкту суміжних прав.

Задовольняючи цивільні позови у кримінальному процесі, суди при обрахуванні збитків, як правило, використовують «розрахунковий метод доказування». Показниками, які «звичайно характеризують доходи суб'єкта авторського права і (або) суміжних прав», є заявлена правовласниками вартість прав на об'єкти, що були використані порушником. Так, Зарічним судом м. Суми позов було визнано обґрунтованим і таким що підлягає задоволенню, оскільки злочинними діями підсудного власнику виключних авторських прав на програму завдано майнову шкоду на суму 123 120 грн. При цьому у вирокі зазначалося, що мінімальна ціна ліцензії (рекомендована виробником) для використання програмного продукту AutoCAD Architecture 2012 SPI становить 3000 євро (у гривневому еквіваленті 32400 грн); AutoCAD MEP 2011 RU становить 3000 євро (у гривневому еквіваленті 32400 грн); AutoCAD 2011 становить 2520 євро (у гривневому еквіваленті 27216 грн); AutoCAD Mechanical 2012 становить 2880 євро (у гривневому еквіваленті 31104 грн.) (а.с. 87-88), що вбачається з повідомлення правовласника [4]. Такий підхід вбачається ефективним за умови, що підтверджується, що заявлена правовласниками вартість прав на об'єкти, що були використані, має звичайний характер, не є встановленою саме для справи.

Взагалі існує три форми відшкодування майнової шкоди, завданої порушенням прав інтелектуальної власності: по-перше, стягнення реального розміру спричиненої шкоди (відшкодування збитків, включаючи упущену вигоду), по-друге, стягнення доходу, отриманого порушником внаслідок порушення ним авторського права (непряме відношення до розміру шкоди), по-третє, стягнення компенсації (незалежна від розміру спричиненої шкоди) [5, с. 48].

Слід акцентувати увагу на тому, що подекуди суди не розмежовують такі форми відшкодування майнової шкоди як відшкодування збитків та стягнення одноразової компенсації. Прикладом може стати вирок Костопільського районного суду Рівненської області у кримінальній справі про порушення суміжних прав, в якій було заявлено цивільний позов про відшкодування майнової шкоди (упущеної вигоди), обрахованої розрахунковим методом за ціною ліцензійної продукції на кількість контрафакту. Суд зазначив у вирокі, що «розмір компенсації визначається судом у межах заявлених вимог у залежності від характеру порушення, ступеня вини відповідача та інших обставин. З огляду на зазначене та виходячи з матеріалів справи, суд вважає, що позов слід задовольнити частково, на суму 5000 грн.» [2]. Як вбачається, суд застосовуючи положення про

компенсацію як однієї з форм відшкодування шкоди за порушення суміжних прав, визначив розмір збитків (упущеної вигоди). Дійсно, суд може зменшити розмір збитків, які підлягають відшкодуванню, але з підстав, передбачених нормами цивільного права, які регулюють порядок обрахування саме збитків, а не компенсації.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Максимов С.Й., Поліщук І.Ю. Підходи та методи визначення розміру збитків внаслідок порушення авторських прав на комп'ютерні програми [Електронний ресурс] / С.Й. Максимов, І.Ю. Поліщук. – Режим доступу: http://www.intelect.org.ua/sites/default/files/statya_maksimov_polishchuk.pdf.
2. Справа № 1-32/12 Костопільського районного суду Рівненської області / Єдиний державний реєстр судових рішень [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/28568690>.
3. Про застосування судами норм законодавства у справах про захист авторського права і суміжних прав [Електронний ресурс] : постанова Пленуму Верховного Суду України № 5 від 4 червня 2010 року. – Режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=v0005700-10&p=1320253041828292>.
4. Справа № 1805/3968/2012 Зарічного районного суду м. Суми / Єдиний державний реєстр судових рішень [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://reyestr.court.gov.ua/Review/23815388>.
5. Мэргс П.Б., Сергеев А.П. Интеллектуальная собственность [Текст] / П.Б. Мэргс, А.П. Сергеев / [пер. с англ. Л.А. Нежинская]. – М. : Юристь, 2000. – 400 с.

=====

Семенов Ігор Володимирович,

аспірант Харківського національного університету внутрішніх справ
Науковий керівник: Житний Олександр Олександрович, професор кафедри кримінального права та кримінології факультету підготовки фахівців для підрозділів слідства Харківського національного університету внутрішніх справ, доктор юридичних наук, професор

ДЕЯКІ ПРОБЛЕМИ ВИЗНАЧЕННЯ ЗМІСТУ ПІДСТАВ КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА ПОРУШЕННЯ ПРАВ НЕПОВНОЛІТНІХ ТА НЕПРАЦЕЗДАТНИХ ОСІБ НА УТРИМАННЯ

Створення в державі умов для оптимального розвитку сімейних відносин, охорони дитинства, батьківства, материнства є однією

з заборук зміцнення гуманістичних ідеалів української нації. Піклування про членів родини, і перш за все про неповнолітніх та непрацездатних осіб як найбільш вразливої групи суб'єктів сімейних правовідносин, – моральний і правовий обов'язок громадян України. Численні випадки його невиконання (зокрема, ухилення від утримання дітей, від сплати аліментів дітям чи батькам) свідчать про порушення передбаченого в ч. 2 ст. 51 Конституції України права непрацездатних або неповнолітніх осіб на підтримку з боку близьких. Така антисупільна поведінка посягає й на гарантоване ст. 48 Основного закону держави право особи на достатній життєвий рівень, що включає достатнє харчування, одяг, житло[1]. Від зазначених діянь страждають і відносини власності (адже потерпілий в такому випадку не отримує належних йому за законом майнових благ – грошових коштів, одягу, житла тощо). Таким чином, передбачені в статтях 164 та 165 Кримінального кодексу України (далі – КК) суспільно небезпечні діяння заподіюють шкоду низці особистих прав людини, гарантованих Конституцією України та основоположними міжнародно-правовими актами, негативно відбиваються на процесах розвитку громадянського суспільства та розбудови правової й соціальної держави. При цьому історичний досвід свідчить: без використання кримінально-правових санкцій поки що неможливо забезпечити ефективне запобігання найбільш небезпечним проявам порушень права людини на утримання. Зазначені обставини зумовлюють об'єктивну потребу у встановленні кримінальної відповідальності за тривале, злісне порушення прав неповнолітніх та непрацездатних осіб на утримання. Водночас, існує низка дискусійних питань у встановленні деяких ознак складів злочинів, передбачених ст.ст. 164 та 165 КК.

Особливістю механізму негативного впливу зазначених злочинів на об'єкти кримінально-правової охорони є заподіяння ними шкоди правам і законним інтересам неповнолітніх та (або) непрацездатних фізичних осіб. Тому в складах передбачених статтями 164 та 165 КК посягань потерпілий є обов'язковою ознакою. Слід вказати на деякі спірні аспекти її регламентації. Зокрема, зазначені норми визначають потерпілих у множині («дітей», «батьків»), що може призводити до висновків (звичайно ж, невірних), що закон не встановив кримінальної відповідальності за злісне ухилення від виконання аліментних зобов'язань або обов'язку з утримання дитини, якщо воно вчинене лише щодо одного потерпілого (того з батьків, хто досяг пенсійного віку, єдиної дитини в родині тощо). Очевидно, що

більш точно зміст кримінально-правової заборони можна передати вказівкою на потерпілого, сформульованою у однині. Наприклад, більш досконалою з точки зору визначення потерпілого виглядає диспозиція ст. 164 Кримінального закону Литви, в якій сказано: «той, хто ухилився від обов'язку утримувати за рішенням суду неповнолітнього або надавати засоби на його утримання, або надавати іншу матеріальну допомогу неповнолітньому...»[2, с. 264–265].

Подібне зауваження можна висловити й щодо способу вказівки в ст. 164 КК на суб'єкта злісного ухилення від утримання неповнолітніх або непрацездатних дітей як на «батьків». Уявляється, що таке формулювання суперечить одному з принципів кримінального права України – особистому характеру відповідальності, який полягає у тому, що лише особа, котра скоїла злочин, може нести за нього кримінальну відповідальність й підлягати покаранню[3, с. 16]. Завдяки цьому принципу колективна кримінальна відповідальність в законодавстві України не передбачається. Тому й в складі злочину не слід передбачати множину суб'єктів. Позитивним прикладом цьому може бути кримінальний закон Вірменії, в якому (ст. 173) ідеться про відповідальність за злісне ухилення родителя від утримання дитини[4]. Уявляється, що в ст. 164 КК також доцільно вказати про вчинення діяння будь-ким з батьків (батьком, матір'ю).

У врегульованих вітчизняним законодавством сімейних правовідносинах з приводу утримання фігурує значно ширше коло осіб, зобов'язаних надавати його членам родини, аніж суб'єктів, відповідальність яких за порушення обов'язків в межах даних правовідносин встановлює кримінальний закон у статтях 164, 165 КК. Ширшим є й коло осіб, які можуть претендувати на утримання. Так, суб'єктами злочинів, передбачених вказаними нормами, визнаються лише батьки, усиновителі (за ст. 164 КК), повнолітні діти, у т. ч. усиновлені (ст. 165 КК) [5, с. 416–417]. Водночас, у Сімейному Кодексі України (далі – СК) передбачено, що відносини утримання можуть виникати між: а) подружжям, а в деяких випадках і між чоловіком і жінкою, що не перебувають між собою в шлюбі, але впродовж тривалого часу проживали однією сім'єю (ст.ст. 75, 91 СК); б) батьками та дітьми (ст.ст. 180, 198, 202 СК); в) бабою, дідом та онуками (ст. 265 СК); г) онуками, правнуками та бабою, дідом, прабабою, прадідом (ст. 266 СК); д) братами та сестрами (ст. 267 СК); е) мачухою, вітчимою та малолітніми, неповнолітніми падчеркою, пасинком (ст.ст. 268, 270 СК); є) особами, в сім'ї яких утримувалась дитина та цією дитиною (ст. 269, 271 СК) [6, с. 50]. У зв'язку із цим заслуговують на підтримку наявні у сучас-

них наукових дослідженнях пропозиції щодо встановлення кримінальної відповідальності за злісне ухилення від надання встановлених рішенням суду коштів на утримання не лише непрацездатних батьків, але й одного із подружжя або особи, яка не перебувала в шлюбі, але протягом тривалого часу проживала з іншою особою однією сім'єю[7]. Таким чином може бути забезпечено кримінально-правовий захист права на утримання ширшого кола суб'єктів родинних відносин, що сприятиме охороні цього прав та покращить виконання функцій соціальної держави.

Окремої уваги потребує визначення ознак об'єктивної сторони аналізованих злочинів. У літературі досить поширеною є точка зору, згідно якої ухилення від сплати коштів на утримання дітей або непрацездатних батьків може бути виражене як у формі бездіяльності, при якій винний не виконує покладених на нього судом обов'язків, так і активної дії (коли особа змінює місце роботи, приховує доходи тощо) [8, с. 51]. Недоліком такої позиції є змішування або й ототожнення фізичного та соціального аспектів посягань на право особи щодо утримання. На нашу думку, ухилення від сплати аліментів дітям чи батькам (ст.ст. 164, 165 КК) не можуть бути вчинені дією, а передбачені в кримінальному законі як бездіяльність, яка може бути змішаною. При цьому ми спираємось на розуміння цієї специфіки діяння, яка запропонована М. І. Пановим. Змішану бездіяльність науковець розглядає як сполучення активної (дія) та пасивної поведінки, коли активні дії виступають в якості обставини (способу), що забезпечує здійснення бездіяльності[9, с. 18]. Вказана позиція дозволяє якнайкраще пояснити особливості змісту та уточнити характер суспільної небезпечності злочинного (злісного) ухилення від сплати встановлених рішенням суду коштів на утримання дітей (аліментів) та злісного ухилення від сплати встановлених рішенням суду коштів на утримання непрацездатних батьків. Якщо поведінка аліментно-зобов'язаного суб'єкта є бездіяльністю, що виражається лише у несплаті зазначених видів утримання, він несе відповідальність виключно згідно норм сімейного законодавства. Рівня небезпеки, який визначає її як злочин, поведінка неплатника аліментів набуває при поєднанні її з певним способом. Приблизний (орієнтовний, невичерпний) перелік таких способів законодавець надає у примітці до ст. 164 КК: «будь-які діяння боржника, спрямовані на невиконання рішення суду (приховування доходів, зміну місця проживання чи місця роботи без повідомлення державного виконавця тощо)». Цей висновок важливий з огляду на те, що бездіяльність є злочинною лише за

наявності певних умов (особа має обов'язок діяти певним чином й у конкретних умовах, що склалися, має реальну можливість діяти та виконати цей обов'язок) [3, с. 120]. Тому при кваліфікації будь-якої бездіяльності (в тому числі й ухилення від сплати аліментів дитині чи будь-кому з батьків) як злочину, встановлення відповідності поведінки особи сукупності зазначених критеріїв є обов'язковим.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Конституція України : прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 року // Відомості Верховної Ради України. – 1996. – № 30. – Ст. 141.
2. Уголовный закон Литовской республики. – СПб.: Юрид. центр Пресс, 2002. – 470 с.
3. Кримінальне право України: Загальна частина : підручник / Ю. В. Баулін, В. І. Борисов, Л. М. Кривоченко та ін. ; за ред. В. В. Сташиса, В. Я. Тація. – [4-ге вид., переробл. і допов.]. – Х. : Право, 2010. – 456 с.
4. Уголовный кодекс Республики Армения [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.parliament.am/legislation.php?sel=show&ID=1349&lang=rus>
5. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України / за ред. М. І. Мельника, М. І. Хавронюка. – К. : Юридична думка, 2008. – 1216 с.
6. Пасечник Н. Кто є утриманцем за сімейним законодавством? / Н. Пасечник // Юридичний журнал. – 2004. – № 7 (25). – С. 50–53.
7. Белова О. І. Кримінально-правова характеристика системи злочинів проти сім'ї та неповнолітніх: автореф. дис. на здобуття наук. ступ. канд. юрид. наук : спец. 12.00.08 «Кримінальне право та криминологія; кримінально-виконавче право» / О. І. Белова. – К., 2007. – 20 с.
8. Разумов С. Защитить семью и ребенка / С. Разумов // Человек и закон. – 1998. – № 6. – С. 47–52.
9. Панов Н.И. Способ совершения преступления и уголовная ответственность / Н. И. Панов. – Х. : «Вища школа», 1982. – 161 с.

=====

Соловйова Людмила Михайлівна,

старший викладач кафедри юридичних дисциплін Сумської філії
Харківського національного університету внутрішніх справ

ДО ПИТАННЯ ПРО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ОСНОВНИХ ПРАВ ЛЮДИНИ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ УКРАЇНИ

За роки незалежності МВС не змінило успадковану від СРСР мілітаризовану модель діяльності. Процес підготовки особового

складу, відповідно, в якості пріоритетів залишає зразки поведінки, притаманні більш військовим, аніж поліцейським підрозділам. Найбільш наочно це проявилось під час подій Євромайдану, коли силовими акціями спецпідрозділів міліції та внутрішніх військ були незаконно спричинені тілесні ушкодження сотням учасників мирного зібрання та журналістам. У межах пострадянської мілітаризованої моделі МВС продовжувало культивувати образ монопольного «борця із злочинністю», успішність діяльності якого в цілому не залежала від підтримки населення, а ефективність роботи оцінювалась морально застарілою системою кількісних показників боротьби із злочинністю. У результаті лише протягом 2013 року МВС отримало близько 195 тисяч звернень громадян стосовно неправомірних дій правоохоронців – у середньому по одній скарзі на кожного атестованого працівника ОВС.

МВС у плануванні своєї діяльності залишається під суттєвим впливом політичних сил, що поглиблюється його хронічним недофінансуванням, коли цьому озброєному органу виконавчої влади надається лише 40 % від передбаченого законом бюджету. З поглибленням проблем фінансування усе більша частина діяльності міліції, замість виконання покладених на неї обов'язків, спрямовується на самозабезпечування й особисте збагачення керівників усіх рівнів шляхом протиправного позбавлення співгромадян власності, що їм належить. Забезпечення умов праці персоналу МВС залишається вкрай незадовільним. Це стосується відсутності необхідної кількості приміщень, оргтехніки та навіть меблів, відсутності практичного соціального захисту працівників, недосконалої системи оплати, коли майже 30 % зарплати підлеглих залежить від суб'єктивного ставлення до них керівника. Недоліки управління призводять до непропорційного функціонального навантаження, коли, наприклад, на одного дільничного інспектора в середньому припадає 3 тис. мешканців міста або 2,2 тис. жителів сільської місцевості. Вкоренилася невиправдана практика тривалості робочого дня понад 12 годин на добу, невикористання всіх вихідних днів у місяці для значної частини персоналу. Майже третина співробітників не відпочиває у вихідні дні.

Низку системних недоліків завершує відомча політика у сфері прозорості та підзвітності суспільству, де МВС в цілому вкрай повільно змінює закрито-упереджене ставлення до стосунків з громадськістю.

Враховуючи, що правоохоронні органи у сучасній Україні повинні бути насамперед сервісними службами, що допомагають суспільству влаштувати безпечний та законний добробут у власній країні, пропонується запровадити Стратегію розвитку органів внутрішніх справ, яка передбачає формування МВС України як інституту європейського зразку та формування поліції як основного виконавця щодо забезпечення безпеки населення [1]. Дотримання основних засад кримінального процесу дозволяє реалізувати ці завдання на практиці.

Чинний Кримінальний процесуальний кодекс гарантує право на повагу до людської гідності, прав і свобод кожної особи. Забороняється під час кримінального провадження піддавати особу катуванню, жорстокому, нелюдському або такому, що принижує її гідність, поводженню чи покаранню, вдаватися до погроз застосування такого поводження, утримувати особу у принизливих умовах, примушувати до дій, що принижують її гідність. Кожен має право захищати усіма засобами, що не заборонені законом, свою людську гідність, права, свободи та інтереси, порушені під час здійснення кримінального провадження [2].

У кримінальному процесуальному законі знайшли втілення положення Конституції України, згідно з якими людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю (ст. 3); ніхто не може бути підданий катуванню, жорстокому, нелюдському або такому, що принижує його гідність, поводженню чи покаранню (ст. 28); кожен має право будь-якими не забороненими законом засобами захищати свої права і свободи від порушень і протиправних посягань (ст. 55); кожен зобов'язаний неухильно додержуватися Конституції та законів України, не посягати на права і свободи, честь і гідність інших людей (ст. 68).

У той же час закон передбачає обов'язок органів і посадових осіб, які ведуть кримінальне провадження, вживати заходів до забезпечення поваги до людської гідності, прав і свобод одних учасників процесу від посягань інших.

Чинне законодавство не містить визначення поняття гідності. Традиційно під нею розуміють морально-етичну категорію, що означає повагу і самоповагу людської особистості, невід'ємну та невідчужувану властивість людини як вищої цінності, що належить їй від народження незалежно від того, як вона сама і довколишні люди сприймають і оцінюють її особу. З честю пов'язується позитивна

соціальна оцінка особи в очах оточуючих, яка ґрунтується на відповідності її діянь (поведінки) загальноприйнятим уявленням про добро і зло.

Права і свободи людини, про які йдеться у законі, – це певні можливості людини, необхідні для задоволення потреб її нормального існування та розвитку в конкретно-історичному соціумі, котрі об'єктивно зумовлюються досягнутим рівнем розвитку суспільства і мають бути загальними й рівними для всіх людей. Всі основні права людини, передбачені в розділі II Конституції України, є взаємозалежними, взаємопов'язаними і неподільними, але у кримінальному провадженні, беззаперечно, перш за все повинні бути забезпечені право на життя і здоров'я (ст.ст. 3, 27 Конституції України), на повагу до гідності (ст.ст. 3, 28 Конституції України), на свободу та особисту недоторканність (ст. 29 Конституції України), на недоторканність житла, таємницю листування, телефонних розмов, телеграфної та іншої кореспонденції (ст.ст. 30, 31 Конституції України), на невтручання в особисте і сімейне життя (ст. 32 Конституції України). Саме ці права є матеріальною основою та передумовою здійснення будь-яких інших прав.

У кримінальному провадженні неприпустимі будь-які прояви катування, жорстокого, нелюдського або такого, що принижує гідність особи, поводження чи покарання, погрози застосування такого поводження, утримування особи у принизливих умовах, примушування до дій, що принижують людську гідність.

У національному законодавстві термін «катування» визначений як умисне заподіяння сильного фізичного болю або фізичного чи морального страждання шляхом нанесення побоїв, мучення або інших насильницьких дій з метою примусити потерпілого чи іншу особу вчинити дії, що суперечать їх волі, у тому числі отримати від нього або іншої особи відомості чи визнання, або з метою покарати його чи іншу особу за дії, скоєні ним або іншою особою чи у скоєнні яких він або інша особа підозрюється, а також з метою залякування чи дискримінації його або інших осіб (ст. 127 КК України).

Термін «жорстокі, нелюдські чи такі, що принижують гідність, види поводження або покарання» повинен тлумачитися таким чином, щоб забезпечити, по можливості, найбільш широкий захист проти зловживань фізичного чи психологічного характеру, включаючи утримання затриманої чи ув'язненої особи в умовах, які позбавляють її, тимчасово або постійно, будь-якого з її природних почуттів: зору, слуху, просторової або часової орієнтації, та які можуть викли-

кати стрес, почуття жаху чи неспокою, здатні принизити чи образити її, зломити її фізичний чи моральний опір.

Жорстокими й такими, що ображають особисту гідність, необхідно вважати дії, які завдають особі особливого фізичного болю чи моральних страждань. Як зазначив Пленум Верховного Суду України у постанові від 26 грудня 2003 р. № 15 «Про судову практику у справах про перевищення влади або службових повноважень», «вони можуть полягати у протиправному застосуванні спеціальних засобів (наручники, гумові кийки, отруйні гази, водомети тощо), тривалому позбавленні людини їжі, води, тепла, залишенні її у шкідливих для здоров'я умовах, використанні вогню, електроструму, кислоти, лугу, радіоактивних речовин, отрути, а також у приниженні честі, гідності, заподіянні душевних переживань, глумління тощо».

Забезпечення поваги до людської гідності, прав і свобод кожної особи є однією із загальних засад кримінального судочинства, яка має втілення у положеннях, що стосуються окремих кримінальних процесуальних процедур. Зокрема, слідчий суддя, суд може прийняти рішення про здійснення кримінального провадження у закритому судовому засіданні у випадку необхідності запобігти розголошенню відомостей про особисте та сімейне життя чи обставин, які принижують гідність особи (п. 3 ч. 2 ст. 27 КПК України); отримання доказів внаслідок катування, жорстокого, нелюдського або такого, що принижує гідність особи, поводження або погрози застосування такого поводження тягне за собою визнання їх недопустимими (ч. 1, п. 2 ч. 2 ст. 87 КПК України); проведення слідчого експерименту допускається за умови, що при цьому не створюється небезпека для життя і здоров'я осіб, які беруть у ньому участь, чи оточуючих, не принижуються їхні честь і гідність, не завдається шкода (ч. 4 ст. 240 КПК України); при освідуванні не допускаються дії, які принижують честь і гідність особи або небезпечні для її здоров'я (ч. 4 ст. 241 КПК України); перед вирішенням питання про передачу засудженої особи для відбування покарання з України до іноземної держави остання має надати гарантії того, що засуджений не буде підданий катуванню або іншому жорстокому, нелюдському чи такому, що принижує гідність, поводженню чи покаранню (ч. 2 ст. 606 КПК України) тощо [3].

При здійсненні своїх функцій органи внутрішніх справ повинні діяти тільки на підставі закону, дотримуватись особистих прав громадян і не вчиняти довільних або протиправних дій. Це є основним принципом для правової держави й діяльності силових структур в умовах демократії. Забезпечене у такий спосіб верховенство

права в діяльності ОВС повинне фокусувати увагу не тільки на тому, що робиться, але й на тому, як це робиться.

Це також передбачає, що ті, хто створює, тлумачить або застосовує закон, самі йому підкоряються. Від персоналу органів внутрішніх справ очікується, тим самим, що він буде надавати приклад у слідуванні законам, застосування яких він забезпечує.

Враховуючи вищезазначене, сьогодні актуальне подальше наукове дослідження проблеми забезпечення поваги до людської гідності, прав і свобод кожної особи, її правового опосередкування і практичного використання в контексті формування правової держави та системи надійних правових гарантій прав і законних інтересів громадян.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Стратегія розвитку органів внутрішніх справ [Електронний ресурс] – Режим доступу : <http://helsinki.org.ua/index.php?id=1410945097>. – [Загол. з екрану]. – Мова укр.
2. Кримінальний процесуальний кодекс України від 13 квітня 2012 року – Відомості Верховної Ради України. – 2013. – № 9-10, № 11-12, № 13. – Ст. 88.
3. Тацій В.Я., Пшонка В.П., Портнов А.В. Кримінальний процесуальний кодекс України 2012 [Електронний ресурс] / В.Я. Тацій, В.П. Пшонка, А.В. Портнов // [Науково-практичний коментар]. – Т. 1. – Режим доступу : http://pidruchniki.com/1693080349181/pravo/povaga_lyudskoyi_gidnosti. – [Загол. з екрану]. – Мова укр.

=====

Танько Андрій Валерійович,

здобувач Харківського національного університету внутрішніх справ
Науковий керівник: Фіалка Михайло Ігорович, доцент кафедри кримінального права та кримінології факультету підготовки фахівців для підрозділів слідства Харківського національного університету внутрішніх справ, кандидат юридичних наук, доцент

ПОГРОЗА АБО НАСИЛЬСТВО ЩОДО ПРАЦІВНИКІВ ПРАВООХОРОННИХ ОРГАНІВ: ХАРАКТЕРИСТИКА ОБ'ЄКТА ПОСЯГАННЯ

Конституція України в ст. 27 гарантує кожній людині невід'ємне право на життя. При цьому, держава покладає на себе обов'язок захищати життя людини. Крім того, життя і здоров'я лю-

дини в Україні, відповідно до положень ст. 3 Конституції України, є найвищою соціальною цінністю [1]. Ми не дарма почали з цих слів, але ж Конституція України є основоположним законом всієї правової системи в нашій країні. Вищезазначене наголошує на тому, що всі інші законодавчі акти повинні базуватись на положеннях Конституції України і забезпечувати ті права і свободи які вона задекларувала. Все це не оминає і кримінальне законодавство нашої країни, а саме – Кримінальний кодекс України (далі – КК України).

Однією з кримінально-правових норм КК України, що ставить під охорону життя і здоров'я людини є ст. 345 КК України «Погроза або насильство щодо працівників правоохоронних органів». При цьому, потерпілою від суспільно небезпечних діянь що передбачені в цій кримінально-правовій нормі виступає особа правоохоронця.

Проблема здійснення правильної кваліфікації під час юридичної оцінки відповідного суспільно небезпечного діяння має велике значення в системі захисту основних прав і свобод людини і громадянина в українському суспільстві.

Виходячи з викладеного вище, метою наших тез є визначення змісту об'єкту складу злочину, що передбачений ст. 345 КК України, як обов'язкової ознаки, що встановлюється в процесі кваліфікації даного діяння.

Взагалі вчення про об'єкт злочину у кримінальному праві України є одним з головних і найбільш складних його питань. Об'єкт злочину займає найважливіше місце серед елементів, з яких складається склад злочину. Від визначення об'єкта злочину залежить правильність рішення про злочинність або не злочинність діяння, відмежування його від інших злочинів, кваліфікації та відповідальності суб'єкта, що вчинив це діяння.

Для дослідження кримінально-правової характеристики аналізованого злочину, звернемося, перш за все, до розгляду родового об'єкту злочинів, передбачених розділом XV Особливої частини КК України «Злочини проти авторитету органів державної влади, органів місцевого самоврядування та об'єднань громадян».

На нашу думку, на підставі аналізу назви XV розділу Особливої частини КК України можна зробити висновок, що вказані злочини посягають на суспільні відносини, що забезпечують нормальну діяльність органів державної влади, місцевого самоврядування, об'єднань громадян та авторитет у їх діяльності.

Авторитет, відповідно до юридичного словнику, – загально-визнане значення, вплив [2]. Нормальне функціонування вказаних

органів означає забезпечення їх діяльності відповідно до вимог чинного законодавства, тобто недопущення будь-якими суб'єктами порушень положень законів, постанов, розпоряджень, інших нормативно-правових актів та заснованих на них вимог компетентних органів та (або) їх представників.

Отже, на підставі вищевказаного, на нашу думку, родовим об'єктом злочинів, відповідальність за вчинення яких передбачена розділом XV Особливої частини КК України є суспільні відносини, що забезпечують авторитет та нормальну діяльність органів державної влади, місцевого самоврядування та об'єднань громадян.

Відносно безпосереднього об'єкта досліджуваного злочину необхідно зазначити наступне. Окремі автори в якості безпосереднього об'єкта виокремлюють суспільні правоохоронні відносини [3, с. 4]. З нашої точки зору, така позиція є доволі дискусійною, оскільки правоохоронні відносини стосуються не лише працівників правоохоронних органів, які є потерпілими при вчиненні аналізованого злочину, а й будь-яких фізичних осіб, суспільства та держави в цілому. Крім того, у зв'язку з тим, що автори не наводять визначення поняття «правоохоронні відносини», його тлумачення викликає певні труднощі.

Інші вчені вважають, що під безпосереднім об'єктом досліджуваного злочину необхідно розуміти суспільні відносини, що забезпечують право на життя [4, с. 413]. Ми вважаємо, що визначення саме таких суспільних відносин в якості безпосереднього об'єкту є вкрай не вірною позицією, оскільки вона суперечить законодавчому розміщенню аналізованої норми. Суспільні відносини, що забезпечують право на життя є безпосереднім об'єктом злочинів передбачених розділом II Особливої частини КК України «Злочини проти життя та здоров'я особи» и не можуть виступати в якості безпосереднього об'єкта злочинів передбачених розділом XV Особливої частини КК України «Злочини проти авторитету органів державної влади, органів місцевого самоврядування та об'єднань громадян».

Деякі автори визначають, що безпосереднім об'єктом, в ракурсі аналізу злочинів проти авторитету органів місцевого самоврядування, є суспільні відносини, що виникають у зв'язку із здійсненням представниками органів місцевого самоврядування делегованих їм законом повноважень [5, с. 20]. На наш погляд, визначення безпосереднього об'єкта у такий формі є не зовсім вдалим, оскільки виникає дискусійне питання, відносно того, які саме суспільні відносини можуть виникнути у зв'язку із здійсненням представниками органів

місцевого самоврядування делегованих їм законом повноважень та які саме повноваження повинні виконувати представники органів місцевого самоврядування, на підставі яких можуть виникнути вказані відносини.

На думку деяких авторів безпосереднім об'єктом досліджуваного злочину є нормальна робота та авторитет працівників правоохоронних органів [6, с. 452]. Вважаємо, що така позиція також може бути піддана певній критиці, оскільки викликає сумніви, що у разі зазіхання на здоров'я працівника правоохоронного органу або його близьких родичів заподіюється шкода саме авторитету цього працівника. Крім того, на наш погляд, не доцільним є визнання суспільних відносин у сфері авторитету працівника правоохоронного органу або нормальної його роботи у разі вчинення умисного вбивства вказаної особи.

На підставі вищевказаного, на нашу думку, безпосереднім об'єктом досліджуваного злочину є суспільні відносини, що забезпечують авторитет та нормальну діяльність всієї системи правоохоронних органів. В якості обґрунтування вказаного положення, на наш погляд, доцільно зазначити те, що при вчиненні посягання на окремого працівника правоохоронного органу або його близького родича, винна особа зазіхає не на окрему людину (працівника), а на існуючу систему органів, що покликані забезпечувати правопорядок у державі.

Крім того, необхідно наголосити на тому, що в межах безпосереднього об'єкту, аналізованого нами складу злочину, є ще і додатковий обов'язковий об'єкт. При цьому, суттєвих суперечностей стосовно цього питання серед науковців не існує. Ми також підтримуємо позицію вчених [3, с. 9], які в якості додаткового обов'язкового об'єкту даного злочину розглядають суспільні відносини у сфері забезпечення особистої недоторканості та здоров'я працівника правоохоронного органу та (або) його близьких родичів, та (або) відносини у сфері забезпечення недоторканості власності зазначених осіб.

Підводячи підсумок викладеному в межах нашого невеликого дослідження, можливо зазначити наступне: правильна кваліфікація суспільно небезпечного діяння пов'язаного з погрозою або насильством щодо працівників правоохоронних органів, а разом з тим і вірне тлумачення об'єкту даного складу злочину, дає можливість здійснювати ефективну охорону кримінально-правовими заходами основних прав і свобод людини та громадянина.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Конституція України : Закон України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80>
 2. Юридичний словник. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://ru.wiktionary.org/wiki/%E0%E2%F2%E2%EE%E2%F0%E2%F2%E5%F2>.
 3. Удод А.М. Кримінально-правова характеристика погрози або насильства щодо працівника правоохоронного органу (ст. 345 КК України): автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук: спец. 12.00.08 / А.М. Удод. – Х., 2013. – 16 с.
 4. Терентьев В.И. Уголовное право Украины. Особенная часть: конспект лекций / В.И. Терентьев. – Николаев : Изд-во “Дизайн и полиграфия”, 2007. – 564 с.
 5. Донченко О.І. Характеристика об’єкта злочинів проти авторитету органів місцевого самоврядування / О.І. Донченко // Південноукраїнський правничий часопис. – 2012. – № 4. – С. 17–21.
 6. Кримінальне право України. Особлива частина: підручник / [Ю.В. Александров, О.О. Дудоров, В.А. Клименко та ін.]: за ред. М.І. Мельника, В.А. Клименко. – К. : Юридична думка, 2004. – 656 с.
-

Чернякова Анастасія Василівна,

студентка 4-го курсу Сумської філії Харківського національного університету внутрішніх справ

Науковий керівник: **Колесник Марина Олександрівна**, старший викладач кафедри юридичних дисциплін Сумської філії Харківського національного університету внутрішніх справ

КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВА ХАРАКТЕРИСТИКА ЗЛОЧИНУ, ПЕРЕДБАЧЕНОГО СТ. 151 КРИМІНАЛЬНОГО КОДЕКСУ УКРАЇНИ «НЕЗАКОННЕ ПОМІЩЕННЯ В ПСИХІАТРИЧНИЙ ЗАКЛАД»

Згідно зі ст. 3 Конституції України людина, її життя і здоров’я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю. Враховуючи цю норму Основного закону, Кримінальний кодекс України включає розділ, що захищає від найбільш тяжких посягань на волю (свободу), честь та гідність особи. Серед інших злочинів цього розділу слід виділити такий як «Незаконне поміщення в психіатричний заклад» (ст. 151 КК Украї-

ни). Дана норма є спеціальною по відношенню до ст. 146 КК України «Незаконне позбавлення волі або викрадення людини». Оскільки злочини у психіатричній сфері є досить специфічними, визначаються високою латентністю і є зоною ризику порушення фундаментальних прав людини, то і виділення їх як спеціальної норми є доцільним.

Ситуація з хворими на психіку є досить складною в Україні. За кількістю психічних розладів громадян Україна вже котрий рік поспіль посідає перше місце в Європі. Таку невтішну інформацію оприлюднила Всесвітня Організація Охорони Здоров'я, за даними якої 1,2 мільйона українців страждають на психічні захворювання. А що, як не ці дані, свідчать про актуальність обраної теми.

Перш, ніж говорити про незаконне поміщення особи до психіатричного закладу, слід визначити, у яких випадках поміщення особи до психіатричного закладу є законними. Відповідно до Закону України «Про психіатричну допомогу» кожна особа вважається такою, яка не має психічного розладу, доки наявність такого розладу не буде встановлено на підставах та в порядку, передбачених цим Законом та іншими законами України [2]. Жодна людина не може бути поміщена у психіатричний заклад інакше, ніж відповідно до процедури, встановленої законом, у наступних випадках: 1) за рішенням суду в порядку виконання примусового заходу медичного характеру або для примусового лікування (ст.ст. 92-96 КК України); 2) за рішенням суду для лікування особи, визнаної хворою на наркоманію, яка ухиляється від добровільного лікування або продовжує після лікування вживати наркотичні засоби без призначення лікаря, та поведінка якої є небезпечною; 3) за висновком медико-експертної комісії для лікування у центрі медико-соціальної реабілітації неповнолітніх віком від 11 років, які вживають алкоголь чи наркотики; 4) для визначення психічного стану обвинуваченого (підозрюваного) за наявності у справі даних, які викликають сумніви щодо його осудності; 5) в порядку примусової госпіталізації осіб, хворих на психічні захворювання. В інших випадках поміщення людини в психіатричний заклад є незаконним [8, с. 385].

Проаналізувавши наукові погляди з цього питання, можна сказати, що думки вчених стосовно складу даного злочину не однозначні. Одні вважають, що основним безпосереднім об'єктом злочину «Незаконне поміщення в психіатричний заклад» є виключно і тільки особиста свобода людини, інші зазначають значно більший спектр об'єктів, говорячи про честь, гідність та недоторканність. Звертає на себе увагу і той факт, що в міжнародних документах та в Конституції

України йдеться про *свободу* людини, а в кримінальному законодавстві – про *волю* особи. Етимологічний аналіз цих слів дає підстави зробити висновок, що вони є по суті синонімами, а різняться лише певним відтінком. Згідно з Великим тлумачним словником сучасної української мови воля – одна з функцій людської психіки, яка полягає насамперед у владі над собою, керування своїми діями й свідомому регулюванні своєї поведінки; відсутність обмежень; свобода, незалежність. Свобода – відсутність політичного й економічного гноблення, утиску та обмежень; воля; перебування не під арештом, не ув'язненим, не в неволі тощо; життя, існування і т. ін. без залежності від кого-небудь, можливість діяти без перешкод і заборон у якій-небудь галузі. Як бачимо, слово «воля» визначається через відповідник «свобода» і навпаки [3, с. 172].

Потерпілим від злочину «Незаконне поміщення в психіатричний заклад» є тільки психічно здорова особа. Тобто, щоб встановити потерпілого саме у цьому складі злочину, необхідно обов'язково встановити відсутність підстав для поміщення такої особи до психіатричного закладу. А у разі поміщення такої особи в інший, не психіатричний заклад, можна говорити про склад злочину за ст. 146 КК України.

Відповідно до Закону України «Про психіатричну допомогу» психічні розлади – це розлади психічної діяльності, визнані такими згідно з чинною в Україні Міжнародною статистичною класифікацією хвороб, травм і причин смерті [2].

Суспільно небезпечне діяння виражається у поміщенні в психіатричний заклад завідомо психічно здорової особи на стаціонарне обстеження або лікування. Місцем, куди поміщається потерпілий, є стаціонарний психіатричний заклад. Це психоневрологічний, наркологічний чи інший спеціалізований заклад, центр, відділення тощо всіх форм власності, діяльність яких пов'язана з наданням психіатричної допомоги. Злочин вважається закінченим з моменту поміщення потерпілого в психіатричний заклад на стаціонарне обстеження або лікування [5, с. 83]. При цьому стаціонарна психіатрична допомога – це психіатрична допомога, що охоплює обстеження стану психічного здоров'я осіб на підставах та в порядку, передбачених Законом України «Про психіатричну допомогу» та іншими законами, діагностику психічних розладів, лікування, нагляд, догляд, медико-соціальну реабілітацію осіб, які страждають на психічні розлади, і надається в стаціонарних умовах понад 24 години підряд [6, с. 29].

Підстави для госпіталізації у психіатричний стаціонар визначені у ст. 14 Закону України «Про психіатричну допомогу» і є такі, за яких особа: 1) вчиняє чи виявляє реальні наміри вчинити дії, що становлять безпосередню небезпеку для неї чи оточуючих; 2) неспроможна самотійно задовольнити свої основні життєві потреби на рівні, який забезпечує її життєдіяльність [2].

Ст. 151 КК України передбачає відповідальність не за утримання особи у психіатричному закладі, а лише за поміщення її туди. Тому ще раз підкреслимо, що злочин вважається закінченим з моменту такого поміщення [8, с. 384].

Суб'єкт даного злочину спеціальний – це особа, до посадових обов'язків якої входить прийняття рішення про поміщення особи до психіатричного закладу чи щодо продовження терміну утримання в ньому, звернення з відповідною заявою до суду (лікар карети швидкої психіатричної допомоги, черговий лікар, лікар приймального відділення, лікар-психіатр, завідуючий відділенням, головний лікар). Дії осіб, які не є працівниками психіатричних закладів, кваліфікуються, при наявності в їх діяннях ознак злочину, як співучасть у незаконному поміщенні в психіатричний заклад. Винесення суддею рішення про незаконне поміщення в психіатричний заклад або продовження терміну утримання у такому закладі завідомо психічно здорової особи утворює склад злочину, передбаченого ст. 375 КК України [7].

Суб'єктивна сторона злочину характеризується прямим умислом. Ставлення винного до тяжких наслідків може характеризуватися тільки необережністю. При цьому мотиви можуть бути різними – бажання заволодіти майном потерпілого, отримати контроль над його власністю, позбавитися присутності людини, помста. Не впливаючи на кваліфікацію злочину, мотиви та мета дій винного повинні враховуватись при визначенні міри та меж кримінальної відповідальності [7].

Кваліфікованим видом розглядуваного злочину є поміщення у психіатричний заклад завідомо здорової особи, що спричинило тяжкі наслідки. Поняттям тяжкі наслідки у ч. 2 ст. 151 КК України охоплюється самопокалічення особи, внаслідок якого їй були спричинені середньої тяжкості чи тяжке тілесне ушкодження, її вбивство через необережність, спричинення їй великої матеріальної шкоди тощо [8, с. 385].

Доцільно звернути увагу на той факт, що законодавець передбачає доволі м'яке покарання за незаконне поміщення в психіат-

ричний заклад. Санкція ч. 1 ст. 151 КК України передбачає покарання у виді арешту на строк від трьох до шести місяців або обмеження волі на строк до двох років, або позбавлення волі на той самий строк, з позбавленням права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю на строк до трьох років. Санкція ч. 2 ст. 151 КК України передбачає покарання у виді позбавлення волі на строк від двох до п'яти років з позбавленням права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю на строк до трьох років. Натомість санкція статті за незаконне позбавлення волі є суворішою і передбачає обмеження волі на строк до трьох років або позбавлення волі на той самий строк. Кваліфікованими ч. 1 та 2 ст. 146 КК України передбачено покарання у виді обмеження волі на строк до п'яти років або позбавлення волі на той самий строк, та позбавлення волі на строк від п'яти до десяти років відповідно.

Як бачимо різниця є разючою. Чим зумовлена така позиція законодавця – незрозуміло. На наше переконання, суспільна небезпека незаконного поміщення в психіатричний заклад не менша, ніж незаконного позбавлення волі. При незаконному поміщенні в психіатричний заклад особа не тільки позбавляється конституційного права вільно обирати місце свого перебування, вона відчуває глибокі фізичні та моральні страждання. Оскільки примусове незаконне поміщення особи в психіатричний заклад викликає, як правило, з її сторони бурхливий протест, для її «заспокоєння» застосовуються психотропні засоби (галоперидол, мажептил та ін.), в яких не має необхідності, що спричиняє додаткові страждання і що, на думку самих же психіатрів, можна порівняти з катуванням [4, с. 69].

Отже, враховуючи вище сказане, можна зробити висновок, що даний злочин є досить специфічним, а його суспільна небезпечність – достатньо високою. Оскільки цей злочин посягає не лише на волю, честь та гідність особи, а й може створювати загрозу для таких найголовніших цінностей як життя та здоров'я особи, вважається доцільним посилити кримінальну відповідальність за незаконне поміщення в психіатричний заклад шляхом передбачення у санкціях відповідних частин ст. 151 КК України більш суворого покарання.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Кримінальний кодекс України від 5 квітня 2001 року // Відомості Верховної Ради України. – 2001. – № 25-26. – Ст. 131.
2. Про психіатричну допомогу : Закон України від 22 лютого 2000 року // Відомості Верховної Ради України. – 2000. – № 19. – Ст. 143.

3. Андрушко А.В. Об'єкт незаконного поміщення в психіатричний заклад [Електронний ресурс] / А.В. Андрушко // Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. – Сер. : Юриспруденція. – 2014. – № 7. – С. 171-175.– Режим доступу: <http://www.vestnik-pravo.mgu.od.ua/archive/juspradenc7/41.pdf>.
4. Андрушко А.В. Окремі аспекти кримінальної відповідальності за незаконне поміщення в психіатричний заклад [Електронний ресурс] / А.В. Андрушко // Науковий вісник Херсонського державного університету. – Сер. : Юридичні науки. – 2013. – Вип. 6. – Т. 2. – С. 67-70.– Режим доступу: http://www.lj.kherson.ua/pravo05/part_2/20.pdf.
5. Борисов В.І. Кримінальне право України. Особлива частина [Електронний ресурс] – [За ред. В.В. Сташиса, В.Я. Тація] – [4-е вид., перероб. та допов.]. – Х.: Право, 2010. – 608 с. – Режим доступу: http://library.nulau.edu.ua/POLN_TEXT/KNIGI_2010/UgolovPravoOsob.pdf.
6. Сенюта І. Правове регулювання надання психіатричної допомоги в Україні [Електронний ресурс] / І. Сенюта // Вісник Львівського університету. – 2007. – С. 24-31. – Режим доступу: <http://law.lnu.edu.ua/uploads/media/Visnyk45.pdf>.
7. Кримінальне право. Особлива частина [Мультимедійний навчальний посібник]. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.naiu.kiev.ua/books/mnp_krum_pravo_osob/Files/Lekc/T4/T4_P7.html.
8. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України / [За ред. М.І. Мельника, М.І. Хавронюка]. – [9-е вид., перероб. та допов.]. – К. : Юридична думка, 2012. – 1316 с.

=====

Чумак Володимир Валентинович,

провідний науковий співробітник відділу організації наукової роботи Харківського національного університету внутрішніх справ, кандидат юридичних наук

ДЕРЖАВНА РЕЄСТРАЦІЯ ШЛЮБУ З ОСОБАМИ, ЗАСУДЖЕНИМИ ДО ПОЗБАВЛЕННЯ ВОЛІ

Конституція України закріплює основні права і свободи громадян України. Пріоритетом будь-якої держави є дотримання прав і свобод людини.

Найважливіші суб'єктивні права і свободи закріплюються у Конституції України, у розділі II "Права, свободи та обов'язки людини і громадянина" [1].

До особистих прав і свобод людини і громадянина, закріплених у відповідних статтях Конституції України можна віднести: рівність перед законом (ст. 24 Конституції України); право на життя (ст. 27 Конституції України); повага до честі та гідності (ст. 28 Конституції України); вільний розвиток особистості (ст. 23 Конституції України); достатній життєвий рівень (ст. 48 Конституції України); недоторканність особистості (ст. 29 Конституції України); свобода (ст. 29 Конституції України); недоторканність житла (ст. 30 Конституції України); безпека (ст. 32 Конституції України); вільне пересування та вибір місця проживання (ст. 33 Конституції України); свобода світогляду (ст.ст. 11, 35 Конституції України); право на правову допомогу (ст.ст. 29, 59 Конституції України); захист своїх та чужих трудових прав та свобод (ст. 44 Конституції України); право на захист свого та інших людей життя і здоров'я від протиправних посягань (ст. 27 Конституції України); охорона законом особистого та сімейного життя (ст. 32 Конституції України); вільний вступ до шлюбу (ст. 51 Конституції України); таємниця листування, телефонних розмов та телеграфних повідомлень (ст. 31 Конституції України); право на розвиток національної самобутності (ст.ст. 53, 11 Конституції України); право на судовий захист та оскарження свого затримання (ст.ст. 29, 32 Конституції України) [1].

Статтею 51 Конституції України проголошено, що шлюб ґрунтується на вільній згоді жінки і чоловіка. Кожен із подружжя має рівні права і обов'язки у шлюбі та сім'ї.

Відповідно до статті 63 Конституції України засуджений користується всіма правами людини і громадянина, за винятком обмежень, які визначені законом і встановлені вироком суду.

Сімейним кодексом України встановлено, що шлюб - це сімейний союз жінки та чоловіка, зареєстрований в органі державної реєстрації актів цивільного стану [3].

Слід зазначити, що для всіх осіб, які бажають зареєструвати шлюб, є однаковими як умови вступу до шлюбу, так і перешкоди для його укладення.

Відповідно до положень Кодексу умовами вступу в шлюб є взаємна вільна згода жінки та чоловіка на укладення шлюбу, тобто шлюб має бути добровільним, а також досягнення особами, які бажають вступити в шлюб, на день реєстрації шлюбу шлюбного віку (для жінки - 17 років, для чоловіка - 18 років).

Водночас перешкодами для укладення шлюбу є, зокрема, перебування в іншому шлюбі; наявність між особами, які бажають за-

реєструвати шлюб, родинних зв'язків прямої лінії споріднення (не можуть перебувати у шлюбі між собою рідні брати, сестри - як повнорідні, так і неповнорідні, двоюрідні брати та сестри, а також рідні тітка, дядько та племінник, племінниця).

Відповідно до статті 14 Закону України «Про державну реєстрацію актів цивільного стану» державна реєстрація шлюбу проводиться у присутності нареченої та нареченого з пред'явленням для посвідчення їх особи і віку паспортів або паспортних документів. Повторний шлюб реєструється органом державної реєстрації актів цивільного стану за умови пред'явлення особами, які раніше перебували в шлюбі, документів, що підтверджують припинення попереднього шлюбу [4].

Відповідно до Правил державної реєстрації актів цивільного стану в Україні, державна реєстрація шлюбу із засудженими, які відбувають покарання в установах виконання покарань, проводиться відділом державної реєстрації актів цивільного стану за місцезнаходженням цієї установи на загальних підставах, передбачених законодавством України [5].

Адміністрація установи виконання покарань забезпечує засуджену особу бланком заяви про державну реєстрацію шлюбу встановленої форми. Начальник установи виконання покарань перевіряє заповнення засудженим тієї частини заяви, яка стосується його, звіряє вказані в заяві відомості з паспортом або паспортним документом, що міститься в особовій справі засудженого, та засвідчує справжність його підпису. Після цього особі, з якою засуджений бажає зареєструвати шлюб, направляється заява та повідомляється найменування та адреса відділу державної реєстрації актів цивільного стану за місцезнаходженням установи виконання покарань, де може бути проведена державна реєстрація шлюбу.

При погодженні на державну реєстрацію шлюбу із засудженим особа заповнює отриману заяву в тій частині, що стосується її, у відділі державної реєстрації актів цивільного стану за місцезнаходженням установи виконання покарань.

Якщо особа, яка погодилась на державну реєстрацію шлюбу із засудженим, не може через поважні причини особисто подати отриману заяву про державну реєстрацію шлюбу до відділу державної реєстрації актів цивільного стану за місцезнаходженням установи виконання покарань, заяву засудженого та заяву з відомостями про себе, справжність підпису на якій має бути нотаріально засвідчено, особа надсилає поштою до цього відділу.

Відділ державної реєстрації актів цивільного стану після отримання заяви про державну реєстрацію шлюбу, призначає дату та час державної реєстрації шлюбу, про що заздалегідь повідомляє наречених, а також адміністрацію установи виконання покарань, де утримується засуджена особа, яка бажає зареєструвати шлюб.

Державна реєстрація шлюбу проводиться у присутності нареченого та нареченої у приміщенні, визначеному адміністрацією установи виконання покарань.

Наречені мають право обрати прізвище одного з них як спільне прізвище подружжя, або надалі іменуватись дошлюбними прізвищами, або приєднати до свого прізвища прізвище нареченого (нареченої).

У паспорті або паспортному документі засудженого відділом державної реєстрації актів цивільного стану проставляється відмітка із зазначенням прізвища, імені, по батькові і року народження другого з подружжя та місця і дати такої реєстрації.

Документом, що засвідчує державну реєстрацію шлюбу, є свідоцтво про шлюб, яке видається відділом державної реєстрації актів цивільного стану після державної реєстрації шлюбу [2].

Таким чином, користування громадянином цим правом виражає суть діючої в Україні демократії та соціальні можливості, що закладені в самому суспільному ладі.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Конституція України: закон від 28.06.1996 № 254к/96-ВР [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80>.
2. Державна реєстрація шлюбу з особами, засудженими до позбавлення волі: роз'яснення Мін'юсту України від 20.07.2011 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/n0054323-11>.
3. Сімейний кодекс України: закон Верховна Рада України від 10.01.2002 № 2947-III [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2947-14>.
4. Про державну реєстрацію актів цивільного стану: закон Верховна Рада України від 01.07.2010 № 2398-VI [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2398-17>.
5. Правила державної реєстрації актів громадянського стану в Україні: наказ Мін'юсту України від 18.10.2000 № 52/5 [[Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/z0719-00>.

Шаповалова Вікторія Геннадіївна,

студентка 4-го курсу Сумської філії Харківського національного університету внутрішніх справ

Науковий керівник: **Соловйова Людмила Михайлівна**, старший викладач кафедри юридичних дисциплін Сумської філії Харківського національного університету внутрішніх справ

ПРАВО НА НЕОБХІДНУ ОБОРОНУ У НАЦІОНАЛЬНОМУ ТА ЗАРУБІЖНОМУ КРИМІНАЛЬНОМУ ЗАКОНОДАВСТВІ

Однією з найпоширеніших серед обставин, що виключають злочинність діяння, є необхідна оборона. Право на неї є одним із найдавніших прав людини.

У багатьох сучасних країнах існує система засобів, що спрямовані на захист прав і свобод людини та громадянина за рахунок держави. Важливим є з'ясування сутності необхідної оборони як обставини, що виключає злочинність діяння, адже наразі побудова правової держави заснована на повазі до прав і свобод людини.

Право на необхідну оборону розглядається як невід'ємне право людини, воно є закріпленим в текстах багатьох конституцій і визначається як право на захист [4, с. 155].

Відповідно до ст. 27 Конституції України кожна людина має право захищати своє життя і здоров'я, життя і здоров'я інших людей від протиправних посягань [1]. Положення Конституції доповнюються та конкретизуються у ст. 36 КК України, яка зазначає, що необхідною обороною визнаються дії, вчинені з метою захисту охоронюваних законом прав та інтересів особи, яка захищається, або іншої особи, а також суспільних інтересів та інтересів держави від суспільно небезпечного посягання шляхом заподіяння тому, хто посягає, шкоди, необхідної і достатньої в даній обстановці для негайного відвернення чи припинення посягання, якщо при цьому не було допущено перевищення меж необхідної оборони [2].

Кожна особа має право на необхідну оборону незалежно від можливості уникнути суспільно небезпечного посягання або звернутися за допомогою до інших осіб чи органів влади (ч. 2 ст. 36 КК України) [2].

Особливістю необхідної оборони є те, що вона передбачає, з одного боку, порушення прав іншої сторони, що викликає на захист, а по-друге, оборона дійсно необхідна, тобто така оборона, коли лю-

дина поставлена в необхідність захищати своє право сама без сторонньої допомоги [4, с. 156].

Постанова Пленуму Верховного Суду «Про судову практику у справах про необхідну оборону» № 1 від 26 квітня 2002 року звертає увагу судів на те, що стан необхідної оборони виникає не лише в момент суспільно небезпечного посягання, а й за наявності реальної загрози заподіяння шкоди тому, хто обороняється [3].

Існує дві групи умов, що характеризують правомірність необхідної оборони. Перша група умовно відноситься до посягання, друга – до захисту.

Посягання при необхідній обороні має відповідати таким умовам: 1) посягання повинно бути суспільно небезпечним; 2) посягання повинно бути наявним.

Захист при необхідній обороні повинен відповідати наступним умовам: 1) захисні дії здійснюються стосовно прав і законних інтересів особи, суспільства або держави; 2) захист здійснюється шляхом заподіяння шкоди особі, що посягає; 3) захист повинен відповідати характеру і ступеню суспільної небезпечності посягання [5, с. 190].

Дані умови розглядаються як умови правомірності необхідної оборони, порушення яких кваліфікується як вчинення кримінально караного експесу.

Тож, захист від посягання, не сполученого з насильством, небезпечним для життя особи, яка обороняється, або іншої особи, або з безпосередньою загрозою застосування такого насильства, є правомірним, якщо при цьому не було допущено перевищення меж необхідної оборони [4, с. 156].

Сучасне законодавство зарубіжних країн завжди підкреслювало корисність оборонних дій. Практично у всіх є норми про необхідну оборону та перевищення її меж.

Так, як приклад, згідно зі ст. 37 КК Росії беззаперечно правомірною необхідна оборона є тоді, коли посягання було поєднане з насильством, небезпечним для життя того, хто обороняється, чи іншої особи, або з безпосередньою погрозою застосування такого насильства. Якщо ж ідеться про менш небезпечне посягання, то для визнання необхідної оборони правомірною необхідно, щоб не було допущено перевищення меж необхідної оборони.

Відповідно до ст. 29 КК Латвії заподіяння шкоди нападнику при необхідній обороні не є кримінально каранним, якщо воно вчинено через необережність. У ст. 36 КК Молдови «Необхідна оборона»

визначено що посягання має бути «прямим, негайним, матеріальним і реальним» [4, с. 157].

За ст. 52 КК Італії не підлягає покаранню той, хто вчинив діяння, будучи змушений необхідністю захищати власне право або право іншої особи від наявної небезпеки протиправного посягання, за умови, що захист повинен бути співрозмірним шкоді, яка завдається при посяганні на права особи, яка захищається, або права іншої особи. Так, як і в українському кримінальному праві, у кримінальному праві Італії обов'язковими умовами визнання в діях особи необхідної оборони є дійсність і наявність посягання, неправомірність посягання і співмірність заподіяної шкоди характеру і інтенсивності посягання [4, с. 156].

Інститут необхідної оборони є одним з найдавніших в теорії та практиці кримінального права. Право на захист життя, здоров'я, майна тощо від злочинних посягань виникло поряд зі становленням держави і права, змінюючись в процесі розвитку суспільства. Законодавство зарубіжних країн переважно визначає необхідну оборону як суспільно корисну дію. Це цілком закономірно, оскільки вона є суб'єктивним правом кожної людини і є доступним для кожного засобом захисту прав та інтересів людини і громадянина.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Конституція України від 28 червня 1996 року // Відомості Верховної Ради України. – 1996. – № 30. – Ст. 141.
2. Кримінальний кодекс від 5 квітня 2001 року // Відомості Верховної Ради України. – 2001. – № 25-26. – Ст. 131.
3. Про судову практику у справах про необхідну оборону: Постанова Пленуму Верховного Суду України // Відомості Верховного Суду України. – 2002. – № 1.
4. Рощина І.О., Гудзь С.Д. Необхідна оборона як обставина, що виключає злочинність діяння: національний та міжнародний аспекти / І.О. Рощина, С.Д. Гудзь // Юридичний вісник. – 2013. – № 3 (28). – С. 155-157.
5. Шафіков Е.Р. Необхідна оборона: особливості кримінально-правового регулювання // Вісник Хмельницького інституту регіонального управління та права – 2004 – № 1-2. – С. 189-195.

=====

Наукове видання

**СУЧАСНІ ПРОБЛЕМИ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ
ОХОРОНИ ОСОБИСТИХ ПРАВ І СВОБОД
ЛЮДИНИ ТА ГРОМАДЯНИНА**

Збірник матеріалів «круглого столу»
[17-18 жовтня 2014 року, м. Суми]

Підп. до друку 13.10.2014. Формат 60x84^{1/16}. Друк офсет.
Папір офсет. Ум. друк. арк. 9,8. Обл.-вид. арк. 9,6.
Наклад 300 прим. Зам. №239
Видавець і виготовлювач –
ТД «Золота миля», просп. Московський, 135-а, м. Харків
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ДК № 3223 від 24.06.2008.